

Charakteristika jednotlivých pramenů, využitých ve slovníku

Historia Chrudimská I. a II., ed. T. Berger a T. Malý, Chrudim 2005

O autorovi:

Autorem je Josef Ceregetti, který žil v letech 1722–1799. Historie byla zásadním tématem v celé jeho umělecké tvorbě. Narodil se v Chrudimi a byl pokřtěn jménem Josef Jáchym Benedikt a byl to třetí potomek chrudimského královského rychtáře Antonína Josefa Cerregettiho a Kateřiny rozené Manové. O jeho mládí se nedochovaly bohužel žádné informace. Roku 1752 uzavřel sňatek s Barborou, rozenou Tomášovou. S ní strávil téměř 25 let a měl 13 potomků, z kterých pouze 7 přežilo dětský věk.

Do dnešní doby se dochovalo několik Ceregettiho literárních prací, některé z nich představují v našem prostředí rarity. Údajně měl sepsat vlastní životopis a několik historických románů. Tyto díla se však zřejmě nedochovaly. Dochované texty byly doprovázeny bohatými a historicky zajímavými ilustracemi. Z dosud známých děl, jejichž seznam zatím zřejmě není uzavřen, jsou kromě Historie Chrudimské dostupné dva opisy Mandevillova cestopisu, přepis několika příběhů z Tisíce a jedné noci nebo přepis Ovidiových Metamorfóz. Ceregetti také přepsal i knihu Kšaftů dvanácti patriarchů, tento rukopis se však zatím nepodařilo nalézt.

Hlavní zdroj obživy představovala pro autora výtvarná činnost. Ve své práci navázal na výtvarnou činnost svého děda, štukatéra Santina Ceregettiho. Ve svých dílech zachycoval náboženskou tematiku. Vytvářel oltářní plátna, křížové cesty do kostelů a klášterů, portéry, které si objednávali objednatelé z řad církevních i světských.

Pro veškerou jeho tvorbu je příznačná obliba tzv. historických příběhů, tedy vyprávění, která vycházela z historie. Řadí se k zajímavým osobnostem Chrudimi, která patřila k tehdejším tamním vzdělancům.

O pramenu:

Knihy byla známa čtenářům již od doby svého vzniku v sedmdesátých letech 18. století jako důležitý dokument k dějinám Chrudimi. Přesto však tento pramen nebyl přístupný širší veřejnosti. Autor jí měl napsat na objednávku městské rady v blízké spolupráci s primátorem Karlem Chocenským a jinými členy rady. Po dokončení kroniky byla však městská rada nahrazena novým magistrátem, prvotní záměr tedy ztratil svůj význam. Po dokončení tedy

putovala do rukou několika osob a nakonec se dostala do správy Muzejní společnosti a dnes patří k cenným sbírkovým předmětům Regionálního muzea v Chrudimi.

S kronikou pracovali již historikové 19. století Jan Clebeček a Antonín Rybička, který pořídil opis celé kroniky. Ve 20. století s kronikou pracoval archivář Vincent Florián. Roku 1941 byl pořízen originální fotonegativ, který byl uložen v SOKA Chrudim. V letech 1988 a 1989 vycházely jednotlivé části kroniky v časopisu „Kulturní Chrudim“ pod redakcí Jaroslava Capouška, který však vypustil některé části převážně pasáže náboženského charakteru.

Edice Historie Chrudimská byla vytvořena k příležitosti oslav 950. Výročí první písemné zmínky o městě Chrudimi. Dokončení edice se podařilo díky podpoře Regionálního muzea v Chrudimi.

(Veronika Čermáková)

Jak Staří Čechové poznávali svět, ed. Zdeňka Tichá, Praha 1984

O autorech:

Tato edice je sestavena z úryvků 12 cestopisů z období 14.–17. století od těchto autorů:

Marko Polo žil v letech 1254–1324. Pocházel z bohaté kupecké rodiny benátské. Spolu s otcem a strýcem podnikl cestu k chánu Kublajovi do Pekingu. Své paměti z cest nadiktoval Marko Polo asi roku 1298 a to svému spoluvězni v janovském vězení. Jeho dílo známe pod názvem Milion.

Mandevillův cestopis: Za autora tohoto cestopisu je mylně považován John Mandeville, anglický lékař, matematik a cestovatel, který žil v letech 1300–1372. Pravé autorství tohoto cestopisu není jasné. Originál je psán latinsky. John Mandeville procestoval roku 1322 Evropu, severní Afriku, část Asie a údajně měl sloužit egyptskému sultánovi a mongolskému chánovi.

Panoš Jaroslav žil v 15. století. Mnoho informací o něm nemáme. Byl univerzitně vzdělán, účastnil se jako člen družiny Albrechta z Postupic cesty do Francie roku 1464. On si psal deníkové zápisky, ze kterých pak vyšel Deník.

Václav Šašek z Bírkova pocházel ze zemanského rodu. Byl účastníkem diplomaticko-kulturního poselstva, které se vydalo na reprezentativní cestu k evropským dvorům v době křížových tažení v letech 1464–1467. Z této cesty vzniknul Cestopis, který se netěšil ve své době zvláštní oblibě.

Martin Kabátník byl tkalcem, krejčím a členem Jednoty Bratrské. Byl jedním ze čtyř českých bratrů, které Jednota vyslala roku 1491 do východních zemí, aby prozkoumali způsob a řád první církve svaté. Od března 1491 do listopadu 1492 prošel Malou Asií až do Egypta a zpět.

Jan Hasištejnský z Lobkovic žil v letech 1450–1517. Byl vzdělaný a věnoval se hospodaření na svých statcích. Roku 1493 vykonal pouť k Božímu hrobu a zážitky z této cesty sepsal po 12 letech ve svém cestopisu.

Spis o nových zemích a o novém světě je zpráva o objevení Ameriky. Tato zpráva byla vydána letákově v různých jazycích. Česká verze vyšla v brožůře plzeňského tiskaře Mikuláše Bakaláře zřejmě roku 1506.

Jean de Léry byl Kalvínovým stoupencem. Žil v letech 1534–1613. Cestoval ve výpravě, která vycestovala roku 1556 z Ženevy. Léry vylíčil v cestopise obraz života i samotnou cestu. Dílo bylo velmi oblíbené a velice často překládané, do různých jazyků a také do češtiny.

Oldřich Prefát z Vlkanova pocházel ze staré erbovní rodiny. Studoval filozofii a matematiku. Dále se věnoval i hudbě. Kolem roku 1545 uskutečnil svoji cestu do Říma, kde pokračoval ve svém studiu. Z cesty si dělal poznámky, ze kterých poté vyšel cestopis.

Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic pocházel z nezámožné vladycké rodiny. Působil na dvoře arciknížete Ferdinanda II. v Innsbrucku. Zde získal vědomosti v umění a vědách. Roku 1598 uskutečnil pouť do Svaté země, kde byl pasován na rytíře božího hrobu.

Václav Vratislav z Mitrovic pocházel z rodiny nezámožného šlechtice. Absolvoval Jezuitskou školu v Jindřichově Hradci. V patnácti letech se účastnil diplomatické cesty do Cařihradu s císařským dvorním radou Bedřichem Krekvicem a jeho družinou.

Bedřich z Donína pocházel ze starobylé panské rodiny. Studoval na Jezuitské univerzitě v Praze. Bedřich si procestoval Bavorsko, Uhry a Moravu. Roku 1607 podnikl cestu do Itálie, kde navštívil Řím. Svě zážitky z cest vložil do cestopisu, jehož původní název neznáme.

O pramenu:

Cestopisy, žánr, který je oblíbený všemi generacemi všech staletí. Každý si v této literatuře přijde na své – zeměpisec, národopisec, jazykozpytec, historik, státovědec, astronom a mnozí další odborníci různých oborů i běžní čtenáři.

Nejstarší kořeny cestopisů leží v dílech veršovaných, prozaických, eposech či románech. První doposud cestopisná díla byla do češtiny přeložena koncem 14. a začátkem 15. století. Cestopisy českého původu máme doloženy od druhé poloviny 15. století.

Důvodů pro cestování bylo mnoho, od politických a správních, obchodních, náboženských, kdy touhou cestovatelů bylo navštívit Svatou zemi. Dále můžeme nalézt i cesty, které měly kulturně propagační cíl, kdy chtěli pánové ukázat své rytířské dovednosti až po touhu po vzdělání, to byl a stále je další důvod k cestám.

Cestopisný žánr zaujímá místo mezi vědeckou a uměleckou tvorbou, jsou na něj tedy kladeny vysoké nároky. Cestopis by měl být faktograficky spolehlivý i umělecky zdařilý. Pokud jde o uměleckou stránku, měl by autor velice opatrně zacházet se svými subjektivními pocity, které v něm zanechali poznatky z cesty.

V této edici se můžeme dočíst o cestování od Marka Pola až po Jana Hasištejnského z Lobkovic nebo Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic.

(Veronika Čermáková)

Velká Mezeříč Františka Ignáce Konteka, ed. M. Štindl, Tišnov 2004

Autor:

František Ignác Kontek pocházel z Nového Města na Moravě, ale jeho rodina se ve městě objevila na konci 17. století. Měl bratra Matěje. Roku 1707 opustil dům otce po tom co, byl 13. září propuštěn z novověstského poddanství a prohlášen svobodným člověkem. Ignácovi se dostalo solidního vzdělání, ale na které škole to bylo, se nepodařilo dohledat. Dne 21. listopadu 1707 uzavřel sňatek s Marií Magdalenou Zuzanou Pacherovou, dcera obročního písaře a pozdějšího purkrabí v ugartovských službách – Štěpána Ignáce Pachera. Františkovi Uzavřený sňatek narýsoval v kariéře Františka Ignáce základy slibné budoucnosti. Dostal se do velkomeziříčské honorace a šanci na dobré uplatnění. Roku 1708 se stal písařem zdejší radnice, kde strávil 25 let svého života. Služba městského písaře mu zajišťovala pravidelný příjem i bydlení. Dále se František Ignác realizoval v životě rodinném i duchovním. Roku 1720 se stal jedním ze zakládajících členů zbožného sarkanderovského bratrstva Nejsvětějších jmen Ježíš, Marie, Anna, pro které spravoval řadu let matriku. Se svoji ženou měl nejméně 10 dětí. František Ignác Kontek zemřel dne 8. července 1756.

Pramen:

Celý soubor písemností týkajících se Velkého Meziříčí je dílčí součástí sbírky pozůstalosti císařského rady Dismase Josefa Ignáce Hofferera z Hofferu. Kontek při sestavování svého rukopisu pracoval na objednávku. František Ignác Kontek pracoval podle jednotného Hofferova zadání.

V díle je věnována pozornost nejen dějinám, ale také popisu města. Měla být určena vlastní poloha města a vyjmenovány hlavní dominanty a původ pomístního jméno. Dále se Kontek snažil vyličit právní a hospodářské postavení zdejších obyvatel. A samozřejmě zde nechybí výčet základních městských práv a privilegií a výkon pravomocí ve městě. Historickou část měl tvořit chronologický výčet, který obsahoval požáry, povodně, mory, neúrody, zdražení nebo válečné hrůzy.

V díle jsou patrné osobní prožitky autora, avšak převážná část života Františka Ignáce je zahalena tajemstvím. Na svojí práci se autor velice dobře připravil, předem podnikl sběr nejrozličnějších materiálů, které při sestavování svého rukopisu využíval. Tyto materiály byly z různorodých zdrojů. Významným byl jeho bezprostřední přístup k pramenům. Jako radní písař měl možnost využít nejstarších i nejvzácnějších písemností založených v městské registratuře. Mohl z nich načerpat potřebné informace a uvést je do patřičných souvislostí. Dále se jako úředník mohl dozvídat o řadě doplňujících informací a neformálních

podrobností, které ve svém díle využíval. Poskytl tedy čtenáři svědomitý a spolehlivý pohled do dějin a současnosti města.

(Veronika Čermáková)

Kratochvilné rozprávky renesanční, (ed. A. Grund), Praha 1952

Výbor Kratochvilných rozprávek začíná rozprávkami Poggiovými. Vlach Poggio Bracciolini byl mnoho let papežským sekretářem. Pobýval v římské kanceláři, za papežského schizmatu se zdržoval v různých italských městech, cestoval za účelem diplomatického poslání po západní Evropě a skončil jako kancléř severoitalské republiky Florencie, která byla kolébkou renesanční vzdělanosti. Sbíral antické poklady, překládal díla z řečtiny a psal humanistické traktáty. Svou knihu rozprávek, *Liber facetiarum*, napsal ve florentském prostředí a obsahuje několik desítek žertů, švand, vtipů, anekdot, podivuhodných příhod a rozmarných historek, podávaných s vypravovatelským uměním stručně, jadrně a lidově. Je tu zřetelná radost ze života a dobová realita. Rozprávky byly také nebezpečné hlavně pro církve. Obracely se proti nevázanosti mravů, lakotě a nevědomosti biskupů i mnišských řádů, zesměšňovaly a znevažovaly je v očích lidu.

Nejstarší renesanční rozprávky najdeme v díle dvorského sudího a hejtmána moravského kraje, Ctibora Tovačovského z Cimburka. Ve formě alegorického sporu, v němž je Pravda představitelkou politiky krále Jiřího, a Lež reakce Říma, papežství, katolického duchovenstva a šlechty. Prostor je zde dán sestrám Lži, což jsou Smilstvo, Lakomství a Lakotě, které se objevují ve čtyřech rozprávkách. Jedna z nich je poggiovská a zbylé tři, vycházející z bajek o domácích zvířatech, jsou lidové. Tovačovský je nejspíše převzal, prameny k nim známy nejsou. Předpokládá se, že rozprávky mohly být vypravovány ve městech či na vesnicích.

V unikátním raném tisku z roku 1518 se zachovala *Frantova práva*. Kolem plzeňského fyzika Jana Franty se shromažďovala veselá společnost vzdělců i řemeslníků, kteří utvořili po renesančním způsobu kruh přátel, jakési pijácké a grobiánské bratrstvo. Změřením se duch Frantových povídek přibližuje k smýšlení a náladě městských plebejců, kteří byli v prudké opozici vládnoucí vrstvě, ale nalezneme zde i porozumění pro trpký úděl venkovského obyvatelstva. Práva obsahují třináct rozprávek, některé vycházejí z Poggia, některé jsou samostatné. Všechny rozverným způsobem vyprávění, překvapivým spojováním motivů, jadrností názoru a řeči vytvářejí drobná díla vypravovatelského umění.

Orientálního původu jsou rozprávky z Konáčova *Pravidla lidského života*. Jedná se o překlad slavné sbírky indických bajek Bidpajových „Kalila a Dimna“, kterou přeložil z latiny Jan z Capue. Ideový charakter díla, jenž velebí moudrost, uvážlivost a spravedlnost panovníkovu, vysmívá se měšťánskému stanovisku, ukazuje k sféře, z níž a pro niž překlad vznikl, k pražskému měšťánskému patriciátu.

Další část zaujímají *Rozprávky Březinovy*. Přepisoval je a tiskl z neznámého pramene litomyšlský tiskař Matouš Václav Březina. Neznáme autora, tudíž byly pojmenovány podle něho. Jde o typickou sbírku žertů a švand, zaměřených k venkovskému lidu. Autor podrobně popisuje venkov a život nevolnického sedláka, kritizuje jeho poměr k pánům a měšťanům či zesměšňuje formou bajky královské výnosy.

Samostatné rozprávkové práce tvoří díla, která shromažďují svá vyprávění kolem jednoho hrdiny, jako *Ezopa mudrce života*, *Historii o Eilenšpiglovi* a *Historii o bratru Palečkovi*.

Smyslený životopis starověkého bajkaře Ezopa byl často přidáván k polatinštěným bajkám. Tyto bajky jsou živým obrazem lidských a společenských vztahů a opět jsou v pozornosti během nástupu renesance, přičemž také ožívá i život filozofa Ezopa. V české literatuře se uchoval jen zlomek v prvotisku z konce 15. století a později byl přeložen Janem Albínem Vrchbelským. Filozof Ezop, který provádí rozkazy do posledního písmenka, vede často k absurdnostem. Záměrně to však vede k velké popularitě a četné čtenářské pozornosti.

Historie o Eilenšpiglovi byla přeložena v polovině 16. století. Hrdinou je vandrovní tovaryš Eulenspiegel, česky zvaný Enšpigl. Jeho příhody a nezbednosti byly postupně sepsány a vydány v cyklických rozprávkách. Svým názorem, kritikou poměrů, drsnými až vulgárními kousky odpovídali chování, jaké měli němečtí tovaryši a cechovní mistři. Enšpiglovým heslem bylo konat všechno, co mu bylo nařízeno a to do slova a do písmene, a tím tak přivodit zmatky.

Oproti drsnému zaměření morálky ezopské i enšpiglovské nad nimi stojí uvědomělý humanista bratr Paleček. Jde o historickou postavu Jana Palečka, který žil jako šašek a moudrý šprýmař na dvoře Jiřího z Poděbrad. Historiky o něm byly zpracovány někdy v 16. století. Byl to zeman, který se stýkal jak s královskými dvořeniny, služebníky a duchovenstvem, tak i s prostými lidmi a rád vyhledával jejich společnost. Často narážel na společenské rozpory, na bídu a nespravedlnost, na *odírání* chudáků městskými a venkovskými pány. Tato sociální otázka se ho nesmírně dotýkala a snažil se ji řešit po svém způsobu, pomocí Písma svatého, aby člověk byl vždy tomu druhému bratrem. Vycházel z českobratrského humanismu a žádal pro utiskované lidskost, spravedlnost a dovolával se plnění křesťanských článků.

(Zdeňka Červinková)

Novina z francouzské krajiny, (ed. J. Fiala), Praha 1989

Novina z francouzské krajiny je antologií, která obsahuje texty trojího druhu. Zaprvé jsou to veršované skladby šířené kramářskými tisky, tzv. kramářské písně; za druhé rukopisné veršované skladby (písně) a zatřetí úryvky z lidových pamětí. Byli to vesměs anonymní skladatelé, výrobci kramářský písní o „francouzské vojně, několik dalších kronikářů z českých a moravských měst a vesnic a především kronikář František Jan Vavák, kdo zachytil reakce lidu prostřednictvím již zmiňovaných písní a veršů. U veršovaných skladeb se vycházelo z originálních tisků, zatímco úryvky z lidových pamětí bylo nutno čerpat z jejich novodobých vydání, přičemž bibliografické údaje a informace o uložení tisků a rukopisů jsou uvedeny za jednotlivými skladbami a úryvky.

Knih je rozdělena na dvě části. První obsahuje písně a kramářské texty související s počátky Francouzské revoluce a s koaličními válkami proti Francii a Napoleonovu odchodu z českého území po bitvě u Slavkova. Druhou část zaujímají kramářské písně a pasáže z lidových kronik, které zachycují postupnou porážku napoleonské Francie a osud Napoleona až do jeho smrti. Dále tu jsou sledovány okamžiky jako poprava krále a královny, jakobínská diktatura a její pád, vzestup Napoleona, jeho tažení, porážka a následné zatčení. Toto vše našlo odraz v mysli českého lidu.

Většina kramářských písní jsou skladby náboženské, odpovídající naivní zbožnosti lidových mas; jsou to skladby o zázracích, poutní písně, legendy o svatých, kancionály, apod. V lidových písních je patrná vazba na folklórní obřady. Písně jsou převážně historické a vojenské a převažují zde lyrické motivy.

(Zdeňka Červinková)

Krátké vypravování o životě Jeho Excelence pana Františka Antonína hraběte ze Sporcků, sepsané jeho pážetem Ferdinandem Rakovským v Kuksu 1. září 1778

Autor:

Ferdinand Rakovský byl pážetem hraběte Františka Antonína Šporka v letech 1727–1738, tedy do smrti svého pána. Ve službách hraběte byl zaměstnán jedenáct let a blíže se o jeho působení můžeme dočíst v denících, které vedl hraběcí hofmistr. V nich se dočítáme o Rakovském jako o „pážeti Rakovském“. Odtud také víme, že Rakovský byl neustále po boku svého pána a doprovázel ho na jeho cestách. Špork k němu choval dozajista důvěru, protože před ním mluvil o svých plánech, o starostech nebo jej posílal s dopisy či poselstvími. Za pobytu v Kuksu ho přiděloval k vzácným hostům, aby je prováděl po lázních.

Rakovského vedly k sepsání těchto příhod tři hlavní důvody. Zprvce to bylo z pohnutky kukského převora, aby vylíčil dobu své služby u hraběte. Druhý důvod byl ten, že on v té době byl jediný živý člověk, který mohl podat o Šporkovi osobní svědectví. Zatřetí to byla jeho osobní touha zanechat svým synům povědomí o tom, co vše se přihodilo během jeho služby.

Pramen:

Tato útlá publikace vyšla k dvoustému výročí smrti Františka Antonína Šporka, které připadlo na 30. březen 1938. Je psáno prostým a lidovým způsobem. Obsahuje i dosud neznámé podrobnosti ze Šporkova života. Vykresluje zde rysy pana hraběte, mezi nimi hlavně pověřčivost a jeho smysl pro humor. Vzpomínky jsou však napsány teprve čtyřicet let po smrti hraběte Šporka, takže si Rakovský nemohl na vše přesně pamatovat. Nemůžeme se tedy divit, jsou zde chyby, hlavně co se týče časových údajů.

Krátké vyprávění začíná úvodem, který sepsal Arnošt Back. Je zde představen otec hraběte Šporka, popsáno mládí, studie a zábavy. Vykreslena je zde i jeho osobní povaha – dobročinnost, podpora a velkorysé zakládání nadací, jimiž pomáhal chudým.

V tomto krátkém vypravování autor uvádí některé události a příhody ze života svého pána po dobu jeho pážecí služby. Mnoha těchto událostí se zúčastnil osobně a měl na nich podíl, nebo je slyšel z úst někoho jiného. Vybíral hlavně ty, které si zasloužily být zachráněny před zapomenutím. Nemůžeme to ovšem pokládat na Šporkův životopis, protože pisatel poznal hraběte již v pokročilém věku. Také zde chybí jemnější porozumění pro pravou povahu hraběte.

(Zdeňka Červinková)

Mikuláš Dačický z Heslova, Paměti, (s úvodem J. Janáčka), (edd. J. Janáček – J. Mikulec). Praha 1996

Mikuláš Dačický z Heslova, Prostopravda. Paměti, (edd. E. Petrů – E. Pražák), Praha 1955

Autor:

Mikuláš Dačický z Heslova (1555–1626) byl český šlechtic a spisovatel, autor memoárů a veršovaných satirických a vlasteneckých skladeb. Narodil se v Kutné Hoře a vyrůstal v rodině Ondřeje Dačického, dříve zvaného Ondřej Křivoláček, zámožného kraječe sukna a jeho manželky Doroty, dceři Mikuláše z Práchňan, jednoho z nejváženějších měšťanů kutnohorských. Ondřej Křivoláček, svého času královský rychtář a horní hofmistr, obdržel 11. června roku 1571 erbovní list a získal tak právo používat jméno s přídomkem. Erbovní měšťané Dačičtí z Heslova se od té doby pyšnili červeným štítem se stříbrnou kvádrovou hradební zdí o třech stínkách, nad níž vynikají obrněné ruce držící natažený luk se šípem, přilbu s červeno-stříbrnými pokryvadly zdobí tři pštrosí pera: červené, stříbrné, červené.

V mládí byl Mikuláš poslán na výchovu do Kladrubského kláštera, kde získal základy právnického a literárního vzdělání. Po smrti otce se předčasně vrátil zpět do Kutné Hory a začal žít z velkého dědictví, které mu otec zanechal. Díky těmto penězům vedl velmi bouřlivý život a trávil většinu času u poháru v kutnohorských hostincích. Kutnohorští nešetřili stížnostmi a Dačický byl i několikrát trestán vězením. V roce 1582 se střetl v souboji s Felixem Novohradským z Kolovrat a svého soka zabil. Několik následujících let strávil ve vězení a soudním jednáním, které se táhlo třiatřicet let.

Svůj způsob života začal měnit až po uzavření sňatku v roce 1590 s Alžbětou, dcerou zlatníka. Nebyl to svatba z lásky, ale spíše z rozumu. Stárnoucí a pokutami řádně zchudlý frejř doplnil svůj měšec, Alžběta pak sňatkem zvýšila svou osobní vážnost v měšťanském prostředí. Začal se také účastnit důlního podnikání a zajímal se o memoárové zápisky předků z matčiny strany vedené již od doby Vladislava II.

Výbor z pamětí je prací, která slouží jako seriózní historický pramen pro poznání předbělohorských a také několika pobělohorských let. Současně však jde o dílo literární, o kroniku, která přináší mnohem víc, než jen sladké zachycení dobových událostí. Autor do ní vložil vtip, bystré postřehy a ostrý úsudek.

Paměti nejsou pouze dílem Mikuláše Dačického z Heslova, ale tří generace předků. Prvním pisatelem byl Bartoš z Práchňan, Mikulášův praděd z matčiny strany. Svou práci začal sestavováním dvou variant kalendáře historických událostí z dějin Českého království od 10. století. Když dospěl do poloviny 15. století, dostala jeho práce nový směr. I nadále se věnoval

událostem celého království, ale stále více se zaměřoval na zaznamenávání událostí z Kutné Hory.

Po Bartošově smrti pokračovali v práci na kronice jeho synové. Prvním byl nejstarší syn Jiří, ale předčasně zemřel a Paměti se dostaly do rukou Mikuláše z Prácheň. Zprávy rozšiřoval i o události v okolních zemích a připojoval k nim i stručné glosy. Třetí autorskou generaci představuje Ondřej Křivoláček, který Paměti vyženil. Děje Českého království zapisoval ze zorného úhlu Kutné Hory a jejich zájmů. Jeho přínosem se stal pečlivý výběr zapisovaných událostí, přesné formulace bez zbytečně upovídaných pasáží a především zdokonalení komentářů. Vytvořil tak přechod od čistě historických záznamů svých předchůdců k rozsáhlejším kritickým komentářům svého syna Mikuláše Dačického.

Paměti mají celkem patnáct částí, přičemž osm jich je věnováno Kutné Hoře, čtyři zaznamenávají události mimo město, dvě dění v zahraničních zemích a pátá část je přímo věnována mincmistrům a jejich činnosti. Dačický zde zaznamenal pohled na život tehdejší společnosti, každodenní život významného českého města v době renesance a manýrismu, životní radosti i starosti jeho obyvatel, události, které vzbudily rozruch, vyvolaly nadšení či hrůzu u běžného měšťana té doby. Dále jsou zde informace o správě města a dolování stříbrných rud. Střídají se s líčením kriminálních deliktů s tragicky laděnými popisy morových epidemií. Vedle toho pak leží vypsání běžných sousedských neshod, svárů, ale i různé tajemné úkazy a jevy.

(Zdeňka Červinková)

Ezopovy bajky. Katanova dvojverší. Rada otce synovi, (edd. E. Petruš), Brno 1999

Ezopovy bajky jsou dílo alegorické, které na základě krátkých příběhů formuluje mravní zásady, spojující morální hodnoty antiky s principy křesťanské morálky. Celkem tato část obsahuje padesát devět kapitol, respektive bajek zaměřených na zvířata, která jednají jako lidé.

Z morálních principů antiky vycházejí také Katanova dvojverší, ale na rozdíl od Ezopa se již vzdalují žánru zvířecí bajky, dnes chápanému jako beletristický žánr, a oslovují vnímatele přímo ve formě morálních úsloví. Tento díl zahrnuje celkem čtyři části, pojmenovaných „liber“, tedy kniha, kterým předchází krátký, česko – latinský úvod. Kniha 1–3 mají stejný námět. Jedná se o víru, náboženství, moudrost, statečnost, opatrnost, vytrvalost, poslušnost, skromnost, pravdu, rozum, laskavost, trpělivost, spravedlnost a mnoho dalších kladných vlastností. Poslední, čtvrtá kniha zahrnuje štědrost, pravdu a čest, důstojnost a pohrdání, důvěru a úctu a vážnost.

Rada otce synovi je rovněž založena na přímém oslovení vnímatele, ale je pojímána odlišně od Katanových dvojverší. Představuje svébytnou podobu ve středověkém žánrovém systému oblíbeného dialogu, ovšem jde o dialog, v němž jedna strana (otec) formuluje zásady rytířského kodexu cti a druhá strana (syn) se jeví jako pasivní posluchač, přijímající rady. Tato ponaučení se týkají oblastí jako například mít Boha vždy v srdci, být čestný, spravedlivý, štědrý, slušný, vyplnit vždy to, co slíbím, nebýt pyšný a mnoha dalších.

(Zdeňka Červinková)

Václava Hájka z Libočan Kronika česká. Podle originálu z r. 1541,
(ed. V. Flajšhans), I–IV, Praha 1918–1933 [edice nebyla dokončena]

Autor:

Václav Hájek z Libočan byl český kronikář, spisovatel a kněz. Nejprve utrakvistický, ale konvertoval ke katolictví. Stal se kazatelem, později působil jako kaplan i farář a dokonce se stal děkanem na Karlštejně. V dalších letech byl jmenován správcem kapituly na Vyšehradě, ale toto místo musel opustit a stal se farářem na Tetíně, kde pravděpodobně začal psát svoje nejslavnější dílo – Kroniku českou. Jeho dráha duchovního byla provázána snahou o získání výnosných církevních beneficí a spory s církevní i světskou vrchností.

Hájková nedokončená kronika se skládá celkem ze čtyř jednotlivých knih. První díl je nazván Úvod. R. 644–904. Doba pohanská. Dílo začíná úvodem a samotná kronika posléze popisem rozmístění německých a slovanských kmenů po stavbě Babylonské věže. Vychází z předpokladu, že praotec Čech přišel do země jménem Bohemie, přičemž tuto pověst datuje do roku 644 a v závislosti na tomto letopočtu jsou pak uváděny všechny další události. Další děje jsou posléze zaznamenávány rok za rokem. První kniha navíc obsahuje dvě předmluvy. První je sepsaná Hájkem a vyzdvihuje zde tradici a důležitost kronik. Druhou zaznamenal právník a vyznavač luteránské víry, Mistr Brikcí z Licka, který se o Hájkově činnosti vyjadřuje pozitivně. Druhý díl nese název Zánik pohanství. R. 905–1100, třetí Čechy vévodské R. 1101–1253 a čtvrtý Čechy královské. R. 1254–1347. Kronika končí rokem 1347, tedy během vlády Karla IV. a nikoli rokem 1526, kdy byl Ferdinand Habsburský korunován českým králem, jak jsou ukončena ostatní vydání této kroniky.

K sepsání kroniky, jak Hájek sám uvádí, využil celkem sedm pramenů od domácích autorů, ale výzkumy ukazují, že použil celkem dvacet tři, včetně několika legend a listin. Byla to díla známých autorů, ale také měl mnoho neznámých text. Spousta příspěvků dostával v rámci ústní tradice. Měl tak spousta materiálu a s tak velkým množstvím si nevěděl rady. Není tedy divu, že mnohé informace jsou v jeho kronice falešné. Ovšem nemůžeme mu upírat snahu, protože chtěl zachovat všechny paměti v Čechách, ať už byly sebrané odkudkoli, a uvést je do pořádku.

(Zdeňka Červinková)

Tříkrát rozprávky o jednom hrdinovi. Ezop, Ejlenšpigel, Paleček, (ed. J. Kolár), Praha
2004

Trojice příběhů se obrací k hrdinům mužského rodu, k Ezopovi, Ejlenšpiglovi a Palečkovi. Českého původu je pouze třetí hrdina, Paleček, důvtipný a hodný šašek krále Jiřího z Poděbrad. Avšak oba předchozí hrdinové, starověký mudrc Ezop i německý legendární filuta a podvodník Ejlenšpigl, umožnili lidovým vypravěčům, aby uložili do jejich příběhů své dobové představy moudrosti, cti, chytráctví, odvaze, spravedlnosti, humoru a životu vůbec.

Všechny části mají společný zájem – hrdiny, kteří se jako představitelé či mluvčí nižších vrstev dostávají do konfliktů se zástupci vyšších společenských vrstev. Ovšem svou chytrostí nad nimi ve střetnutí vítězí. Každý z těchto tří hrdinů má odlišný osud a různé osobní vlastnosti.

Život Ezopův je řetězec relativně samostatných epizod ze života šeredného filozofujícího otroka, jemuž chytrost pozvolna dopomáhá k získání svobody a významného společenského postavení. Jeho osudy se odvíjejí v lokalitách většinou pojmenovaných nebo aspoň naznačených, ale odlehlých a čtenáři neznámých, a proto toto dějiště života nehraje pro celek vyprávění prakticky žádnou roli.

Krátká vypravování Ejlenšpiglova jsou pojmenována jako „historie“ a je jich celkem sto. V názvu každé je vždy stručně nastíněn děj. Na začátku jsou to rozprávky o jeho narození a dětství a na konci o stáří a smrti. Prostřední část jsou rozprávky o hrdinových šibalských kouscích v různých německých městech i drobných lokalitách. Jsou většinou spojeny s městským prostředím řemeslníků, kupců, kněží a trhů a jen místy vybočují z německého teritoria. Vyprávění poskytují kulturně-historicky zajímavé průhledy do každodennosti dobové životní praxe a staví tak rozprávky na poměrně pevnou základnu životní reality.

Palečkova vyprávění vychází z počtu, omezující se na pouhých dvanáct a jsou označena jako „kusy“. Je to počet spjatý se starou křesťanskou tradicí. Paleček se zaměřuje na společnost jako na celek. Zachycuje v naprosté většině svých čísel vtipné příklady praktické aplikace základních principů křesťanské etiky, obrací se k příslušníkům všech společenských vrstev se snahou představit čínorodý křesťanský humanismus ve smyslu evangelijních zásad spravedlnosti a rovnosti před Bohem. Palečkovy kousky jsou jednoznačně spjaty s Prahou, s jejími předměstími, s jednotlivými domy, ať jsou přímo jmenovaná, nebo zřetelně naznačená, každému jsou známa.

(Zdeňka Červinková)

Verše o perníkářství (ed. Zdeňka Tichá), Praha 1964

Autor těchto veršů je neznámý, ale podle věnování v úvodu knihy a latinských slov, můžeme předpokládat, že to byl člověk vzdělaný, uměl latinsky a vyjadřoval se srozumitelně. Velmi charakteristický je jeho postoj k tovaryšům a mistrům. Stojí zřejmě na straně tovaryšů a nejednou působí, jako by byl přímo mluvčím jejich zájmů proti zájmům mistrů.

Samotný pramen je rozdělen na dvě části – *Mechanica dulcis* a *Arithmetica dulcis*. *Mechanica dulcis* je zveršováním návodů, jak si počínat při výrobě perníku a jeho prodeji. *Arithmetica dulcis* jsou poučení, jak vypočítávat různé matematické příklady související s perníkářským řemeslem. První část je rozdělena na osmnáct dílů a druhá pouze na dva. Samotné uspořádání ukazuje, že autor nechtěl prodat jen řadu receptů a rad, neboť ke každému oddílu připojuje „tovaryšskou hymnu“ a zábavné ponaučení, které nazývá fabulí. Tak spojuje v jeden celek tři typy literárního projevu: popisný návod, lyrický písňový projev a epickou vložku. Za každou částí pak následuje krátké doplnění k jednotlivým písním.

Autor si velmi libuje v kontrastech, které nalezneme téměř v každém verši, a často i několikrát. Nejvíce je to zřetelné v písni k jedenáctému oddílu, kde proti sobě staví sladké perníkářské výrobky a slané topinky, které nejvíce chutnají tovaryšům.

Jak vypovídají názvy jednotlivých částí, autor nepodává jen návod na přípravu rozličné sbírky receptů, jak by mohlo napovídat pojmenování *Mechanica dulcis*, neboli Sladká mechanika. Hlavně chce pobavit. Z jeho vyprávění vyzařuje jakási vášeň. Chce udělat ze sbírky návodů dílo, které by překročilo rámec sbírky receptů a rad. Naproti tomu *Arithmetica dulcis*, neboli Sladká mechanika, napovídá, že rozsáhlé veršování má podat více než sbírku pravidel, příkladů, rad a receptů, že má zároveň i zábavné zaměření.

(Zdeňka Červinková)

**Matěj Červenka – Jan Blahoslav: Česká přísloví, (ed. Josef Spilka), Praha, Odeon 1970.
104 s.**

Autor:

Matěj Červenka (lat. zvaný Erythraeus), (1521 v Čelákovících – 1569 v Přerově). Od roku 1553 působil jako biskup a spisovatel Jednoty bratrské, především na sev. Moravě. Jan Blahoslav ho charakterizoval jako muže učeného, sečtělého a mimořádně pilného. Matěj Červenka byl jazykovědcem. Zabýval především překlady, přeložil například Žaltář z latiny do češtiny. Shromáždil i velkou sbírku různorodých slov, která přispěla k rozmanitosti našeho jazyka.¹ Měl zásluhu na novém upravení archivu Jednoty, který byl roku 1546 v Litomyšli poškozený požárem. Zdatný byl také na poli historiografie své církve napsal několik pojednání o původu Jednoty.² **Jan Blahoslav**, (1523 v Přerově – 1571 v Moravském Krumlově). Jan Blahoslav pocházel z vážené bratrské měšťanské rodiny. Byl humanisticky orientovaným a vskutku renesančním myslitelem: byl jazykovědcem, muzikologem, teologem, historiografem, archivářem a biskupem Jednoty bratrské. Základní vzdělání získal v Přerově u Jana Wolfa. Kvůli kněžské dráze v Jednotě se roku 1543 vydal, již po absolvování prostějovského latinského gymnázia, na vyšší latinská studia do slezského Goldbergu. Přibližně o rok později přesídlil Sasku, přesněji do Wittenberku, který bychom mohli označit za dobové humanistické centrum a křižovatku „protestantského světa“. Právě na zdejší univerzitě přednášel Martin Luther. Blahoslav se zde seznamuje také s osobností humanisty Filipa Melanchtona, který pro něj byl zároveň jakýmsi vzorem. Roku 1546 se vrací do Prostějova a již v roce 1548 působí jako pomocník biskupa Jana Černého v Mladé Boleslavi. Roku 1549 krátce pobývá na univerzitních studiích v Královci, odkud utíká před strachem z morové nákazy do Basileje, dalšího významného centra humanistických studií. Přibližně v letech 1552–1557 působí ve službách Jednoty v Mladé Boleslavi. Roku 1557 se Jan Blahoslav v Ivančicích stává jedním z bratrských biskupů. O rok později zastává další funkce stává se písařem (tajemníkem), archivářem a historiografem své církve. Jeho agenda byla velice různorodá měl na starost například správu Ivančické školy, která byla zcela klíčová pro výchovu bratrského kněžského dorostu. V zájmu Jednoty podnikl také několik diplomatických cest do německy mluvících zemí (Německo, Rakousko). Například čtyřikrát navštívil Vídeň, aby se přimluvil u císaře za vězněného biskupa Jednoty bratrské Jana Augustu, a to i přesto, že měli vzájemný spor o smysl vzdělanosti a učenosti pro příslušníky

¹ ČERVENKA, Matěj; BLAHOSLAV, Jan. Česká přísloví. (ed. J. Spilka), Praha 1970, s. 103.

² NOVÁK, Arne. *Stručné dějiny literatury české* (zkrácené znění podle 4. vyd. Přehledných dějin literatury české), Olomouc 1946, s. 62.

Jednoty bratrské. I pod Melanchtonovým vlivem Blahoslav vzdělání a učenost u kazatelů považoval za nutné pro další rozvoj Jednoty. Augusta zastával názor opačný. Literární dílo Jana Blahoslava odpovídá jeho všestrannému nadání. Například díky mravně-výchovným a obecně pedagogickým spisům lze Jana Blahoslava považovat za předchůdce Jana Amose Komenského. Byl autorem spisů týkajících se oblasti sedmi svobodných umění. Ve spise *Musica* vyložil teoretické základy hudby. Ze sporů o smysl učenosti kazatelů, který vedl s Janem Augustou vzešlo dílo *Filipika proti misomusům* (apologie proti nepřítelům vzdělanosti). Mezi jeho další díla s apologickým charakterem patří spis *O původu Jednoty a řádu v ní*. Blahoslavovo rozsáhlé dílo dále tvoří *Gramatika česká*, týkající se mnohých jazykových otázek. Ta byla hojně využívána také kazateli a při práci s překlady. Jan Blahoslav byl autorem i prvního slabikáře. Další oblast Blahoslavova širokého literárního díla tvoří samostatné biblické překlady a studia. Jeho vrcholným dílem v tomto smyslu je český překlad bible. Blahoslav byl pevně přesvědčen, že zákona páně nelze překládat z latinské vulgaty, nýbrž z řeckého textu jako pramene. Přeložil Nový zákon, jenž se později stal součástí Bible kralické. Byl autorem sbírek kancionálů: *Šamotulského a Ivančického*.

Pramen:

Česká přísloví jsou poměrně útlým pramenem. Obsahují 104 stran. Kromě úvodu od Jana Blahoslava pramen obsahují samotný text českých přísloví, Pythagorae Philosophi Symbola a ediční poznámku. Vydavatelem pramene byl básník a prozaik Josef Spilka. Vydání pramene se řídí podle Blahoslavova rukopisu, uloženého v Národním muzeu v Praze. Rukopisná sbírka přísloví Matěje Červenky a Jana Blahoslava byla poprvé nalezena Václavem Hankou. Původně byla jakýmsi přívazkem k tištěné sbírce českých přísloví mistra Jakuba Srnce z Varvažova z roku 1582.³ Václav Hanka posléze sbírku Červenky-Blahoslava otiskl v Časopise Společnosti vlastenského Museum v Čechách, třetí roční běh, 1829, s. 29–74, pod názvem *Přísloví česká: Ze starého rukopisu* Hankův přetisk sbírky přísloví má však několik odchylek od původního rukopisu (počeštění latinských frází, cenzura některých částí textu). Vydání vychází z latinské předlohy u několika částí textů přísloví. To nese s sebou i řadu úskalí ne zcela sémanticky přesného překladu. Na tento fakt upozorňuje sám Jan

³ ČERVENKA, Matěj; BLAHOSLAV, Jan., c.d., s. 103–104.

Blahoslav: „Úsloví neboli přísloví a vybrané myšlenky, jež jsou pravými perlami řeči⁴ [...] ale nemnozí jeho právě dobře užítí umějí [...] že z dobrých latinských tvoří špatná česká“.⁵

(Jan Coufal)

⁴ „Adagia seu paraemiae ac sententiae selectissimae, vere lumina orationis“. Srov. ČERVENKA, Matěj; BLAHOSLAV, Jan., c.d., s. 7.

⁵ „quod ex latinis bonis boēmica faciunt non bona“. Tamtéž, s. 7.

KOLDINSKÁ, Marie – MAŤA, Petr (edd.): Deník rudolfinského dvořana: Adam mladší z Valdštejna 1602–1633. Praha, Argo 1997. 456 s.

Autor:

Adam mladší z Valdštejna (1569–1638), přídomekem označovaný také jako „Dlouhý“ (Přídomek „Dlouhý“ Adama mladšího z Valdštejna odlišoval od generačně staršího jmenovce), byl příslušníkem starého českého šlechtického rodu Valdštejnů. Šlechtické větve, jež se genealogicky váže až k starobylému Markvartickému rodu. Valdštejnové po celé generace zastávali významné posty ve správě země a vlastnili statky po celých Čechách. Jeho rodiči byli Jan z Valdštejna a Magdalena z Vartemberka. Otec Jan z Valdštejna byl silně nábožensky orientovaným člověkem, zemřel v pouhých šesti letech Adamova života. Adamu pravděpodobně bylo upřeno „rozsáhlejší“ vzdělání, můžeme pouze spekulovat, zda to mohlo být například konsekvencí neostatečné péče poručníků v Adamově dětství. Podklady pro výše uvedené tvrzení o Adamově vzdělání jsou následující: Adam mladší z Valdštejna se například nikdy nezúčastnil obvyklé kavalírské cesty po zemích jižní nebo západní Evropy, která byla typická po završení vzdělání. Adam si také nedokázal poradit například s jednoduchými latinskými spojeními a sám tuto skutečnost přiznával. Jeho jméno není evidováno ani v jedné z doposud probádaných univerzitních matrik. Z hlediska vzdělání Adam mladší z Valdštejna byl tedy „handicapován“ oproti svým šlechtickým současníkům a polyglotům jako byli Vilém Slavata či Zdeněk z Lobkovic.

Adamovi však rozhodně nechyběly ambice. Již výše zmíněná rodová tradice Valdštejnů vyžadovala, aby se Adam angažoval ve veřejném dění a politice. Adam byl úzce spjat se dvorem Rudolfa II. a dalšími významnými Habsburky (Například s Rudolfovým mladším bratrem Matyášem Habsburským). Byl blízkým příbuzným proslulého Albrechta z Valdštejna (Adam byl Albrechtovým strýcem). Adam mladší z Valdštejna zcela nepochybně patřil mezi významné postavy své doby. Zhruba od devadesátých let 16. století se začíná výrazněji prosazovat ve složité struktuře Rudolfinského dvora. Postupně Adam zastával úřady nejvyššího dvorského štolmistra, nejvyššího sudí a nejvyššího hofmistra. Od roku 1627 zastával funkci nejvyššího purkrabí, a tedy můžeme říci, že de facto v té době byl nejmocnějším zemským úředníkem. V čele zemské vlády posléze završuje svou politickou kariéru. Byl velice obratným politikem, jež dokázal důsledně prosazovat své názory. Možná za Adamovou úspěšnou politickou kariérou stojí i jeho osobnostní vlastnosti a charakter. Adam je totiž často popisován jako politik, jež uměl najít kompromis; konsensus. Byl nekonfliktním typem člověka a v případě nutnosti se uměl velmi dobře přizpůsobit stávajícím

poměrům. Adam byl, jak je již naznačeno výše oddán, habsburské dynastii. Adamova politika a názory nebyly v rozporu s politikou Habsburků. Pokud mluvíme o Adamových politických úspěších je nutno říci, že výraznou roli zde hrálo také jeho náboženské vyznání. Adam byl umírněným katolickým konvertitou, a to bylo ve vzrušené době střetů mocenských zájmů mezi evangelickými; nekatolickými stavy a katolickými Habsburky výrazným a důležitým prvkem pro konstituování jeho politické kariéry. Adam neuvěřitelně profitoval z pobělohorských konfiskací, stal se velmi bohatým člověkem. Tento úctyhodný majetek si mezi sebou rozdělilo Adamovo početné potomstvo.

Adam mladší z Valdštejna byl dvakrát ženat. Jeho první ženou byla Alžběta z Valdštejna (Bez zajímavosti nezůstane fakt, že Alžběta z Valdštejna byla evangelického vyznání). Z tohoto manželství vzešli synové Rudolf, Maxmilian a Pertolt. Adamovou druhou ženou se stala Johanka Emilie ze Žerotína (sestra Karla staršího ze Žerotína) a z tohoto druhého manželství měl syny Jana Viktorina a Karel Ferdinanda.

Deník:

Deník Adama mladšího z Valdštejna začíná deníkovým záznamem z února roku 1602 a končí deníkovým záznamem z prosince roku 1633. Je specifický z hned několika důvodů. Jednak je velmi neformální, nesnaží se podat literárně stylizované svědectví. Působí víceméně jako doklad kontaktů autora s předními osobnostmi jeho doby. Můžeme také říci, že je jakýmsi autentickým svědectvím své doby a podává netradiční pohled na české dějiny první třetiny 17. století. Pohled takový, který je „*nezdeformovaný nánosem pozdějších interpretací*“ obrazu rudolfínské Prahy. Z výrazných událostí jsou v deníku zachyceny například události politického života (jednání o Majestátu císaře Rudolfa II., vpád psovských do Čech, atmosféra před začátkem stavovského povstání, okupace Prahy saskou armádou) či události společenské jako úmrtí a způsob pohřbu císaře Rudolfa.

(Jan Coufal)

MICHNA Z OTRADOVIC, Adam Václav: Básnické dílo. Texty písní 1647–1661 [Česká mariánská muzika. Loutna česká. Svatoroční muzika], ed. Praha, Lidové noviny 1999. 718 s.

Autor:

Adam Michna z Otradovic (asi 1600 – 1676) básník, hudebník a hudební skladatel, který se narodil a celý život působil v Jindřichově Hradci. Byl potomkem starého rytířského rodu. Jeho otec Michal Michna z Otradovic. byl zámeckým purkrabím a varhaníkem. Adam Michna z Otradovic v letech 1611 – 1617 vystudoval jindřichohradeckou jezuitskou kolej a od roku 1633 působil jako varhaník proboštského kostela. Roku 1648 se stal členem rady starších literátského bratrstva v Jindřichově Hradci a sodálem a mecenášem mariánské družiny při jindřichohradecké jezuitské koleji. Je autorem několika latinských duchovních skladeb: *Obsequium Marianum* (1642), *Oficium vespertinum* (1648), sbírka mší, litaní a rekviem *Sacra et litanie* (1654) a rukopisu skladeb *Missa sancti Venceslai* (1669). Taktéž je autorem mnoha českých duchovních písní, které jsou reakcí na atmosféru raného baroka bezprostředně následující po třicetileté válce.⁶ „Michna rád opěvuje patrony zemské a stojí na předním místě mezi barokními lyriky mariánskými.“⁷ Michnova česká písňová tvorba je soustředěna do tří následujících sbírek: *Česká mariánská muzika* (1647), *Loutna česká* (1653) a *Svatoroční muzika* (1661). Tyto tři sbírky duchovních písní obsahují vesměs původní autorské básně a skladby.⁸

Pramen:

Pramen Básnické dílo Adama Michny z Otradovic je poměrně rozsáhlým pramenem. V tomto prameni jsou zahrnuty všechny tři Michnovy české písňové soubory: *Česká mariánská muzika*; *Loutna česká* a *Svatoroční muzika*. Pramen editoval filolog, literární vědec a slavista Mirek Čejka. Čejkovo vydání obsahuje 718 stran. Kromě zmíněných Michnových písňových souborů obsahuje komentář, komentář k samotným textům, poznámku editora, ediční zásahy, textové úpravy, bibliografii, seznam zkratk, rejstřík titulů písní a rejstřík incipitů písní. Mezi další známé vydavatele Michnových souborných děl patří například literární historici Zdeňka Tichá⁹ a Antonín Škarka,¹⁰ který jako první vydal kritickou

⁶ MICHNA Z OTRADOVIC, Adam Václav. *Básnické dílo. Texty písní 1647–1661*, Praha 1999, s. 527–528.

⁷ NOVÁK, Arne. *Stručné dějiny literatury české*. Zkrácené znění podle 4. vyd. Přehledných dějin literatury české, Olomouc 1946, s. 104.

⁸ Tamtéž, s. 104.

⁹ Srov. TICHÁ, Zdeňka. *Adam Michna z Otradovic*. Praha, Melantrich 1976.

¹⁰ Srov. ŠKARKA, Antonín. *Adam Michna z Otradovic. Básnické dílo*. Praha, Odeon 1985.

literárněhistorickou edici Michnova souborného díla. Předtím byly z hlediska celkového díla Adama Michny k dispozici víceméně jen časopisecké studie¹¹ či antologie.¹²

Michnovo dílo je samozřejmě velmi nábožensky motivované. Michna mistrně využívá formy lyrického písňového verše. Michnovy básně se vyznačují pestrým spojením jednotlivých veršů. Velice pestré jsou i po rytmičské stránce. Michna také ve svých básních používá velmi často prostý, hovorový básnický slovník. Michnova *Česká mariánská muzika* je zpěvníkem, který obsahuje 66 jednodušších strofických písní. Jejich obsahem je především mariánská tematika. Mariánská tematika je uspořádaná podle mariánských svátků v cyklu církevního roku. První díl České mariánské muziky zahrnuje také píseň Vánoční noc (Chtíc, aby spal, tak zpívala...), která je již zlidovělá.¹³ *Loutna česká* je odlišná *Česká mariánská muzika* i od *Svatoroční muziky*, které bychom mohli označit spíše za tradiční zpěvníky, popř. kancionály. Skládá se celkem ze třinácti písní, jejichž společnou vůdčí myšlenkou je mystický sňatek Krista nebo Boha Otce (božského Ženicha) s panenskou nevěstou – Pannou Marií.¹⁴ Poslední ze souboru Michnových českých duchovních písní je *Svatoroční muzika*. Ta obsahuje 118 strofických písní a svým způsobem navazují na první Michnův zpěvník *Českou mariánskou muziku*. Svatoroční muzika má i podobné uspořádání jako *Česká mariánská muzika* (chronologicky podle průběhu církevního roku). Jedná se o typický barokní katolický kancionál, jehož smyslem je aby sloužil věřícím po všechny svátky a církevní slavnosti od adventu až do konce církevního roku.¹⁵

(Jan Coufal)

¹¹ Např. srov. BITNAR, Vilém: *Staroboleslavské palladium v Jindřichově Hradci. O mariánské písni Michny z Otradovic*. Věstník staroboleslavský 8, 1937, s. 14nn.; SROKA, Bohdan. *Nález původního tisku Michnovy Loutny*. Hudební věda 5, 1968, č. 4, s. 641–644.

¹² Srov. KALISTA, Zdeněk. *České baroko*. Praha 1941; BITNAR, Vilém. *Vánoční lyrika Adama Michny z Otradovic*. Praha 1936; BITNAR, Vilém. *O českém baroku slovesném*. Stati informační, Praha 1932; BITNAR, Vilém: *Postavy a problémy českého baroku literárního*, Praha 1939.

¹³ MICHNA Z OTRADOVIC, Adam Václav, c.d., s. 528 a 533.

¹⁴ Tamtéž, s. 579.

¹⁵ Tamtéž, s. 599.

Autor:

Fridrich (Bedřich) Bridel (lat. Bridelius; Brydelius), (1619 Vysoké Mýto – 1680 Kutná Hora) byl jezuitským knězem a významným barokním básníkem. Narodil se v nekatolické rodině. Jeho otec byl radním písařem. Studoval na gymnáziu ve Svatováclavském semináři v Praze. Od roku 1637 v jeho 18 letech se stal členem Tovaryšstva Ježíšova v Brně, jednoho z největších a nejdůležitějších řeholních řádů římskokatolické církve. Příznačné pro Tovaryšstvo Ježíšovo je pěstování kazatelství jako účinného prostředku šíření víry a potírání kacířství.¹⁶ Absolvoval dvouletý noviciát a poté společně s Bohuslavem Balbínem vystudoval filosofii a teologii. Po dokončení studia čtyři roky na řádových školách vyučoval poetiku a rétoriku. Roku 1650 byl vysvěcen na kněze. Jeho další osobní i profesní život byl později spjat s Klementinem. Právě v Klementinu došlo, dekretem Ferdinanda III., k fúzi teologické a filosofické fakulty s právnickou a lékařskou fakultou v jednu universitu Karlo-Ferdinandovu. Roku 1656 založil Bridel v Klementinu akademickou tiskárnu jako důsledek intenzivnější publikační činnosti a byl v čele její správy. Od roku 1660 se Bridel horlivě věnoval misionářské činnosti, působil na Boleslavsku, Čáslavsku, Chrudimsku a Hradecku. Bridel zemřel v roce 1680 při ošetřování lidí nakažených morem.¹⁷ Literární dílo Fridricha Bridela tvoří přibližně 30 děl. Za povšimnutí stojí fakt, že většina z jeho spisů vyšla anonymně, pravděpodobně vlivem jeho skromnosti a také projevem věroučně motivované služby bližnímu.¹⁸ Převážně překládal, zabýval se hagiografií, skládal písně a básně. Ostatní Bridelova díla byli filosofické, meditativní a nábožensko-didaktické povahy. Jeho překlady latinských a německých hagiologických a asketických spisů i prozaických děl byli velmi výrazově obratné.¹⁹ Společně s Adamem Michnou z Otradovic a Felixem Kadlinským patřil mezi největší duchovní básníky své doby. Bridelovu meditativní a hymnickou poesii můžeme srovnat s díly velkých mistrů barokní mystiky. Je velmi obrazotvorným a v kompozici odvážným autorem. Bridelovo dílo je vrcholem naší lyriky v 17. století.²⁰ Skládal také autorské kancionály podobně jako již zmíněný Adam Michna z Otradovic.

¹⁶ NOVÁK, Arne. *Stručné dějiny literatury*, s. 101.

¹⁷ BRIDEL, Fridrich. *Básnické dílo*, (ed. M. Kopecký). Praha 1994, s. 7 a 8.

¹⁸ Tamtéž, s. 7

¹⁹ NOVÁK, Arne., *c.d.*, s. 104.

²⁰ NOVÁK, Arne., *c.d.*, s. 104.

Pramen:

Básnické dílo Fridricha Bridela je velice rozsáhlým pramenem a jak jsme výše naznačili s velmi osobitým stylem. Celkem obsahuje 445 stran. Obsahuje úvod od vydavatele Milana Kopeckého, souborné básníkovy dílo (jedná se především o adaptace legend, kancionály, texty nábožensko-metafyzické či filozofické reflexe apod.), vydavatelské poznámky, vysvětlivky, incipity písní v knize otištěných nebo citovaných a slovníček. Pramen jako souborné autorovo dílo obsahuje například *Život svatého Ivana, prvního v Čechách poustevníka a vyznavače* (1657) jedná se o adaptaci legendy sv. Ivana, původem syna chorvatského krále, který se při své pouti dostal až na území českých zemí a začal zde žít jako poustevník. Bridel pravděpodobně přejal starší legendu Václava Hájka z Libočan, která je uvedena již v jeho Kronice české z roku 1541.²¹ Bridelovy texty obemykají typické barokní motivy. Například motivy lidské marnosti; motiv boží jedinečnosti v konfrontaci s pomíjecností a hříšností lidského života. Tyto motivy vynikají v Bridelově nejznámějším díle *Co Bůh ? Člověk ?* (1658). Bridel v žádném případě nepojímá antropologickou podstatu člověka jako „imago Dei“, naopak vyzdvihuje výše zmíněný vyostřený kontrast Bůh – člověk. Jde o vrchol Bridelovy „nábožensko-metafyzické reflexe“. Pro čtenáře může být často složité zvyknout si na Bridelův styl plný biblické a náboženské obrazotvornosti.

Typickým příkladem, pro výše zmíněné kazatelství jako účinného prostředku šíření víry a potírání kacířství, je Bridelův příspěvek *Křesťanské učení veršemi vyložené* (1681)²² jedná se víceméně o autorovy poučky rozdělené do čtyř částí (první se týká základů víry, druhá modliteb, třetí desatera, čtvrtá svátostí). Bridelovo souborné dílo také obsahuje vánoční kancionál *Jesličky* (1658), který je rozdělen do několika celků. Písně obsažené v kancionálu byly jednak převzaté, ale také jde ve větší části o zcela autorské tvůrčí adaptace.

(Jan Coufal)

²¹ BRIDEL, Fridrich., c.d., s. 8.

²² Tento příspěvek je jinak součástí Bridelova díla Katechismus katolický (1681–1684).

Kapka rosy tekoucí: Malý výběr z barokní poezie: Jako příležitostní tisk k oslavám 500 let českého knihtisku (ed. M. Kopecký). Brno, Blok 1968. 75 s.

Autor:

Fridrich (Bedřich) Bridel (lat. Bridelius; Brydelius), (1619–1680), jezuita, horlivý misionář, jeden z mistrů barokní mystiky, spisovatel a básník. Vystudoval teologii a filozofii společně s Bohuslavem Balbínem. S Adamem Michnou z Otradovic a Felixem Kadlinským patří mezi největší duchovní básníky své doby. Jeho dílo je typickou ukázkou barokní tvorby, působí na cit a vůli tehdejšího člověka (čtenáře) se snahou u něj vyvolat potřebu patetičnosti. Bridel byl velice osobitým autorem, který originálním autorským způsobem básnický využívá biblické a náboženské obrazotvornosti. „Nad Michnu i Kadlinského vynikl původností a tvůrčí silou Bedřich Bridel“.²³ Bridelovo celoživotní dílo se soustředí především na překlady a legendy. Byl autorem kancionálů a filozofických, meditačních a náboženských děl z nichž většina vyšla anonymně. **Felix Kadlinský** (1613–1675), jezuita, překladatel a spisovatel. Byl profesorem teologie a přírodních věd. Je znám jako překladatel asketických a hagiologických spisů. Měl na něj vliv německý básník Friedrich von Spee na základě jeho díla se Kadlinský snažil o založení vlastní tradice duchovní lyriky.²⁴ **František Václav Kocmánek (Kozmánek)** (1607–1679) básník, spisovatel, kronikář a učitel. Je znám především díky autorství řady „intermedií“²⁵ a „interludií“²⁶ ze selského, venkovského prostředí charakteristickými pro svůj hrubý a nevybíravý komický ráz. Jeho scénky rychle pronikaly mezi venkovský lid, který si je různě upravoval. Kromě venkovské tematiky je znám také díky historicko-dokumentárními zápisům o třicetileté válce.²⁷ **Adam Michna z Otradovic** (asi 1600 – 1676) básník, hudebník a hudební skladatel. Potomek starého rytířského rodu. Původně byl varhaníkem v Jindřichově Hradci. Ve svém díle Adam Michna opěvuje rád zemské patrony (je to reakce na úpadek veškerého národního života po bitvě na Bílé hoře). „Jest mistrem hudební formy i virtuózem rýmu“.²⁸ **Jan Amos Komenský** (1592–1692) teolog, filozof, zakladatel novověkého školství, pedagog a biskup Jednoty bratrské. Narodil se pravděpodobně v Uherském Brodu. Jeho otec byl zámožný měšťan a významný člen Jednoty bratrské. Studovat začal mezi léty 1604–1605 na bratrské škole ve Strážnici. Od roku 1608

²³ NOVÁK, Arne. *Stručné dějiny literatury české*, s. 104.

²⁴ Srov. Tamtéž, s. 104.

²⁵ Mezihra; obvykle žertovná krátká scénka hraná mezi dějstvími samostatné vážné hry.

²⁶ Hudební vsuvka; mezihra

²⁷ Tamtéž, s. 106.

²⁸ Tamtéž, s. 104.

studoval na latinské škole v Přerově. V roce 1611 odchází na vyšší studia do Herbornu. Roku 1613 poprvé navštěvuje Amsterdam a vydává se na jeden semestr na univerzitu do Heidelbergu v Německu. Roku 1614 se vrací zpět do Přerova, kde vyučuje na místní škole. Roku 1616 je vysvěcen na kněze. Poté od roku 1618 působí jako duchovní správce a ředitel školy ve Fulneku. Po bitvě na Bílé hoře a porážce stavovského povstání se musel skrývat na různých místech Moravy, protože odmítl konvertovat ke katolictví. Ochranu Komenskému, stejně tak jako i dalším bratrským kněžím roku 1623 poskytl Karel starší ze Žerotína v Brandýsu nad Orlicí. Přibližně v této době mu rodina umírá na morovou nákazu. Jeho profesní a osobní život je poté spojen s Lešnem v Polsku (od roku 1628), kde byl biskupem a také působil na zdejším gymnaziu. Komenský měl řadu pozvánek od evropských univerzit. Roku 1641 přijal pozvání anglického parlamentu na přednáškové turné. Roku 1642 se dostává přes Amsterdam do Švédska, kde měl pomoci s reformou školství. Mezi lety 1648–1656 opět pobývá v Lešně. Zbytek svého života Komenský strávil v Amsterdamu. Komenského dílo je široké projevuje se u něj encyklopedický a systematický duch. Jako filozof např. usiloval o vznik a vytvoření soustavy rozsáhlého vědění (pansofie). V pedagogické činnosti zase usiloval o povznesení lidstva vzděláním a dbal o výchovu k národnímu jazyku.²⁹

Pramen:

Pramen *Kapka rosy tekoucí* je specifický tím, že se jedná o výbor textů barokních básníků. Byl vydán k 500. výročí vytištění *Trojánské kroniky* a k oslavám jubilea českého knihtisku. Jejím smyslem je připomenout opomíjené hodnoty barokní literatury a kultury. Výbor navazuje na vědeckou konferenci o barokní kultuře z května roku 1967 a také na výstavu barokních tisků z Brna v roce 1968. Texty barokních básníků uvedené ve výboru, byli již dříve uvedeny v některých edicích např. u Zdeňka Kalisty³⁰. Dalšími vydavateli uvedených barokních textů byli Stanislav Souček, Josef Vašica,³¹ Vilém Bitnar,³² Antonín Škarka,³³ Zeňka Tichá³⁴ a Václav Černý.³⁵ Některé barokní skladby a básně v těchto vydání však nebyly publikovány v souladu se zásady ustálených pro vydávání spisů 17. a 18. století (Srov. Součkovy vyd. *Písničky nové z r. 1911* nebo vyd. *České baroko z r. 1941* Zdeňka Kalisty).³⁶

²⁹ Tamtéž, s. 84–92.

³⁰ Srov. KALISTA, Zdeněk. *České baroko*, Praha 1941.

³¹ Srov. VAŠICA, Josef. *České literární baroko*, Praha 1995.

³² Srov. BITNAR, Vilém. *O českém baroku slovesném*, Praha 1932; BITNAR, Vilém. *Vánoční lyrika Adama Michny z Otradovic*, Praha 1936; BITNAR, Vilém. *Postavy a problémy českého baroku literárního*. Praha 1939.

³³ Srov. ŠKARKA, Antonín. *Adam Michna z Otradovic. Básnické dílo*, Praha 1985.

³⁴ Srov. TICHÁ, Zdeňka. *Česká poezie 17. a 18. století*, Praha 1974; TICHÁ, Zdeňka. *Adam Michna z Otradovic*, Praha 1976.

³⁵ Srov. ČERNÝ, Václav. *Až do předsíně nebes. Čtrnáct studií o baroku našem i cizím*, Praha 1996.

³⁶ *Kapka rosy tekoucí: Malý výbor z barokní poezie*, (ed. M. Kopecký), Brno 1968, s. 66.

Reprezentativně pojaté vydání výboru *Kapky rosy tekoucí* (obsahuje volné dvojlisty zdobené dobovými ornamenty a obrazové přílohy na volných listech) editovali Milan Kopecký a Jaroslav Novák. Celkem vydání tvoří 75 stran a 20 dobových obrazových příloh.

Výbor obsahuje Bridelovu nábožensko-metafyzickou reflexi *Co Bůh? Člověk?*. V této básni je exponovaná antiteze „Já“ a „Ty“ (typický barokní protiklad nekonečnosti a velikosti Boha v opozici vůči konečnosti a nicotnosti lidského života).³⁷ Báseň *O Lásko! Kdož z nás vypraví* je ukázkou Kadlinského idylické duchovní lyriky. Výbor obsahuje také nový autorský text tradičního bratrského kancionálu od Jana Amose Komenského *Píseň Mojžíšova*, který v sobě obsahuje výrazné rysy barokní poetiky. *Lamentatio rusticana* („venkovská lamentace, naríkání“) je dílem Františka Václava Kocmánka. Jedná se o ukázkou z jeho historicko-dokumentárních zápisů o třicetileté válce především jejích útrap. Textem se prolínají osobní motlitby za zažehnání všeho zlého či odpuštění pro hříšníky. Výbor také obsahuje vánoční písně Adama Michny z Otradovic mezi které patří i zlidovělá píseň *Vánoční noc* (*Chtíc, aby spal...*). Tato píseň jednou z nejznámějších Michnových ukolébavek. „Od 17. do 20. století se uvádí v katolických i některých protestantských kancionálech. Ve starší době existují i její parafráze.“³⁸ Výbor barokních básníků uzavírá anonymní skladba *Písnička nová, všem sedláckům složená* jde o kombinaci zpěvu s vyprávěním (tzv. kramářskou píseň), která má venkovský námět. Skladba je oslavou selské práce a přírody.

(Jan Coufal)

³⁷ Srov. BRIDEL, Fridrich. *Básnické dílo* (ed. M. Kopecký), Praha 1994, s. 10–25.

³⁸ MICHNA Z OTRADOVIC, Adam Václav. *Básnické dílo. Texty písní 1647–1661*, Praha 1999, s. 533.

**KOLLÁR, Ján. Nedělní, sváteční a příležitostné kázně a řeči. Výbor, (ed. L. Kusáková)
Praha, Kalich 1995. 125 s.**

Autor:

Jan Kollár (1793–1852), jedna z největších osobností literatury národního obrození. Byl básníkem, jazykovědcem, evangelickým knězem. Pocházel z rychtářské evangelické rodiny. Postupem se však jeho slovanské tradice evangelictví přetvářely vlivem německého romantického nacionalismu v mohutnou myšlenku všeslovanství. Svá studia začal na nižší střední škole v Kremnici, poté pokračoval ve studiu na lyceu v Báňské Bystrici a bohosloví a filozofii v Prešpurku. Koncem září roku 1817 odešel na theologická univerzitní studia do německé Jeny, kde vydržel až do března roku 1819. Můžeme říci, že studijní pobyt v Jeně byla nejdůležitější událost v Kollárově životě. Velký vliv na něj a jeho pozdější dílo měla zdejší osvícenská theologie, filozofie německého idealismu (vliv G. W. F. Hegela), racionalismus (J. Gabler) a tradice romantické historiografie (vliv J. G. Herdera). Právě zde se utváří Kollarův světový názor. V okolí Jeny také začal pátrat například po stopách a pozůstatcích po polabských Slovanech. Ovlivňovala ho také četba středověkých i soudobých básníků. Roku 1818 se seznamuje s Frederikou Wilheminou (Bedříškou Vileminou) Schmidtovou, dcerou německého pastora, která se stala celoživotní láskou a „velkou vzněcovatelkou jeho poesie.“³⁹ Je motivací již pro jeho první sbírku *Básně* (1821). Jinak se veškeré Kollárova básnická činnost soustřeďuje především kolem rozsáhlé básnické sbírky *Slávy dcera*. Kollár byl také sběratelem slovenských lidových písní vydal sbírky: *Písň svetské lidu slovenského v Uhřích* či *Národné zpievanky*. Kollár za svého života udržoval také blízký vztah s Josefem Jungmannem. V Báňské Bystrici byl vysvěcen na kněze. Od roku 1819 působil nejprve jako výpomocný kněz evangelické obce v Pešti, později i jako samostatný kazatel. V roce 1849 se stal také profesorem slovanských starožitností (archeologie) na univerzitě ve Vídni.⁴⁰ Roku 1841 a 1844 vykonal dvě vědecké cesty do Itálie. Na základě těchto cest vznikly cestopisy *Cestopis obsahující cestu do Horní Itálie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko (1843)* a *Cestopis druhý (1845)*. Cestopisy jsou jakýmsi ohlasem evropské tradice cest do Itálie v českém prostředí. Zvláštní je ale to, že Kollár zařazuje Itálii do jakéhosi „fiktivního prostoru“ ideální slovanské vlasti a současně jí dává „atributy“ slovanských hodnot. Slované se tak stávají přímou dějinnou součástí rozvinuté italské kultury. Kollár tak stanovil zásadní vliv Slovanů

³⁹ NOVÁK, Arne. *Stručné dějiny literatury české*, s.175 .

⁴⁰ Tamtéž, s. 174–175 a 178.

na světové dějiny. Vliv větší než je možné vidět u germánského národu.⁴¹ Kollár se ve svém díle často držel příliš „idealistických“ pozic. Ovlivněn mj. i dílem Hegela a Herdera dovolával se především humanistických, nadnárodních, všelidských a morálně univerzalistických principů. „V národnosti vidí jediný pravý prostředek lidství a lidskosti: herdrovsky soudí, že nadchází dějinná chvíle národu slovanskému. Ten tvoří etnický a jazykový celek rozdělený do čtyř dialektů: ruského, polského, československého a srbochorvatského.“⁴² Slovanské národy by se podle Kollárovy koncepce měly vzájemně poznávat a kulturně obohacovat. Tato koncepce obsahovala podrobný plán týkající se oblastí jako vysoké školství, knihovnictví, časopisectví, naukové sjezdy či folkloristiku.

Pramen:

Pramen Nedělní, svátečné a příležitostné kázně a řeči je výborem z kázání Jana Kollára. K vydání ho připravila bohemistika a literární historička Lenka Kusáková. Výbor má celkem 125 stran. Vydání obsahuje předmluvu, ediční poznámky, emendace a vysvětlivky. Kollárovy kázně jsou taktéž protkнуты myšlenkou slovanství a idejí humanity. Tedy najdeme v nich netradičně i mnoho světských témat jakými jsou úvahy o slovanské vzájemnosti, národnosti, mateřském jazyce, svobodě, toleranci, morálce, vzdělávání atp.

Kázání jsou psána jazykem Kralické bible, objevuje se v nich mj. řada slovakismů a neologismů. Kollárova kázání vyšla celkem ve dvou dílech (1831 a 1844). Vydání Lenky Kusákové obsahuje celkem 8 kázání: 4 kázání z prvního dílu a 4 kázání z dílu druhého. Podle editorky některá z Kollárových kázání vychází v popisované edici vůbec poprvé od svého prvního vydání: *Které jsou ty věci, za něž i my podle příkladu Krista život klásti máme; Pokoj v hodinách večerních; Charakternost ctnosti ještě jen nic zlého nečinící; Vlastenectví, co ono jest a v čem záleží* a *Obecnomyšlnost*. Některá kázání také již vyšla v kritickém vydání vybraných spisů editora F. R. Tichého.⁴³ Kázání jsou evidovány také v některých marginálních zmínkách Českého časopisu historického (ČČH).⁴⁴

⁴¹ Veronika Faktorová, **článek**, in: HOJDA, Zdeněk; OTTLOVÁ, Marta; PRAHL, Roman, et al. "Slavme slavně slávu Slávův slavných". Slovanství a česká kultura 19. století. Sborník příspěvků z 25. symposia k problematice 19. století, Praha 2006, s. s. 384–393.

⁴² NOVÁK, Arne, c.d., s. 177.

⁴³ Srov. Kollár, Jan. Prózy (ed. F. R. Tichý, Praha 1956).

⁴⁴ Vybrané spisy J. Kollára 2. NOVOTNÝ, Jan, ČČH 5 [55], 1957, č. 3, s. 598–599.

Medotekoucí sláva na hůře Libanu. Soubor českých svatojanských duchovních promluv z doby opata Václava Vejmluvy, pronesených v poutním chrámu na Zelené Hoře u Žďáru nad Sázavou v letech 1727–1736 (edd. B. Lifka – F. V. Mareš), Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 1995. 295 s.

Autor:

Karel Václav Černý (Czerný), (1674–1739) byl děkanem katolického chrámu v Čáslavi a od r. 1730 byl čestným kanovníkem vyšehradským.⁴⁵ **Zdenko Valcer** (Walcer), člen cisterciáckého řádu, kněz, od r. 1726 byl profess kláštera v Sedlci u Kutné Hory. Jako autor používá velmi bohatých výrazových prostředků a používá často i neologismů.⁴⁶ **P. Gerard Bednář** (1675–1732), člen žďárského kláštera (2. února 1712 složil řeholní slib). Byl ustanoven také bibliotékářem konventní knihovny.⁴⁷ **Henrik František Fritz** (1688–1762) vstoupil do řádu premonstrátů a dostal jméno Henrik. Roku 1713 byl vysvěcen na kněze a byl administrátorem v Košerácích, poté farářem v Senožatech. V Želivě byl r. 1759 jmenován převorem.⁴⁸ **Jan Josef Kehl** (1723–1748), magistr filosofie, bakalář theologie. Od roku 1723 byl kaplanem ve Velkém Meziříčí a od roku 1729 byl farářem v Lukách.⁴⁹ **Václav Antonín Nosek** (Nossek), (1691–1764) byl mistrem svobodných umění a filosofie, bakalář bohosloví. Působil jako farář v Bohdalově u Žďáru a od roku 1738 byl děkanem v Měřime. Společně s bratrem založil ze svého odkazu kurativ Zhoř, přidruženou k Bohdalovu, složil kroniku svého obvodu pro léta 1626–1764.⁵⁰ **Antonín Ferdinand Dubravius** (Doubrava), (asi 1681–1756) byl magistrem svobodných umění a filosofie, bakalářem theologie. Od r. 1722 farář a děkan v Jaroměřicích, pro hraběte Jana Adama Questenberga skládal a překládal libreta pro opery, oratoria a sepulcra, zhudebňovaná skladatelem F. A. Míčou. Od r. 1731 byl farářem a děkanem v Podivíně.⁵¹ **Ferdinand Antonín Grim** (Grym; Grým) (1699–1748) byl mistrem svobodných umění a bakalář theologie. Roku 1722 byl vysvěcen na kněze, mezi léty 1722–1730 kaplanoval v Poděbradech. Od roku 1730 působil jako farář v Přelouči a později i v Sadské.⁵² **Václav Josef Hennet** byl farářem v Krchlebech u Čáslavi a farářem ve Voticích.

⁴⁵ *Medotekoucí sláva na hůře Libanu. Soubor českých svatojanských duchovních promluv z doby opata Václava Vejmluvy, pronesených v poutním chrámu na Zelené Hoře u Žďáru nad Sázavou v letech 1727–1736* (edd. B. Lifka – F. V. Mareš), Kostelní Vydří 1995, s. 256.

⁴⁶ Tamtéž, s. 258.

⁴⁷ Tamtéž, s. 259.

⁴⁸ Tamtéž, s. 260.

⁴⁹ Tamtéž, s. 261.

⁵⁰ Tamtéž, s. 264.

⁵¹ Tamtéž, s. 263.

⁵² Tamtéž, s. 268.

Martin Josef Zourek⁵³ byl farářem a děkanem v Dači a Telči.⁵⁴ **Eligius od svatého Jiří** (Eligius a Sancto Georgio), byl knězem řádu poustevních bosáků sv. Otce Augustina v Německém Brodě. Byl lektorem theologie novicům svého konventu a od roku 1734 převorem.⁵⁵

Pramen:

Jde o rozsáhlý pramen, který se skládá ze souboru 14 duchovních promluv. Ty byly proseny v poutním chrámu na Zelené Hoře u Žďáru nad Sázavou v letech 1727–1736. Cisterciácký klášter ve Žďáru nad Sázavou byl významným dobovým střediskem kultury. V čele s mimořádně schopným a nadaným opatem a stavebníkem Václavem Vejmluvou, se kterým později začali spolupracovat i mnozí významní umělci (mezi nimiž byl i český architekt italského původu Jan Blažej Santini-Aichel, mistr jedinečného architektonického slohu zvaného barokní gotika). V době baroka Žďárský klášter vzkvétal, a to mělo výrazný vliv i na intelektuální a duchovní tvorbu v jeho okolí. Zároveň v tomto dobovém kontextu také působí i rozvoj kultu sv. Jana Nepomuckého (v této době je sv. Jan Nepomucký blahořečen i svatořečen). Pramen je unikátní v tom, že zpracovává další významnou oblast literárního okruhu barokní kultury – české homiletiky. Jde o první ze souborů žďárských barokních textů. Jednotlivá kázání jsou rétoricky dokonale propracována. Po jazykové stránce v nich můžeme najít práci s rozmanitými variacemi, hru synonym a atributů, práci s kontrastem. Často jsou kázání také proplétána biblickými a latinskými citáty. Z antických autorů např. citáty od Vergilia, Ovidia či Horácia. Texty kázání byli upravováni v souladu se zásady pro práci s texty z 18. století. Na jeho vydání se podíleli Bohumír Lifka⁵⁶ (autor doslovu a poznámek), František Václav Mareš (autor úvodu) a Josef Pohanka (připravil k vydání). Vydání na 295 stranách obsahuje úvod, jednotlivá kázání, doslov, poznámky a obrazové přílohy.

(Jan Coufal)

⁵³ Tamtéž, s. 271.

⁵⁴ Tamtéž, s. 270.

⁵⁵ Tamtéž, s. 273.

⁵⁶ K okruhu žďárské homiletiky také srov. LIFKA, Bohumír: *Minulost a přítomnost knižní kultury ve Žďáře nad Sázavou*. Brno, 1964.

Nádoba zapálená. Soubor svatonepomucenských kázání a jiných spisů z první poloviny 18. století.(ed. M. Horáková et al.) Žďár nad Sázavou: Cisterciana Sarensis 2000. 251 s.

Autor:

Jakub Felix Jan Pacher⁵⁷ byl v době proslovení svého textu uvedeným v souboru měřínským farářem. **Jiří František Slavíček** (1685–1746) byl vedoucím chrámového sboru sv. Petra v Brně.⁵⁸ **Bonifác Procházka** byl sekretářem opata Václava Vejmluvy.⁵⁹ **Ferdinand Karel Reisman** (1688–1728) byl členem kláštera kanovníků lateránských na Karlově v Praze.⁶⁰ **Jan Matěj Hollan** (1699–1743) český kazatel a děkan u sv. Apolináře, byl metropolitním kanovníkem pražským.⁶¹ **Eligius od sv. Jiří** byl kněz řádu bosých poustevníků sv. Augustina.⁶² **Matěj Bartys** (1693–1770) byl profesorem bohosloví na arcibiskupském semináři v Praze a členem svatojanského bratrstva.⁶³ **Jan Ritter** (1694–1743) byl staroboleslavský kanovník a asesor arcibiskupské pražské konzistoře.⁶⁴ **Matěj Vojtěch Linek** byl farářem u sv. Vojtěcha v Praze.⁶⁵ **Alberik Rebmann** (asi 1697–1743) byl profesem zbraslavského kláštera.⁶⁶ **Karel Maget** (1683–1746) byl knězem v Těšíně a rektorem Opolské koleje ve Slezsku.⁶⁷ **Eugen Radl** byl členem cisterciáckého řádu na Zbraslavi.⁶⁸ O většině autorů jsou známy jen základní životopisná data či řádová příslušnost.

Pramen:

Jde o třetí ze souboru žďárských barokních, převážně homiletických textů. Žďárská kázání tvoří z velké části texty, které byli součástí sborníku opata Vejmluvy s názvem *Risus Sarae*. Ty jsou doplněna i o jedno oratorium Jiřího Františka Slavíčka *Quiunque talenta*, které mělo jako předlohu německý text. Text Bonifáce Procházky *Notitiae abbatiae Zarensis* pojednává o historii žďárského opatství.

Vydání pramene je oproti předchozím jiné v tom, že do něho byly ve větší míře zahrnuty i kázání mimo tzv. Žďárský okruh. To se týká například slavnostního proslovu *Vox*

⁵⁷ *Nádoba zapálená : Soubor svatonepomucenských kázání a jiných spisů z první poloviny 18. století* (ed. M. Horáková, et al.), Žďár nad Sázavou 2000, s. 213.

⁵⁸ *Tamtéž*, s. 217.

⁵⁹ *Tamtéž*, s. 219.

⁶⁰ *Tamtéž*, s. 223.

⁶¹ *Tamtéž*, s. 227.

⁶² *Tamtéž*, s. 229.

⁶³ *Tamtéž*, s. 231.

⁶⁴ *Tamtéž*, s. 235.

⁶⁵ *Tamtéž*, s. 237.

⁶⁶ *Tamtéž*, s. 239.

⁶⁷ *Tamtéž*, s. 243.

⁶⁸ *Tamtéž*, s. 245.

Christi Vicaria od Eligia od sv. Jiří z roku 1729, který byl prosloven v Praze v kapli Na Skalce či proslovu *Všechno troje dokonalé* od Alberika Rebmana. Oba tito kazatelé byli autory především latinsky psaných textů a s chrámem na Zelené hoře je spojoval především fakt, že na tomto místě přednesli svá česká nepomucenská kázání (ta jsou uvedena v předchozích souborech barokních textů: *Žena krásná náramně*⁶⁹ a *Medotekoucí sláva na hůře Libanu*⁷⁰). Mimožďárské texty v souboru doplňují další kázání autorů, vztahující se k pražské kapli Na Skalce, které bylo nejdéle trvajícím střediskem nepomucenských slavností. A další nepomucenská kázání, která byla pronesena v pražském kostele sv. Kříže Většího či kázání proslovené ve svatovítské katedrále. Mimo Pražský a Žďárský okruh jsou nepomucenská kázání doplněna proslovem Karla Mageta *Triumphale silentium*, který byl pronesen v Těšíně. Je samozřejmostí, že uvedené texty v souboru se dotýkají tradice nepomucenských kázání či nepomucenské tematiky. Část textů udává často paralely např. k biblickým postavám či postavám z českých dějin a hagiografií. Z velké části jsou původní základní texty latinské. Hojně je v textech využívána biblická či antická motivika. Soubor textů připravil k vydání kolektiv pod vedením Michaely Horákové. Soubor celkem obsahuje 251 stran, na nichž se nachází úvod, poznámky, ediční poznámky, doslov a samostatnou přílohu tvoří obrazové přílohy.

(Jan Coufal)

⁶⁹ REBMANN, A. *Sára pět set let stará*, in: *Žena krásná náramně. Soubor svatojánských kázání a jiných spisů z doby opata Václava Vejmlivy* (ed. M. Kopecký, et al.), Žďár nad Sázavou 1998, s. 211–217.

⁷⁰ ELIGIUS od sv. Jiří. *Nebeský Vůdce Hvězda*, in: *Medotekoucí sláva na hůře Libanu*, s. 232–252.

**Paměti Jana Jiřího Haranta z Polžic a z Bezdrůžic od r. 1624 do r. 1648. (ed. F. Menčík),
Praha, Česká akademie věd a umění 1897. 213 s.**

Autor:

Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdrůžic (1580 – asi 1648) byl českým šlechticem, pocházel ze staré české vladyské rodiny Harantů z Polžic a Bezdrůžic. Jeho bratrem byl známý diplomat a cestovatel Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic. O dětství Jana Jiřího Haranta z Polžic a Bezdrůžic není příliš zpráv.⁷¹ Víme, že poměrně záhy přišel o oba své rodiče. V roce 1601 se oženil s příslušnicí starého českého vladyského rodu Ludmilou Příchovskou z Příchovic. Neví se přesně v jaké míře (či zda vůbec) se účastnil českého stavovského povstání (1618–1620), i přesto však byl roku 1623 odsouzen ke ztrátě poloviny svého majetku. Později v roce 1628 jako evangelík emigroval do Německa (pobýval ve Vohenstraußu a Hofu). Roku 1635, již jako vdovec, uzavírá další sňatek se Sabinou z Waldenfelsu. Celkem měl z obou manželství šestnáct potomků. Zemřel roku 1648 v Kumblachu u své dcery.⁷² Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdrůžic přeložil také do němčiny známý cestopis svého bratra: *Putování aneb cesta z Království českého do Benátek a odtud po moři do země Svaté, země judské a dále do Egypta*.

Pramen:

Pramen vydal Ferdinand Menčík v roce 1897 na základě Harantova rukopisu nalezeného v Rajhradském klášteře. Celkem paměti mají 213 stran, obsahují úvod, seznam místních jmen a seznam osobních jmen. Paměti jsou datovány od roku od roku 1624 do roku 1648. Tedy většinu zápisků Harant psal již v emigraci. Harantovy paměti podávají poměrně pestrý dobový obraz. Jsou v nich zaneseny poměrně obsáhlé zprávy ze životních příhod i osudů Harantovy rodiny. Událostem v Čechách se Harant věnuje přibližně a převážně pouze do roku 1628. Poté se věnuje především válečným událostem v Německu. To je další rozměr Harantových pamětí mají taktéž charakter politických a vojenských zpráv. Text Harantových pamětí prošel edičními zásahy. Vydavatel v úvodu konstatuje, že Harantův styl je poměrně „těžkopádný“, především u překladů z němčiny. V původním Harantově textu se také objevovala specifičnost „podřečí domazlického“. Podle vydavatele se původní pravopis pamětí neodchyloval od pravopisu dobového.

(Jan Coufal)

⁷¹ Podrobnější Harantův životopis vydal F. Menčík v Časopise českého muzea. Srov. MENČÍK, Ferdinand. *Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdrůžic*, in: Časopis Českého muzea 1887, s. 488–495.

⁷² *Paměti Jana Jiřího Haranta z Polžic a z Bezdrůžic od r. 1624 do r. 1648.* (ed. F. Menčík), Praha, Česká akademie 1897, s. 3–5.

**Žena krásná náramně. Soubor svatojánských kázání a jiných spisů z doby opata
Václava Vejmluvy (ed. M. Kopecký et al.), Žďár nad Sázavou, Společnost Cisterciaria
Sarensis 1998. 289 s.**

Autor:

Bonifác Procházka († 1768) po vysvěcení na kněze působil jako administrátor v Horním Bobrové. Byl doktorem teologie a ve žďárském klášteře zastával funkci poradce a sekretáře opata Václava Vejmluvy. Ten mu zajistil právnické vzdělání a pověřoval ho i vyřizováním různých záležitostí kláštera ve Vídni. Svou literární a organizační činností vynikl nad rámec kláštera. Později byl proboštem kláštera cisterciáček v Mařím Dolu v Lužici.⁷³ **Jiří František Slavíček** (asi 1685–1764) byl regenschorim chrámu sv. Petra v Brně.⁷⁴ **Jan Josef Khell** (asi 1695–1748) byl magistrem svobodných umění a filozofie i bakalářem teologie. Působil jako kaplan ve Velkém Meziříčí a jako farář v Lukách nad Jihlavou.⁷⁵ **Karel Borromaeus od sv. Remigia** byl knězem bosáckého řádu sv. Augustina v Německém Brodě (Havličkově Brodě).⁷⁶ **Alberik Rebmann** (asi 1697–1743) vstoupil do cisterciáckého řádu, byl profesem kláštera zbraslavského, farářem ve Vémyslicích na Moravě a poté posledních pět a půl roku života farářem v Tišnově.⁷⁷ **Albert Schuster** byl knězem dominikánského řádu a členem konventu Povýšení sv. kříže v Jihlavě.⁷⁸ **Václav Josef Hennet** (asi 1701–1738) působil jako farář v Krchlebech u Čáslavi a Voticích.⁷⁹ **Johanes Joachim Hloupá** (1710–1742) vstoupil do cisterciáckého kláštera ve Žďáře a tam složil i řeholní sliby. Byl profesem žďárského kláštera a zabýval se převážně právem, teologií a filozofií. V Praze působil jako profesor filozofie.⁸⁰

Pramen:

Jde o druhý ze souboru žďárských duchovních promluv. Texty se váží převážně k jubileu oslav z roku 1734, resp. 1735. Tyto slavnosti měly především symbolický a alegorický význam. Alegorický v tom smyslu, že představují jakousi pomyslnou svatební smlouvu mezi žďárským klášteřem a cisterciáckým řádem. Jednalo se taktéž o pětisté jubileum od založení žďárského cisterciáckého kláštera. Podrobný a z hlediska

⁷³ *Žena krásná náramně*, s. 162.

⁷⁴ Tamtéž, s. 180.

⁷⁵ Tamtéž, s. 196.

⁷⁶ Tamtéž, s. 206.

⁷⁷ Tamtéž, s. 212.

⁷⁸ Tamtéž, s. 218.

⁷⁹ Tamtéž, s. 232.

⁸⁰ Tamtéž, s. 238.

kulturněhistorického velmi cenný popis těchto slavností podává první text *Žďár pět set let starý* (lat. Saara quingentorum annorum vetula), jehož autorem je pravděpodobně Bonifác Procházka.

Jiří František Slavíček je autorem zpěvohry *A stala se svatba* (lat. *Nuptiae factae sunt*). Jde o hudební hold k jubileu žďárského kláštera; přesněji melodrama, kde jsou zpersonifikovány instituce (matka je označení pro nepomucký klášter; dcera je žďárským klášteřem; jako ženich je označen celý cisterciácký řád). Jan Josef Khell je autorem kázání ve kterém se symbolicky taktéž zasnoubí dcera (žďárský klášter) s ženichem (sv. Bernardem – zakladatelem řádu). Kázání nese název *Nepomucká matka* (lat. *Nepomucena Mater*). V tomto textu se i částečně analogicky k textům z předchozího souboru⁸¹ objevuje řada odkazů na antické, biblické postavy či světce a mučedníky. Obrazotvorné kázání od Karla Borromea od sv. Remigia, člena bosáckého řádu sv. Augustina bylo pronesené na závěr tehdejších jubilejních oslav. Žďárský klášter prohlásil již v titulu svého kázání za *Ženu krásnou náramně Sáru*. Načrtává tak na základě literárního ztotožnění biblické Abrahámovy Sáry se žďárským klášteřem, celý složitý vývoj a proměny kláštera v průběhu uplynulých pěti staletí. V některých ohledech je předchozímu kázání podobný i homiletický text Alberika Rebmanna *Sára pět set let stará*. Celý soubor se skládá z jedenácti duchovních homiletických promluv. Z čehož dvě kázání jsou pronesená mimo Žďár, avšak s žďárskou homiletikou bezprostředně souvisí. Jde o text *Hic datus est vobis* od Václava Josefa Henneta, jeho text obsahuje nepomuckou tematiku. Je doplňován o biblickou a historickou dokumentaci. Druhý mimo žďárský text nese název *Lucerna mezi vodmi mořskými putující*. Autorem je Johann Joachim Hloupa, který byl žďárským cisterciáckým profesem. Jeho nepomucenský text je pln alegorických přirovnání. Texty *Veleslavné bratrstvo* a *Zelená hora* byly primárně jako spisy určeny všem členům bratrstva. Jsou v nich zahrnuty např. organizační pokyny či latinské stanovy bratrstva či zbožné vzpomínání na již zemřelé členy bratrstva. V uvedených textech se setkáváme především s latinskou a občas německou předlohou textů. Soubor má v souhrnu 289 stran, obsahuje úvod, samotné texty, poznámky, doslov a obrazové přílohy. Soubor byl vydán kolektivem pod vedením Milana Kopeckého.

(Jan Coufal)

⁸¹ *Medotekoucí sláva na hůře Libanu*, Kostelní Vydří 1995.

**Jan Černý, *Kníha lékarská, kteráž slove herbář aneb zelinář*, (ed. Zdeňka Tichá),
Praha 1981**

Kníha lékarská je hlavním dílem Jana Černého. Jedná se především o lékařskou příručku určenou pro širší vrstvy. Obsahuje abecedně řazený soupis rostlin spolu s popisem jejich použití při onemocnění. Černý ve svém díle zmiňuje také prostředky zvířecího původu a medikamenty z minerálů nebo chemikálií. K problematice přistupuje již částečně kriticky, i když se často odvolává na předchozí lékařské autority. Ve svém díle se opírá také o své vlastní zkušenosti a pozorování.

Edice, již připravila PhDr. Zdeňka Tichá, CSc., byla vydána roku 1981 v Praze a vytvořena podle starého tisku z majetku Národního muzea v Praze (sign. 25 C 6). Jsou v ní zachovány všechny hovorové i dialektické zvláštnosti přičemž byly opraveny zřejmé chyby. V případě problematické čitelnosti byly provedeny opravy a úpravy textu podle tisku dochovaného ve Strahovské knihovně v Praze. Edice je doplněna o diferenční slovníček. Herbář byl z hlediska názvosloví zpracován ve slovnících (např. J. Michalovského).⁸² Z botanického hlediska byl důkladně probádán hrabětem Kašparem Šternberkem a J. Rudou.⁸³

Jan Černý se narodil v pražské kališnické rodině někdy kolem roku 1456. Studova na pražské univerzitě kde získal 26. dubna 1479 bakalářský titul. Své lékařské vědomosti získal pravděpodobně ze soukromého studia. Teoretické informace načerpal při opisování přednášek určených pro univerzitní posluchače, především prací a komentářů k lékařským traktátům arabského lékaře Rhazes. Praxi získal u Mistra Václava, lékaře dnes již neznámého. Později Černý odešel z Prahy do Litomyšle k Českým bratřím a začal zde provozovat lékařskou praxi. Stal se osobním lékařem Viléma z Pernštejna a jeho manželky Johanky z Libic.⁸⁴ V roce 1495 zažil v Litomyšli morovou ránu. O této nemoci vydal r. 1506 Spis o nemocech morních. Před koncem 15. stol. se přestěhoval do Prostějova ovšem asi r. 1513 nebo 1514 se vrátil zpět do Litomyšle. V tomto období dokončil Černý své hlavní dílo *Kníhu lékarskou, kteráž slove herbář aneb zelinář*. Ta vyšla v Norimberce r. 1517. Rok, kdy Černý zemřel, není znám, ale s jistotou víme, že již nežil v září r. 1530.⁸⁵

(Jiří Dlouhý)

⁸² J. Černý, *Kníha lékarská, kteráž slove herbář aneb zelinář*, (ed. Z. Tichá), Praha 1981, s. 443

⁸³ Tamtéž s. 444

⁸⁴ Tamtéž s. 13

⁸⁵ Tamtéž s. 15

**Petr Ondřej Matthioli, Herbář, jinak Bylinář, velmi užitečný. Tadeáš Hájek z Hájku,
Praha 1982**

Herbář, jinak Bylinář, jehož autorem je Pietro Andreo Matthioli, obsahuje popisy rostlin a jejich využití. Matthioli se opírá o antické vědomosti, ale zároveň se snaží o přesnou interpretaci starších poznatků. Do češtiny ho přeložil lékař a přírodovědec Tadeáš Hájek z Hájku a provedl na něm úpravy přibližující ho českému prostředí. Vynechal či zkrátil texty o exotických rostlinách a dále dílo doplnil o své poznatky. Hájkův překlad vydal s podporou stavů Melantrich z Aventina v roce 1562. Toto vydání vyniká do té doby nevídaným bohatstvím ilustrací. Obsahuje velice kvalitní tříčtvrtěstránkové dřevořezy.⁸⁶

Edice vydaná roku 1982 v Praze kolektivem autorů byla vytvořena podle exempláře Melantrichova tisku uloženého ve Státní vědecké knihovně v Brně. Obsahuje navíc slovníček pojmů a komentáře věnující se starším edicím herbáře, dále také osobnostem, které se na jeho tvorbě, překladu a vydání podíleli. V textu byly doplněny některé nadpisy a opraveny tiskařské chyby. Dnešním zvyklostem byl přizpůsoben pravopis, psaní velkých a malých písmen, psaní slov dohromady, a to zvláště u složených slov, předložek a částic. Dále byla upravena interpunkce. Případná kolísání češtiny jsou v textu ponechána.

Pietro Andrea Mattioli se narodil v roce 1501 a pochází z města Sieny v Itálii. Vystudoval lékařství v Padově a v roce 1554 se dostává do Prahy jako lékař Ferdinanda Tyrolského. Poprvé svůj Herbář vydal v italštině již roku 1544 v Benátkách. Pro velký úspěch druhého vydání docházelo k vydávání každé dva roky. V roce 1554 vydal své dílo v latině a pracoval na jeho rozšíření. V Čechách se těšil přízni panovnické rodiny a stavů. To mu umožnilo, aby jeho dílo vyšlo nejdříve v českém (1562) a posléze také v německém překladu (1563). Mattioli zemřel roku 1577.⁸⁷

(Jiří Dlouhý)

⁸⁶ P. O. Matthioli, *Herbář, jinak Bylinář, velmi užitečný. Tadeáš Hájek z Hájku*, Praha 1982, s. 330

⁸⁷ Tamtéž s. 329

Jan Beckovský, *Poselkyně starých příběhův českých*, II, (ed. Rezek), Praha 1879

Dílo *Poselkyně starých příběhův českých II.* od Jana Beckovského je kronikou věnující se historii od roku 1527 po počátek 18. století. První svazek je rozčleněn do šesti kapitol a na 444 stranách se věnuje se popisu událostí, které se staly po úmrtí krále Ludvíka v bitvě u Moháče a končí obdobím vlády Rudolfa II. Druhý 432 stránkový svazek na první v popisu historických událostí časově navazuje a věnuje se především období vlády krále Matyáše a krále Ferdinanda II. Druhý díl nebyl od Beckovského zcela dokončen, z toho důvodu se ve druhém svazku nachází pouze kapitoly 7, 10, 12, 13, 14 a 15.

První díl *Poselkyně starých příběhův českých* vyšel poprvé již v roce 1700⁸⁸ a Beckovský při jeho zpracování vycházel především z Hájkovy kroniky. Druhý díl, na němž pracoval pravděpodobně mezi lety 1700–1723, nebyl za autora života vydán a zchoval se pouze v podobě rukopisu v knihovně řádu křížovníků s červenou hvězdou v Praze. Poprvé vyšel tiskem v edici Dr. Antonína Rezka v roce 1879. Rezek provedl transkripci, přičemž zachoval všechny zvláštnosti jazyka 18. století a doplnil dílo o poznámky, rejstřík a stručný soupis nejdůležitějších událostí, které seřadil chronologicky.

Jan Beckovský se narodil 18. 8. 1658 v Havlíčkově Brodu do nemajetné měšťanské rodiny. Absolvoval studia ve svém rodišti, Brně, Vídni a také Praze. V roce 1685 vstoupil do řádu křížovníků s červenou hvězdou a o tři roky později byl vysvěcen na kněze. V letech 1688–1699 zastával funkci hospodářského správce kláštera a od roku 1699 byl administrátorem řádového špitálu pro ženy na Novém Městě pražském. Je autorem řady knih různých témat a žánrů. Věnoval se také překladům náboženské literatury. Zemřel 26. 12. 1725 v Praze.⁸⁹

(Jiří Dlouhý)

⁸⁸ J. Beckovský, *Poselkyně starých příběhův českých*, II, (ed. Rezek), Praha 1879 (předmluva).

⁸⁹ *Slovník českých spisovatelů*, Praha 2005, s. 63.

**Zuzana Černínová z Harasova. Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století,
(ed. F. Dvorský), Praha 1886**

Edice *Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století* obsahuje česky psané listy Zuzany Černínové z poloviny 17. století, které psala svému manželovi, hospodářský úředníkům, šafářkám, ale především svému staršímu synovi Humprechtovi. Tematicky se zabývají především rodinnými záležitostmi a hospodářskými problémy.

Dopisy byly uloženy v archivu hrabat Černínů v Jindřichově Hradci. Poprvé vyšly tiskem v edici od Františka Dvorského roku 1886. Dvorského edice obsahuje vyjma dopisů také životopisná data rodiny Zuzany Černínové a dále je doplněna historicky zaměřené poznámky. Je rozdělena na tři části. První obsahuje životopisná data Zuzany Černínové a dalších příslušníků její rodiny. Druhá dopisy s rodinnou tematikou a třetí část se věnuje dopisům s tematikou hospodářskou.

Zuzana Černínová z Harasova se narodila 25. září 1600⁹⁰ do rodiny nižší šlechty. Jejími rodiči byl Jiří Homut z Harasova a Alžběta z Cimburka.⁹¹ V roce 1621 se provdala za Jana Černína z Chudenic. Po bitvě na Bílé hoře byl v letech 1621–1623⁹² částí její rodiny zkonfiskován majetek a všichni členové rodu Homutů z Harasova z náboženských důvodů odešli do exilu. Zuzana jako manželka katolického pána přijala katolické vyznání. Roku 1624 se jí narodila dcera Běta a o čtyři roky později syn Humprecht. Narodili se jí ještě další potomci, synové Jiří Adam, Heřman Václav a dcera Eva Polyxena. V roce 1642 zemřel její manžel a Zuzana se ujala správy rozsáhlého panství. V roce 1645 odjel její syn Humprecht na studia do zahraničí a vrátil se o tři roky později.⁹³ Právě z tohoto období je řada dochovaných dopisů. Zuzana Černínová zemřela po delší nemoci 22. února 1654.⁹⁴

(Jiří Dlouhý)

⁹⁰ Z. Černínová, *Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století*, (ed. F. Dvorský), Praha 1886, s. 9.

⁹¹ Tamtéž, s. 7.

⁹² Tamtéž, s. 13.

⁹³ Tamtéž, s. 28.

⁹⁴ Tamtéž, s. 41.

**Lékařské knížky mistra Křišťana z Prachatic z mnohých vybrané, (ed. Zdeňka Tichá),
Praha 1975**

Lékařské knížky mistra Křišťana z Prachatic jsou česky psané literární dílo obsahující lékařské návody, diagnózy a návrhy na prevenci. Programově bylo vytvořeno pro širší vrstvy obyvatelstva. Dílo bylo často opisováno a přetiskováno ještě dlouho po smrti autora což svědčí o jeho značné oblibě. Do dnešní doby se zachoval pouze jeden tištěný úplný exemplář. Je jím tisk z roku 1554, který je v majetku Strahovské knihovny v Praze.⁹⁵ Právě u něho vychází vydání editované od PhDr. Zdeňky Tiché, CSc., v roce 1975. Tato edice kromě samotných Lékařských knížek obsahuje rozsáhlý úvod, řadu vyobrazení a ukázek textů z raně novověkých vydání díla. Dále je doplněna o diferenční slovníček.

Mistr Křišťan z Prachatic je český učenec zabývající se lékařstvím, matematikou a astronomií. Narodil se pravděpodobně v roce 1366 v jihočeských Prachaticích. O jeho rodinném zázemí a dětství není nic známo. První vzdělání získal na literátské škole. Po jejím dokončení odešel na univerzitu do Prahy, kde začal studovat na fakultě svobodných umění. Roku 1388 získal titul bakalář svobodných umění a o dva roky později titul mistra. Od roku 1392 působil na pražské univerzitě již jako profesor. Jeho přednášky se týkaly matematiky a astronomie. O těchto vědách se nám zachovaly některé jeho spisy. O lékařství se začal zajímat pravděpodobně po skončení studií na artistické fakultě. Křišťan je prvním českým lékařským autorem, který psal své odborné práce v českém jazyce. Kromě zmiňovaných Lékařských knížek se nám zachovala některá díla v latině. Za zmínku stojí především jeho Herbář z roku 1413 nebo 1416, který uvádí 150 rostlin. Jeho zvláštností je, že u některých rostlin uvádí i jejich české názvy. Na počátku 90. let 14. století se seznámil s Janem Husem a podporoval ho na jeho studiích. Roku 1406 se stal Křišťan farářem kostela sv. Havla v Praze. Zemřel 5. září 1439.⁹⁶

(Jiří Dlouhý)

⁹⁵ *Lékařské knížky mistra Křišťana z Prachatic z mnohých vybrané*, Praha 1975, s. 184

⁹⁶ Tamtéž, s. 208.

Bavor Rodovský z Hustiřan, Kuchařství, tj. knížka o rozličných krmích, kterak se užitečně s chutí strojiti mají, Praha 1591, in: Karel Holub – Jiří Burian (edd.), Prostředné stoly v době císaře Rudolfa II. a Česká kuchařka alchymisty rytíře Bavora mladšího Rodovského z Hustiřan z roku 1591, Praha 1997, s. 73–194

Kniha *Kuchařství*, jejímž autorem je rytíř Bavor Rodovský z Hustiřan je především kuchařkou obsahující řadu receptů z ryb, zvěřiny, ptáků a mnoha dalších surovin. Začíná věnováním paní Kateřině Přepické z Lichemburku. Poté následují recepty. Ty jsou řazeny poměrně volně především podle hlavní použité suroviny. Poněkud problematické je, že autor u většiny z nich neuvádí potřebné množství surovin, které je k přípravě jídla třeba. V závěru autor věnuje určitý prostor také popisu uspořádání slavnostní velikonoční tabule. Kniha je psána živou češtinou, ve které se občas vyskytují slova z latiny v počestné podobě.

Edice od Karla Holuba a Jiřího Buriana vydaná roku 1997 v Praze jako součást knihy *Prostředné stoly v době císaře Rudolfa II.* respektuje původní edici od profesora Čenka Zírta v díle „Staročeské umění kuchařské“ vydaném v Praze roku 1927. Z té také přejímá staročeské znění i transkripci. Edice je doplněna o slovníček názvosloví a dobovou grafiku.

Rytíř Bavor mladší Rodovský z Hustiřan se narodil roku 1526. Pocházel ze známé rytířské rodiny spřízněnou s pány ze Švanberka. Získal pouze obecné vzdělání a byl tedy akademicky nevzdělaný. Měl ovšem velký zájem o astronomii a alchymii. Alchymie ovšem vyžadovala velice nákladné pokusy, což ho nakonec přivedlo pro dluhy do vězení. Po propuštění se uchýlil k pánu Zbyňku Zajíci z Házmburka, který mu poskytl útočiště na svém statku Budyně. Kuchyně alchymistická se z technického hlediska příliš neliší od kuchyně gastronomické.⁹⁷ Rodovský se proto po neúspěších v alchymii rozhodl vyzkoušet své schopnosti v gastronomii. V roce 1591 vydává na Starém Městě Pražském v Nygrínově knihtiskařské dílně svůj závěrečný spis *Kuchařství, to jest knížka o rozličných krmích, kterak se užitečně s chutí strojiti mají; jakožto Zvěřina, Ptáci, Ryby a jiné mnohé krmě. Každému kuchaři, aneb Hospodáři Knížka tato potřebná i užitečná.*⁹⁸ Bavor Rodovský zemřel na Budyni roku 1592.⁹⁹

(Jiří Dlouhý)

⁹⁷ B. Rodovský, *Prostředné stoly v době císaře Rudolfa II. a Česká kuchařka alchymisty rytíře Bavora mladšího Rodovského z Hustiřan z roku 1591*, Praha 1997, s. 63

⁹⁸ Tamtéž s. 66

⁹⁹ Tamtéž s. 59

**Václav Březan, *Životy posledních Rožmberků I*, (ed. Jaroslav Pánek), Praha, Svoboda
1985. 371 s.**

Nejnovější edice Březanových kronik vyšla roku 1985.¹⁰⁰ Byly převedeny do moderního písma, ale jinak text pozměněn nebyl. Na tomto vydání se autorsky nejvíce podílel Jaroslav Pánek, od kterého pochází i další odborné publikace o posledních Rožmbercích.¹⁰¹ Text vydání z roku 1985 obsahuje poznámkový aparát a na závěr slovníček vysvětlující archaismy použité v samotné kronice.

Václav Březan vstoupil do služeb Rožmberků v posledním desetiletí 16. století, tedy již po smrti Viléma z Rožmberka. Jeho hlavní náplní práce bylo uspořádání rodinného archivu, který byl díky vysokému postavení členů rožmberské rodiny velmi rozsáhlý.

Po uspořádání většiny dokumentů byl Březan pověřen Petrem Vokem, aby sepsal kroniku rožmberského rodu. Březan vytvořil dílo, které se skládalo z pěti knih. Začínalo bájným vznikem rodu a končilo životy Viléma a Petra Voka z Rožmberka. Bohužel první tři díly se časem ztratily, takže do dnes existují pouze dva poslední díly, právě o Vilémovi a Petru Vokovi.

Jak již bylo řečeno, kronika vznikla na zakázku Petra Voka. Měla všem čtenářům ukázat starobylost, váženost a moc Rožmberků. Obsahuje záznamy spíše politického rázu, i když lze najít i zmínky klimatologické (prudké deště, horka, ...) nebo demografické (mor, počet obyvatel na panství atd.). Kronika je sestavena letopisně, ke každému roku jsou vypsány události, které Březan pokládal za hodné zmínky.

Březanovy kroniky jsou jedním z nejdůvěryhodnějších pramenů z předbělohorského období, i když jeho práce byla korigována samotným Petrem Vokem. Březan se snažil nestranit svému pánovi a ani jeho předkům. Vycházel z ústně tradovaných pověstí, ale z valné většiny z dostupných pramenů a pro novější události i z vlastních vzpomínek.

(Zdeněk Dragoun)

¹⁰⁰ Václav BŘEZAN, *Životy posledních Rožmberků I*, Praha 1985.

¹⁰¹ Jaroslav PÁNEK, *Vilém z Rožmberka. Politik smíru*, Praha 1998; Jaroslav PÁNEK, *Petr Vok z Rožmberka. Život renesančního kavalíra*, Praha 2010 (2. vyd.).

Knížky lidového čtení, Václav Rodomil Kramerius, (edd. Ondřej Hausenblas – Lenka Kusáková), Praha 1998, 320 s

Václav Rodomil Kramerius se narodil roku 1792 jako nejstarší syn Václava Matěje Krameria. Jeho dílem se stalo pokračování v otcově práci. Vyučil se knihtiskařem a po otcově smrti převzal vedení nakladatelství České expedice. V. R. Kramerius pokračoval ve vydávání zábavné prózy určené spíše širším měšťanským vrstvám obyvatelstva. Kromě působení v České expedici vydával také noviny, ale především byl autorem povídek. Bohužel štěstí mu nepřálo a postupně musel prodat Českou expedici i ukončit vydávání novin. Zemřel roku 1861 jako chudý a polozapomenutý muž.

Ještě v této době nebylo obvyklé, aby se autoři knížek lidového čtení hlásili ke svým dílům, tudíž většina z nich byla napsána anonymně. Nikoli však Kramerius. V této knize je šest povídek, které napsal. Základem všech jeho příběhů byla nějaká místní pověst, která doposud kolovala mezi lidmi. Kramerius tento základ převzal a přidal k němu něco ze svého literárního nadání. Následovala tištěná podoba těchto příběhů a tedy její rozšíření mezi více čtenářů.

Tento vydaný pramen se nesnaží obsáhnout dějiny českého státu nebo písemné kultury. Jedná se o příběhy, které byly populární v první polovině 19. století. I tento pramen má spíše sloužit širší veřejnosti, proto byl text upraven tak, aby více vyhovoval těmto požadavkům, a proto není příliš vhodný pro studium vývoje jazyka v tomto období. Edice obsahuje šest povídek, slovníček archaismů, poznámky pod čarou a komentář.

(Zdeněk Dragoun)

Meluzína, (edd. B. Pynsent, S. I. Kanikova), Londýn 1996, 388 s.

Hlavní částí edice je pověst o Meluzíně. Tento příběh, a jemu podobné, patří mezi oblíbené žánry pozdně středověké literatury. Samotný text vyšel z české verze vytištěné roku 1595. Editoři, na základě výzkumu, předpokládají, že jde o znovu vydané dílo původně z roku 1555. K vydání byla vybrána verze z roku 1595, protože právě ta je uložena v Britské knihovně v Londýně.

Pověst začíná příběhem šlechtice, který se ztratí při lovu v lese se svým pánem. Jeho pán je zabit medvědem a šlechtic neví, co dělat. V tu na scénu vstupuje Meluzína, která je mu ochotna pomoci. Nabídne mu, když si ji vezme za manželku, dosáhne velkého bohatství. Musí však splnit slib, že ji každou sobotu nebude navštěvovat. V tento den se totiž přeměňuje na bytost napůl lidskou a napůl dračí. Příběh si ovšem všímá i potomků Meluzíny a šlechtice, kteří se proslavili svými udatnými, rytířskými činy po celé Evropě.

Vydaná verze legendy o Meluzíně je opisem německého textu z roku 1456, ale vydaného až roku 1474. Původní autor však vysvětluje, že jde o překlad legendy francouzské, kterou slyšel od „mnoha znamenitých lidí“, z čehož můžeme usuzovat, že se tento příběh držel v ústní tradici francouzské vyšší společnosti. Edice je spíše určena odborné veřejnosti, protože text samotný je ponechán v původní podobě češtiny 16. toletí. Pro anglicky mluvícího čtenáře je výzkum usnadněn anglickou verzí legendy a komentářem.

Obsahuje text pramene, rozsáhlou předmluvu, která popisuje vznik těchto příběhů i to, jak se dostal na území českého státu.

(Zdeněk Dragoun)

Bartoloměj Paprocký z Hlohol, O válce turecké a jiné příběhy, (ed. Eduard Petruž), Praha
1982, 481 s.

Bartoloměj Paprocký z Hlohol se narodil asi roku 1543 v polské šlechtické rodiny, ovšem ne příliš bohaté. Studoval na polských univerzitách. Byl aktivní v politickém a od roku 1575 i v literárním životě. V osmdesátých letech 16. století odešel z Polska na Moravu a později do Čech, kde působil jako vydavatel historických pojednání, zejména o české a moravské šlechtě.

Jedná se pouze o výbor z *Diadochu*, což je Paprockého jedno z velmi rozsáhlých děl. *Diadochos* je práce historického zaměření podávající informace o českých panovnících a biskupech od bájných počátků do roku 1602. Mezi hlavní prameny, které autor použil patří Kosmova, Dalimilova a Zbraslavská kronika, ale také Kronika česká Václava Hájka z Libočan. Rovněž mu bylo umožněno nahlédnout do dokumentů církevních archívů, ale tyto informace pro něj plnily pouze druhořadou roli. O válkách s Turky se zmiňuje především v části *historie o přibězích v Království uherském*. Sám Paprocký se těchto bojů nezúčastnil. Informace o nich měl pouze zprostředkované a navíc k nim přidával něco ze svého literárního umění. Celý text je řazen chronologicky.

Jak již bylo řečeno výše, jedná se pouze o výbor z většího díla. Při výběru byli editoři vedeni snahou udržet celistvost díla a snahou vybrat charakteristické části Paprockého tvorby. Dále bylo nutné počítat se zásahy tehdejších tiskařů nebo překladatelů, protože Paprocký psal polsky. Edice je určena širšímu okruhu čtenářů, proto přikročili k větším textovým korekturám. Obsahuje čtyři oddíly, které přinášejí příběhy o počátcích českých knížat a králů až po válku v Uhrách proti Turkům.

Kromě samotného textu obsahuje komentář, slovníček archaismů, rejstřík osob a místních jmen a dějinný přehled nejdůležitějších událostí.

(Zdeněk Dragoun)

Rožmberské kroniky. Krátký summovní výtah od Václava Březana, (ed. Anna Kubíková), Praha 2005, 294 s.

Václav Březan se narodil roku 1568 v rodině mlynáře. Po studiích vstoupil do služeb Petra Voka z Rožmberka, který ho později jmenoval správcem rodinného archivu a knihovny. Hlavní náplní jeho práce bylo především uspořádat archiv. Poté měl na základě dokumentů zpracovat historii Rožmberského rodu.

Většina historiků se dnes přiklání k názoru, že Březan sepsal historii do pěti dílů. Bohužel první tři jsou dnes asi již nenávratně ztraceny. Nyní jsou k dispozici poslední dva pojednávající o životech Viléma a Petra Voka. Krátký summovní výtah vznikl kolem roku 1609. Je vysoce pravděpodobné, že Březan čerpal z ještě nedokončených prvních dílů kroniky. Jednal na příkaz Petra Voka, který si asi chtěl před smrtí přečíst alespoň zlomek rodinné historie. Dílo je rozděleno do jedenáti kapitol, každá pojednává o jedné generaci Rožmberků. V první kapitole je vyličen mýtický původ Rožmberků a v poslední život Viléma a Petra Voka z Rožmberka.

Březanova díla jsou považována za nejdůvěryhodnější prameny pro období raného novověku. Vycházel především z dokumentů v rodinném archivu, ústně tradovaných vzpomínek, a pro novější dobu také ze vzpomínek vlastních. Ačkoliv pracoval pod dohledem a na příkaz Petra Voka, podařilo se mu uchovat si objektivitu.

První část tvoří samotná edice dokumentu, část druhá přináší vysvětlení jednotlivých událostí editorkou.

(Zdeněk Dragoun)

Země dobrá, to jest země česká, edd. Ivona Kučerová, Lucie Medová Brno 1998, 267 s.

Poprvé dílo vydal roku 1754 v Hradci Králové Jan Kliment Tibelli. Autor není znám. předpokládá se, že prožil války z let 1741–1742 a 1744. Podle charakteru pramene můžeme usuzovat, že měl k českému národu kladný vztah.

Kniha měla být určena širším čtenářským vrstvám. Jejím cílem bylo zaznamenat a také připomenout slavnou českou historii, a tím probudit v lidech patriotismus, proto se uvedené informace musí brát s jistým odstupem. Ačkoliv začíná tradičně kronikářsky, vznikem národů apod., další děj již tomuto schématu neodpovídá, takže další příběhy nejsou zaznamenány chronologicky. Autor zapsal především takové, které mají sloužit jako příklad velikosti národa. Z toho vyplývá, že vybral ty, kde Češi vítězně konkurují především Němcům, ale také se silně prokatolickou tematikou. Jako hlavní rys národa autor vidí český jazyk.

Autor použil mnoho pramenů, kroniky Enea Silvia Piccolominiho, Kristiánovu legendu, paměti Karla IV., kroniku Václava Hájka z Libočan ad. Informace z těchto děl přejímal nekriticky a využil pouze takových, které se mu hodily ke snaze pozvednout národ.

Obsahuje poznámkový aparát, komentáře i slovníček archaismů s vysvětlením.

(Zdeněk Dragoun)

Černá kniha města Velké Bíteše, (edd. A. Verbík, I. Štarha, E. Klesl), Brno, Blok 1979

Černá kniha města Velké Bíteše je nazývána Knihou ortelní a zaznamenává období 1626–1736, navazuje tak na Smolné knihy velkobítešské z let 1556–1636. Velkobítešský hrdební soud soudil případy nejen z města Velké Bíteše a jeho okolních vesnic, ale také Náměště nad Oslavou. Kniha nezachycuje všechny případy, které byly vykonány, ale obsahuje typické případy sloužící jako vzor pro soud. Kniha byla určena pro naučení brněnská Uherskému Hradišti. Úplnější informace o soudních procesech se dochovali v korespondenci mezi pražskou apelační komorou a velkobítešským soudem, od roku 1699 doplňuje knihu sentencí. Zápisy do knihy se dopisovaly dodatečně po ukončení procesu. Ke konci 17. století a počátku 18. století byly tresty snižovány a písař dopisoval do knihy výsledek vykonávaného trestu. Rozsudky soudu byly vydávány česky, ale pro majitele panství musely být překládány do jazyka německého. Forma zápisů v knize se dá rozdělit do tří etap. První etapa zaznamenává období 1626–1697 obsahuje ortely, někdy doplněné žalobou a odporem. V druhé etapě z let 1699–1727 jsou obsaženy podrobnější zápisy a verdikty apelační rady pražské. Poslední období z let 1731–1736 je charakteristické stručnými zápisy. Knihu sepsalo pět písařů, jmenovitě nám jsou známy písaři z pozdějších období: Pavel Zlatník (označen jako písař C),¹⁰² Kliment Špalek (písař D),¹⁰³ Alexandr Antonín Staněk (písař E).¹⁰⁴

Roku 1729 došlo k restrikci počtů hrdebních soudů na Moravě, velkobítešský soud nezanikl, ale zmenšil se jeho obvod o několik vesnic. Zrušen byl v padesátých letech 18. století. Soudní pravomoci vykonávala městská rada, již předsedal purkmistr. Městský rychtář podal žalobu jménem svým či jménem vrchnosti. Cílem procesu bylo zjistit pachatele daného zločinu a jeho kompliců. Vyšetřovalo se, podala se žaloba, po ukončení trestního řízení byl nad trestancem vynesena rozsudek. Šlo o tyto úkony: 1. Objasnění skutkové podstaty zločinu, 2. Dokazovací řízení (usvědčení pachatele, tortura).

Po vydání hrdebního řádu Josefa I. a trestního zákoníku Marie Terezie došlo k výrazným změnám při tortuře a samotném vynášení rozsudků. V předbělohorské době se po úvodním výslechu přešlo k mučení, které prováděl kat a jeho pomocníci. Od roku 1657 měli velkobítešští vlastního kata. Výpovědi z tortury zapisoval radní písař. Tortura měla čtyři stupně: stahování šňůrami, palečnice, španělské boty, suché trápení. Výjimečně se používalo horké trápení. Oproti předchozí Smolné knize je vidět vývoj v používání mírnějšího trestání.

¹⁰² V letech 1652-1658.

¹⁰³ V letech 1668-1703.

¹⁰⁴ V letech 1713-1736.

Od roku 1677 se mohl odsouzený po vynesení rozsudku do čtrnácti dnů odvolat k pražské apelační radě. Od konce 17. století se velkobítešský soud stal tlumočnickem ortelů pražské apelační rady, přicházeli dopisy s instrukcemi a otázkami pro obžalovaného. Mezi lehčí tresty patřilo sebepotupení, tělesné tresty, pranýř, nucené práce pro město, vypovězení z obvodu či monarchie. Lehčím trestem smrti bylo oběšení nebo stětí hlavy, které bylo považováno za čestnou smrt. Mezi těžší tresty smrti patřilo pro muže lámání na kole, vpletení do kola nebo upálení. Pro ženy to bylo upálení, zahrabání do země a probodnutí kůlem. Většina těžších trestů smrti byla snižována milostí na lehčí trest smrti. Nejčastěji se v knize objevují zločiny proti mravnosti, cizoložství, vraždy, loupeže, padělání listin, sodomie, krádeže, žhářství. Poprava byla veřejná, konala se ve dne na dobře viditelném místě.

(Romana Fojtová)

Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově (ed. Antonín Verbík), Brno 1976

Hrad Buchlov s městečkem Buchlovice byly původně královským regálem s loveckým právem a radou soudců-lovců. Lovecké právo pocházelo z původní funkce hradu, z nějž se uplatňoval dohled nad chřibskými lesy a rybolovem v řece Moravě. Obyvatelé hradu dohlíželi na zvěř a těžbu kvalitního bukového a dubového dřeva. Rybolov byl v této době také velmi důležitý, protože doplňoval malý chov dobytka. V čele hradu stál purkrabí a jedním z jeho úkolů bylo trestání přestupků, které se staly v zeměpanském regálu. Spravoval ve svém obvodu také církevní majetek. Na hradě se nacházeli královští úředníci, královský lovčí a lovci. Ve svých počátcích soudili pouze záškodnictví plynoucí z porušování ochrany lesů a řek, později i trestné činy poddaných z městečka Buchlovice. Do konce 15. století spravoval Buchlov široké území, ale zvrat přišel se změnou územního obvodu. Rozvíjelo se blízké královské město Hradiště a stávalo se důležitějším než Buchlov. V první polovině 16. století funkce hradu upadala, protože okolní šlechta nechtěla mít nad svým majetkem pravomoc loveckého práva. Hrad vybíral za přestupky „krevní plat“, pokud došlo k překročení pravomocí. Hradní pán musel vždy svolat soud loveckého práva a vrchnost dodala zadrženého provinilce. Lovecké právo zastupovalo původně dvanáct lovců ze Stříbrnic, fojt z Buchlovic, starosta ze Stříbrnic, z Hradiště dva městští radní. Kat s pacholky byl zván z Hradiště. Soudní stání probíhalo pod vedením lovčího (později starosty a lovců). Nejprve se oznámila žaloba, v druhém kroku nechali promluvit obžalovaného, pak promluvili svědci a následovalo dokazovací řízení vyhledávací povahy. V knize jsou zaznamenány případy třech obžalovaných, kteří vydrželi mučení, aniž by se přiznali.

Soud se řídil zemským právem, ale později i městským právem hradištským. Mezi nejčastější páchané zločiny patřily vraždy, krádeže, smilstvo, loupež. Velká část trestů za provedené činy znamenala vypovězení z gruntu, metlování a stětí hlavy. Soudní procesy zapisovali písaři na samostatné listy („škarty“) papírů, které přepisovali do knihy. Ta sloužila jako poučení pro soudní zasedání. Psali ji tři písaři v letech 1617–1654. Knihu založil písař města Hradiště Albrecht Kremer. Společně s dalšími písaři např. Matějem Pšenicem přepisovali případy, které byly souzeny do roku 1562. Do této doby byly zápisy velice strohé a heslovité. V roce 1749 bylo zasedání loveckého soudu zrušeno.

(Romana Fojtová)

**Kněžská korespondence Jednoty bratrské z českých diecézí z let 1610–1618, (ed. J. Just),
Praha 2011**

Kněžská korespondence Jednoty bratrské pochází z archívu Matouše Konečného. Písemnosti byly objeveny v roce 2006. Jedná se o autografy, které popisují situaci v Českém království v době před Bílou horou. Matouš Konečný byl posledním boleslavským biskupem, který do úřadu nastoupil 4. října 1609. Situace pro Jednotu bratrskou se po vydání Rudolfova Majestátu (1609) zdála uklidněna, přesto ne ideální. Vznikla jednotlivá církevní organizace, která spojovala české nekatolíky. Jednota bratrská byla spojena s utrakvisty. Mladá Boleslav patřila společně s Brandýsem nad Orlicí k nejdůležitějším centrům Jednoty bratrské na počátku 17. století. V Mladé Boleslavi obývala Jednota bratrská bývalý komplex po minoritech. Původně mohla působit především v poddanských městech, podle nařízení svatojakubského mandátu. Roku 1602 byla Mladá Boleslav prohlášena městem a sbor přišel o své zázemí. Obnovení sboru přišlo s vyhlášením Majestátu, kterému předcházela vyjednávání, kterých se účastnil i Matyáš Konečný. Roku 1618 odešel Matyáš Konečný na částečný odpočinek kvůli svému chatrnému zdraví, ale nadále působil jako biskup. Útočiště našel na panství Karla staršího ze Žerotína v Brandýse nad Orlicí, kde zemřel 8. února 1622.

Korespondence pochází z let 1609–1618 a můžeme ji rozdělit do tří skupin. První část zahrnuje dopisy biskupů z Čech, Moravy, Polska a od jednotlivých kněží Jednoty bratrské. Druhou část tvoří listy od studentů, kteří podávají informace ze svých studijních pobytů v zahraničí. Poslední skupina obsahuje dopisy od jednotlivých členů sboru (např. Karla st. ze Žerotína, Václava Budovece z Budova,...). Edici zahajují dopisy Jakuba Narcise, Matěje Cyra, Václava Corna, Jana Jafeta, Jana Cyrila Třebíčského a Jana Korvína Lanškrounského, pak následují dopisy od řádových kněží. Většina sdělení byla spojena s fungováním biskupského úřadu a jednotlivých sborů, jak probíhají synody, diecézní kolokvia, společensky církevně významné události jako křty, pohřby a svatby. Řešily se spory s utrakvisty. Nejmenší část tvořily soukromé dopisy, týkaly se dotazů na zdraví, narození dětí a plánování manželství např. Jan Vetter se tázal Matyáše, zda by si mohl vzít dceru Matěje Cyra.

(Romana Fojtová)

Knihy smolné, (ed. Z. Bičík, předml. Bohumil Hrabal), Hradec Králové, Kruh 1969

Záznamy z Knih Smolných města Pardubic připravil k vydání Zdeněk Bičík. Předmluvu napsal Bohumil Hrabal. Vydalo nakladatelství Kruh v Hradci Králové v roce 1969. Jedná se o výpovědi osob, které byly podezřelé ze zločinů. Učinili tak na mučidlech dobrovolně i nedobrovolně. Knihy Smolné se také nazývají Knihy Černé a patří do souboru knih soudnických. Nejstarší zpráva o popravě v Pardubicích je z roku 1494, kdy Vilém z Perštejna nechal popravit čtyři zloděje. Smolné knihy Pardubické z let 1538–1626 jsou dochované ve třech knihách a dvou umělých zlomcích. Nejstarší smolná kniha se nazývá Registra tajemství lotrovského (1538–1560), po ní následuje Registra vyznání od lotrův tejného i zjevného lotrovství jinak smolná (1568–1590) a z let 1590–1626 pochází třetí kniha, na jejímž konci jsou vloženy zápisy, které patří do knihy první. Zlomky nepojednávají o novém období, ale první zlomek pardubický shromažďuje zápisy z první knihy a druhý zlomek pražský ze všech třech knih.¹⁰⁵

Zpovědi podezřelých osob autenticky zachycují morálku a její úpadek, důsledky příslušnosti k určité společenské vrstvě. Zápisy deliktů mají tři části:

- úvodní část – jméno vyšetřované osoby a místo
- vyznání – hlavní část
- závěrečná část – vrchol soudního řízení, které se skládá ze zdání a ortelu. Zdání se objevuje od 16. století a knihách smolných pardubických od druhé knihy. Jsou předneseny posudky o případu. Ortel je samotný rozsudek.

Úvod a závěr u některých případů chybí a zločiny jsou uváděny slůvkem „item“. Mezi nejčastější delikty patří krádeže, loupeže na svobodných silnicích, odložení a zabití vlastního dítěte, vraždy, cizoložství, žhářství, trávení, svatokrádež, čarodějnictví, dvojženství, falšování mincí, falšování listin, smilnictví, znásilnění. Rozsudky pro odsouzené nejčastěji obsahovaly ortel smrt oběšením, stětí mečem, upálení, zahrabání do země za živa, probití kolem, vpletením do kola, trhání kleštěmi. Těžké zločiny kombinovali několik způsobů dohromady. Velmi vzácné byly případy, kdy obviněný vyvázl bez trestu a byl omilostněn.

(Romana Fojtová)

¹⁰⁵ Zlomek pardubický (20 listů z let 1564–1567; období první knihy). Zlomek pražský (1561–1615; zlomky ze všech tří knih).

**Krevní kniha městečka Bojkovic 1630–1721, (ed. Antonín Verbík), Uherské Hradiště,
Slovácké muzeum 1971**

Kniha vzniká z potřeby právního naučení a díky osobě Tobiáše Klaudiána. Zaznamenává případy z let 1630 až 1721. V Bojkovicích je vykonávání krevního práva doloženo v druhé polovině 15. století. Jako poddanské městečko bylo velmi nesamostatné a pro naučení si psalo do Hradiště a později do Uherského Brodu. Hradiště i Uherský Brod se řídili brněnským městským právem. Na nesamostatnosti Bojkovic je dobře viditelný vztah mezi vyšším a nižším právem. Vyšší právo hrozilo „uzavřením práva“ bojkovických a mělo proti nim výtky např. při provádění exekucí. Právní naučení měst zakázal Leopold I. v roce 1705 a Bojkovice korespondovaly s pražským apelačním soudem. Zápis do knihy započal v roce 1630 a vystřídalo se na jejím vedení šest písařů. Zakladatelem byl Tobiáš Klaudián, který je znám pod jmény Dačický či Bělík. V této době patřilo panství Bojkovic Serenyiům a Tobiáš Klaudián byl listovní písař Gabriela Serenyiho. Začal působit v městské kanceláři, ze které odešel až v roce 1660. Od roku 1663 do 1776 je radním písařem Daniel Vrzadil. Následuje písař Rožďalovský, který působí do roku 1721.

Krevní kniha obsahuje 40 případů, které jsou rozděleny do jedenácti hlav a dobovým jazykem popsány jako „čarodějnictví, cizoložství a smilstva, krádeže všelijaké, včelám škovením přechovávání a folkování škůdců lidských, vraždy všelijaké, mordýřství, těch, kteří sobě sami hrdal odjímají, svatokrádci, žháři a pavliči, všelijaké zradstvosť“. Rozdělení knihy není přesné, někdy je případ špatně zařazen a ne všechny jsou obsazeny. Nejobsáhlejší jsou procesy proti cizoložníkům. Neobsazená je hlava o „přechovávání a folkování škůdců lidských“. Kniha zaznamenává výsledky obžalovaných i svědků, naučení vyššího práva (korespondenci). O výsledku a jeho výsledku byl poslán dopis do Uherského Brodu a tamější městská rada poslala další naučení. Bojkovice neměly vlastního kata a vyžadovali si jej z Hradiště. Platili za něj 8 grošů bílých městku a také museli zaplatit stravu a mzdu katovi samotnému a jeho pomocníkům. V Bojkovicích se užívalo suchého a světlého trápení.

Soud dočasně zrušil Karel VI. dne 10. června 1729. Hrdelní právo bylo zpět vráceno a definitivně byl soud zrušen 24. 2. 1753. Bojkovice byly přearazeny pod uherskobrodský soud a později byly přičleněny k hradišťskému soudu.

(Romana Fojtová)

Ondřej z Dubé, Práva zemská česká, (ed. František Čáda), Praha, České akademie věd a umění 1930

Právní kniha Ondřeje z Dubé ze 14. století je knihou soukromou, která neměla oficiální platnost, ale přesto její existence měla vážnost pro právo obecně. Pro historika je to pramen, který načrtne právní prostředí v době předhusitské. Ondřej z Dubé působil na dvoře krále Karla IV. i jeho syna Václava IV. Žil v letech asi 1320–1412/1413. Podnikl několikrát cestu do zahraničí, kde nabral zkušenosti o stavu práva jinde. Byl nejvyšším zemským sudím a popravcem kouřimského kraje. Právům zemským českým předcházela díla od neznámých autorů Řád práva zemského a Majestas Carolina. Za vlády krále Václava IV. mu byl loajálním podaným a nepřidal se na stranu Jednoty panské. Proto je přibližně roku 1396 jmenován nejvyšším zemským sudím Hynek Berka z Honštejna. Ondřej z Dubé je naposledy uváděn jako nejvyšším zemským sudím v roce 1394. Po odchodu do ústraní vytvořil Práva zemská česká. Kniha nevznikala najednou, ale byla postupně dopisována.

Podle Františka Čády se kniha postupně dopisovala, aby byla aktuální. Vznikala přibližně dvacet let. Při počátku psaní bylo Ondřejovi sedmdesát let. O sto let později na jeho práci navázal Viktorín Kornel ze Všehrd. Při sepisování právní knihy se Ondřej obracel a v té době byly dostupné Desky zemské, kniha Rožmberská, Řád práva zemského a Ordio judiciarius. Jako znalec desek zemských používal nálezy z nich opisovaných. Desky zemské se nezachovaly ve svém původním rozsahu, jelikož je v roce 1541 zastihl požár. Čáda obsah knihy rozděluje do čtyřech větších uzavřených celků. První okruh zahrnuje výklad o tom, co je to právo, jak se dělí a jaký má v Čechách statut. V druhém okruhu se Ondřej věnuje právu procesnímu, jak je právo vedeno. Ve třetím okruhu popisuje nálezy panské a v posledním okruhu se věnuje právu soukromému např. poručnictví.

(Romana Fojtová)

Popravčí kniha pánů z Rožmberka, (ed. Adolf Kalný), Třeboň 1993

Popravčí kniha pánů z Rožmberka pochází ze souboru „Historica“, který je uložen ve Státním okresním archívu v Třeboni v tzv Rožmberském archívu. Knihu přichystal k vydání Adolf Kalný, ale jedná se již o druhé vydání. První vydání připravil třeboňský archivář František Mareš. Rožmberské úřady vedly Popravčí knihu za dvou představitelů rodu, Jindřicha a Oldřicha. Na psaní se podílelo dvanáct písařů. Byla psána v letech 1384–1409 a 1420–1429. Okolo původu a vedení knihy existuje několik teorií, je to z toho důvodu, že kniha nebyla psána autenticky v době konání procesů. Je pravděpodobné, že byla opsána najednou z předloh či sloužila pouze pro Rožmberky a nikoliv pro soud. Podle J. Pekaře sloužila po vypuknutí revoluce jako seznam psanců. Proč takováto debata? V zápisech se nacházejí písařské chyby, z jednotlivých let nejsou vedeny zápisy stejnoměrné, chronologicky nepřesné a neuspořádané. Kniha mohla být uložena na jednom místě a zápisy z procesů byly zasílány k opisům či byla vždy dopravena na konkrétní místo.

Kniha má v originále 46 listů v dřevěných deskách, na horní části přední desky je nápis „Vyznání zločincův“ od rožmberského kancléře Václava Albina z Helfeburku. Každý zápis začíná nadpisem, a je označen rokem. Pokud vyslýchaný vypovídal vícekrát, jeho výpovědi jsou odděleny mezerou. Výsledky jsou z mučidel i bez mučení. Popisované delikty se týkají lapkovství na cestách, podvádění, vybíjení kostelů, mlýnů, loupeže, zabití, mučení a krádeže (zvířata, zbraně, peníze, látky atd.). Od roku 1349 mají Rožmberkové oficiálně postavení popravců. Karel IV. ustanovil Jindřicha z Hradce a Jošta z Rožmberka popravci Plzeňského kraje. Postavení prvního popravce po králi bylo velice žádané a prvním vykonavatel byl purkrabí pražský. Rožmberkové chtěli stejnou výsadu, a proto si od krále Jana Lucemburského nechali potvrdit falešný dokument jakoby od Přemysla Otakara II. Postavení popravců upravoval nový Zemský řád z roku 1395. Postavení popravců bylo dědičné ve šlechtických rodech. Jindřich z Rožmberka se stal zemským popravcem Bechyňského kraje.

(Romana Fojtová)

Smolná kniha velkobítešská 1556–1636 (ed. A. Verbík, I. Štarha), Blok: Brno, **rok**

Soudní pravomoc ve Velké Bíteši byla doložena v první polovině 14. století. Původně město spadalo pod brněnský právní okruh, ale později získalo právo hrdelní samostatnosti. Vlastní právní okruh tvořila Velká Bíteš od konce 14. století a spravovala městečko Mohelnu a asi padesát vesnic. Do 16. století velkobítešští psali do Brna pro právní naučení a po určité době fungování soudu si z Brna brali kata s jeho pomocníky na vykonávání výslechů a poprav. Zápisy v knize pocházejí z let 1556–1636, ale právo hrdelní samostatnosti trvalo až do tereziánských reforem. Zápisy do knihy vedl městský písař, který do knihy opisoval zápisy z výslechů. Písařů bylo celkem deset a kniha měla tři části. Vznikla kvůli potřebě právního poučení pro městskou radu. V 17. století došlo ke změně, velkobítešští si začali brát kata z Velkého Meziříčí a od druhé poloviny téhož století měli kata vlastního. Tím získali větší samostatnost nad Brnem. V roce 1626 založili ve Velké Bíteši novou smolnou knihu.

Obsahem knihy jsou výpovědi osob a rozsudky nad nimi. Zápisy byly přepsány in extenso. Obviněný byl vzat do klatby a u hrdelního soudu došlo k vyšetřování viny obviněného. Nevycházelo se z presumpce neviny. Soudu předsedal rychtář, ale od 15. století to byl purkmistr a městská rada. Rychtáři zůstala role žalobce. Ve Velké Bíteši došlo k případu, kdy se při vyznání na mučidlech obžalovaný nepřiznal a byl mu tak darován život. Tresty byly velmi tvrdé např. za krádež oběšení, za smilstvo ocejchování a někdy vypovězení z města, za cizoložství smrt mečem (žena byla utopena). Probíhali tu i čarodějnické procesy, které byly souzeny na základě udání např. za moření dobytka. V okolí Velké Bíteše a Tasova působily lupičské bandy, které vraždili těhotné ženy, díky víře v magickou schopnost nenarozených dětí. Jednalo se o pojídání vnitřností či řezání prstíčků. Za to byli souzeni Mikuláš Mica a Martin Roháč. Celý soudní proces probíhal v budově radnice a popravovalo se na kopci zvaném U šibenice. U soudu byli souzeni i obžalovaní z jiných panství a to z toho důvodu, že se dopustili zločinu v místním okruhu či tu byli lapeni.

(Romana Fojtová)

Zemské zřízení moravské z roku 1535, (ed. Fr. Čáda), Praha, České akademie věd a umění 1930.

Vzniku Zemského zřízení moravského předcházeli spory mezi stavy a králem. Král chtěl ustálit právní normy, díky nimž by stavy přišly o část svých výhod, a zamezila by ses jejich vzrůstající moc. Zvykové právo mělo být nahrazeno právem kodifikovaným. Do té doby fungovali na Moravě pro udržení pořádku landfrýdy a král byl prvním landfrýdem v zemi. Po nástupu krále Ferdinanda museli stavové sestavit komisi, která by zpracovala nové zřízení zemské. V komisi nebyl zastoupen stav měšťanský a stav prelátský zastupovala jedna osoba. Byl svolán sněm do Znojma, který se konal 14. února 1535. Sněm vycházel z Památek sněmovních a nejvíce z Knihy Tovačovské a Knihy Drnovské. Před sněmem konaným ve Znojmě se na předchozích sněmech pracovalo tak, že vybrané články byly označeny písmenem „a“ po roce 1531 komise vybírala články označená slovem „má státi“. Komise přebírala články z jednotlivých sněmů a vznikaly i nové. Celá práce byla potvrzena králem ve Znojmě 14. února 1535 a Zemské zřízení bylo vydáno 30. června 1535. V komisi zasedal biskup Olomoucký, Kryštof z Boskovic na Třebové, Jan Kuna z Kunštátu a další. Vytiskl je Kašpar Prostějovský v Lupči na náklad nejvyššího písaře markrabství moravského Otmara z Nepomuku.

Kniha měla 188 listů a obsahovala nařízení např., jak se soudci mají chovat při soudním řízení, postup při výslechu a vyznání na tortuře, jak se tázat zločinců a svědků. Zahrnuje procesní právo a rodinné právo majetkové a má i část o poddaných. Jednotlivé články jsou spíše povahy výkladové než normativní. Stavové po roce 1535 nebyli spokojeni a snažili se prosadit vznik nové komise, která by hledala chybné články či napsala nové. Král byl zásadně proti takovému postupu. Stavové tak vydaly nové Zemské zřízení z roku 1545, které bylo opraveno a doplněno, chyběl však souhlas krále, aby se mohla kniha stát platnou. Zemské zřízení z roku 1545 bylo tak pouze stavovské. Král na sněmu v Brně 23. dubna 1550 rozhodl, že jsou obě zřízení neplatná a musí být pořízena revize, kterou provede nová komise. Dne 15. prosince 1553 král dostal nové zřízení, ve kterém se nenacházelo nic nového. Král oddaloval svoji návštěvu sněmu a navrhl lhůtu do 6. ledna 1561, kdy si prohlédne návrh a členům komise by měla být dána plná moc, aby zřízení mohlo rovnou vzniknout. Stavy odmítly. V platnost tak znovu vstoupilo Zřízení zemské znojemské z roku 1535, které se nechalo znovu vytisknout nákladem tři sta výtisků a bylo vydáno v roce 1562.

(Romana Fojtová)

**Zřízení zemská Království českého XVI. věku, (ed. Josef Jireček – Hermenegild
Jireček), Praha 1882**

Předchozí pokusy o kodifikaci českého zemského práva bylo odmítáno ze strany stavů, které se obávalo o své výsadní postavení. Změna přichází v 15. století za vlády krále Vladislava II. Jagelonského. Roku 1487 vzniká sněmovní komise (šest pánů a jedenáct vladyků), která má za kol sepsat zřízení zemské a roku 1497 se sněm dohodl na jejich sepsání. Vycházeli z desek zemských. Na sepsání měli největší podíl Albrecht Rendl z Oušavy a Jindřich z Hradce. Na základě listu krále Vladislava se konal sněm v roce 1499 v Prešpurku. Bylo dáno 554 článků, které tvořily sbírku zákonů a konečné úpravy s kontrolou tisku dostali na starost pánové ze Štenberku, Petr na Leštně, Zdeněk na Zbiroze a Albrecht Rendl z Oušavy. Jednotlivé články nebyly číslované a pojednávají právu procesním, správním a ústavním. Zřízení zemské království českého vyšlo 18. července 1500. Došlo k omezení moci krále na úkor stavů. Města se stala poddanými krále a o své pravomoci musely vyjednávat se stavy. Po nástupu Ferdinanda I. musela být Zřízení zemská přeložena do latiny Rackem Doubravským a byla doplněna o několik článků.

Zřízení zemská Království českého bylo rozšiřováno o jednotlivé doplňky, jimiž se staly: roku 1517 Svatováclavská smlouva, roku 1524 Smlouva o ručnicích, roku 1534 Narovnání o hory a kovy a roku 1600 O mezích, hranicích, soudu a rozepři mezní, který upravoval spory o hranice pozemku (od Jakuba Menšíka z Menštejna).

Během 16. století bylo Zřízení zemské království českého několikrát upravováno, kvůli své nepřehlednosti a novým kodifikacím. Proběhly tři opravy, v roce 1530, 1549 a 1564. Zásadní je opravené vydání z roku 1549, kdy je posílena moc krále. Platí do roku 1626, kdy je vydáno Obnovené zřízení zemské.

(Romana Fojtová)

Žádná ženská člověk není – Polarizace genderů v českojazyčné literatuře druhé poloviny 18. století, (ed. J. Ratajová – L. Storchová), Praha, Scriptorium 2010.

Žádná ženská člověk není je třetím dílem řady Gender v českých preskriptivních diskurzech raného novověku. Vybrané spisy tematizují manželství, panenství, ženské tělo, vdovství a feminitu na sklonku 18. století. Obsahem jsou díla *Korunka aneb vínek panenský, Duchovní zrcadlo ženského pohlaví, Důkaz písmem a zdravý, rozumem vysvětlený, že žádná ženská člověk není, Mandát aneb vládnutí žen, Pravdivá zpráva anebo novina paměti hodná, Příkladná píseň o Adamovi a Evě, Píseň nová o podvodném pohlaví ženském, Bídá žaloba muže na svou ženu, Abeceda na zlé ženy, Abeceda ženská, Píseň světská na zlé muže neb hazardy, Nová abeceda na zlé děvečky, Nová píseň aneb nařikání děvčat, Noví zpěv k libosti krásného pohlaví, Noví čeští zpěvové pro krásné pohlaví ženské (1788), Noví čeští zpěvové pro krásné pohlaví ženské (1789), Noví čeští zpěvové pro krásné pohlaví ženské (Ztráta milého 1789), Nové písně, Kvírin Josef Chylík, Naučení pro ženicha a nevěstu před oddavkami, Karel Khun, Katechismus ženichův. Cílem autorek bylo podat model genderu v raném novověku a „promyslet ve vztahu k českojazyčné literární produkci tezi o tzv. „polarizaci genderů“, popisující proces moderního ztotožnění genderu a biologického pohlaví...“¹⁰⁶*

Celé publikace nese název podle spisu neznámého autora *Důkaz písmem a zdravý rozum vysvětlený, že žádná ženská člověkem není* z roku 1782.¹⁰⁷ Autor se ve spisu snažil na příkladu Bible vyložit přirozený rozdíl mezi mužem a ženou. Odkazu se na Boha, který si ke stvoření prvního člověka vybral Adama, zástupce lidského rodu a jediného člověka. Role Evi podle autora byla druhotná a mluvíme-li o ní jako o ženě, tak spadá rodem ke zvířatům. I Kristus nazýval v Bibli ženu žínkou.¹⁰⁸ Dalším důkazem bylo škodlivost tohoto stvoření např. Helena Trojská či Dalila Samsonova. Ženy pro svou zvířecí přirozenost nemají přístup do nebe. V polovině 18. století docházelo ke změně pojetí společnosti a jednotlivých do té doby negativně přijímaných skupin (gender, rasy, třídy,...). Ideál ženy a muže rozděluje muže do jasně daných rolí. Žena byla matkou, manželkou, křehkou bytostí a přirozeností od muže odlišná. Míra vymezenosti muže a ženy se v jednotlivých dílech liší. Naprosto odlišný spis je *Pravdivá zpráva aneb novina paměti hodná* z roku 1695. Žena za manžela měla soldáta.

¹⁰⁶ J. Ratajová – L. Storchová, *Žádná ženská člověk není – Polarizace genderů v českojazyčné literatuře druhé poloviny 18. století*, Praha 2010, s. 456.

¹⁰⁷ Ibidem, s. 163-166.

¹⁰⁸ Ibidem, s. 164.

Svého dítěte se vzdala a zabila jej, pro žold a mužské šaty. Model manželství tu byl narušen, pro peníze se žena vzdala mateřství a byla potrestána.

(Romana Fojtová)

Binková, Simona – Polišenský, Josef (edd.): Česká touha cestovatelská. Cestopisy, deníky a listy ze 17. století. Praha 1989.

Výbor z česky, latinsky, německy, italsky a španělsky psaných méně známých cestopisů, deníků, záznamů a listů českých cestovatelů a poutníků ze 17. století. Populárně koncipovaná edice je opatřena předmluvou Josefa Polišenského a obsahuje celkem 22 cestopisných textů.

Zdeňka Brtnického z Valdštejna cesta do Anglie, 1600 (přeložil Josef Polišenský)

Popisuje Valdštejnovu kavalírskou cestu se studijními pobyty na univerzitách ve Štrasburku a Paříži, dvouměsíční pobyt v Nizozemí a v Anglii. Dokumentárně cenný cestopis věnuje velkou pozornost tehdejšímu reáliím.

Jiřího Tektandra z Jablonného popis Moskvy a Persie, 1602 (přeložil Jiří Bečka)

Zprávy z pera sekretáře diplomatického poselstva do Moskvy a Persie.

Bedřicha z Donína pout' do Itálie, 1607

Známý cestopis popisující Loretánskou pout' se věnuje nejen zázrakům, ale také uměleckým dílům, lodím a jejich výrobě. Je vybaven nákladným a bohatým obrazovým doprovodem.

Daniela Vettera Islandia aneb krátké vypsání ostrova Islandu, 1613

Pisatel byl průvodem Jana Salomona z Brém, se kterým krátce navštívil Island. S odstupem napsaná Islandia byla oblíbenou četbou, česky vyšla v roce 1673.

Oty z Nostic cesta do Ženevy, 1626 (přeložil Josef Polišenský)

Rukopisný deník slezsko-lužického šlechtice prozrazuje zájem o univerzity, kuriozity a cizokrajné předměty z Ameriky.

Lva Viléma z Kounic cesta z Janova do Hispánie, 1636 (přeložila Libuše Urbánková)

Deníky zachycují kavalírskou cestu mladého katolického šlechtice z Moravy přes Itálii do Madridu.

Jana Laeta-Veselského cesta do Dánska a Anglie, 1637 (přeložil Václav Bahník)

Domácí učitel ve službách polských šlechtických rodin napsal svůj cestopis v průběhu pobytu diplomatické mise v Greenwichi a Leidenu, mj. popisuje průběh mořské bouře.

Jana Amose Komenského popis bouře mořské, 1641

Stejně tak Jan Amos Komenský věnuje mnoho prostoru tak exotickému zážitku, jakým byla mořská bouře. Stal se součástí 2. tištěné verze Labyrintu světa.

Heřmana Černína z Chudenic poselství k tureckému sultánu, 1644

Diplomatická relace z poselstva vyslaného císařem Ferdinandem II. do Turecka za účelem prodloužení příměří.

Z dobrodružství Šimona Tudecia, pražského studenta, 1656–59 (Přeložila Simona Binková)

Pražský student a později děkan lékařské fakulty popsal své dramatické cesty po Středomoří na lodích papežského loďstva.

Adama Samuela Hartmanna cesta za panem Komenským, 1657 (přeložila Simona Binková)

Pisatel líčí cestu do Nizozemí a Anglie, podniknutou za účelem získání hmotné pomoci pro protestantské souvěrce ve Slezsku. Věnuje se též popisu udělení doktorátu teologie na univerzitě v Oxfordu.

Jana Ferdinanda Körninga relace o poslání do země laponské, 1659–60 (přeložil Vladimír Matějček)

Etnologicky neobyčejně cenný a zasvěcený popis života Laponců v severním Finsku z pera švédského katolického studenta pražské univerzity a později studenta teologie v Římě. V Laponsku zjišťoval podmínky pro možnou realizaci evangelizační misie.

Bratři ze Šternberku výjezd šťastný do Nizozemí a Anglie, 1653

Pisatel líčí dění kolem Václava (Baltazara) Vojtěcha, Jana Norberta a Ignáce Karla ze Šternberku během jejich cesty do Nizozemí, Anglie, Francie a Itálie.

L. P. 1664 pana Petra z Říčan výjezd do města Lyonu

Anonymní pisatel z doprovodu Ignáce Karla ze Šternberka projevuje zájem o současné dění, hodinářství, hračky a kuriozity.

Ambrože Poděbradského španělská cesta, 1670 (přeložil Václav Bahník)

Záznam z cesty řádového provinciála z františkánského kláštera ve Skalici, se kterým pisatel podnikl pěší pouť do španělského Valladolidu.

Bernarda Leopolda Františka Tannera, rodáka pražského cesta do velkého města Moskvy, 1678 (přeložil Václav Bahník)

Záznam prozrazuje dobrého pozorovatele, který se zúčastnil cesty a tříměsíčního pobytu poselstva polského krále Jana III. Sobieského v Moskvě.

Heřmana Jakuba Černína deník z cest po Itálii a Portugalsku, 1678–82 (přeložila Simona Binková)

Během kavalírské cesty do Itálie se Černín zabýval poznáváním antických památek, učil se jazykům a kreslení. Jedná se o dosud poměrně nedoceněný pramen.

Josefa Neumanna list z oblasti Tarahumarů v Mexiku, 1685 (přeložil Václav Bahník a Simona Binková)

První ze skupiny cestopisů a zpráv účastníků jezuitských misíí je dílem Josefa Neumanna, který byla zabit domorodci na Marianách v roce 1694.

Augustina Strobacha relace z ostrovů Mariánských, 1682 (přeložila Simona Binková)

Jezuita, druh Strobacha a Kleina, se věnuje popisu své cesty z Čech do Španělska a do Latinské Ameriky.

Cenné záznamy ke studiu oblastí severozápadního Mexika.

Jiřího Františka Kreybicha cesty se sklem, 1685–99 (přeložila Simona Binková)

Ojedinělé zápisky obchodníka se sklem z Kamenického Šenova, který procestoval většinu Evropy a navštívil i Rusko, kde popisuje státní převrat v Moskvě v roce 1689.

Samuela Fritze zpráva o cestě po Amazonce, 1689–91 (přeložila Simona Binková)

Dobrodružné líčení cesty nemocného řádového bratra z domovské misie po Amazonce na portugalské území (dnešní Brazílie).

Šimona Borohradského list o velkém povstání Indiánů v Mexiku, 1692

Bratr-laik Tovaryšstva Ježíšova působil v Mexiku jako lékař, stavitel a architekt.

(Petr Freiwillog)

**Stránský, Pavel: Český stát. Okřik. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury,
hudby a umění 1953, 442 s.**

Z latinského originálu přeložil a Okřik z rukopisu žitavského vydal Bohumil Ryba. Dílo Pavla Stránského ze Zápské Stránky (1583–1657) vyšlo poprvé v roce 1643 latinsky v Leydenu pod názvem *Respublica Bojeme* jako součást leydenské elzevirské sbírky monografií o jednotlivých evropských státech. Barvitě a poučeně psané pojednání přibližuje čtenáři geografické poměry, historii, hospodářství, státoprávní postavení a mnoho dalšího, ale také podává svědectví o Stránského lásce k rodné zemi a víře v její budoucnost.

Totéž lze říci o *Proti hostinským v Čechách se do kostelův tlačících jazykům na nedbalého Čecha učiněný okřik jež Léta Páně 1618 sepsal přirozeného jazyka svého milovaný Čech Sanctius Lamprus M. P. S.*, rukopisně dochovaný v soudobém přepisu žitavského sborníku a poprvé vydaný v roce 1910 v *Časopise Musea Království českého*. Plamenným zvoláním se Stránský obracel do řad národnostně a jazykově nevyhraněných českých novoutrakvistů. Dílo se vyznačuje vybraným humanistickým slohem a vlasteneckou zaníceností pisatele.

(Petr Freiwillicg)

**Optalius, Jakub z Třebnice: Sprosta sprostičké a kratičké vypsání o huti železné. Praha,
Národní technické muzeum 1981, 150 s.**

Kritická edice obsahuje předmluvu a úvodní studii o životě a díle Jakuba Optalia z Třebnice od dr. Gustava Hofmanna, který také edici připravil k vydání. Edici opatřenou edičními poznámkami a vysvětlivkami redigovala dr. Jaroslav Hofmannová. Na závěr je připojen německý překlad úvodní studie a vlastní edice (Kurtze und einfeltige Beschreibung von denen Eisenhütten und Hämmern).

Pojednání rokycanského měšťana Jakuba Optalia z Třebnice pochází z roku 1647. Jedná se o návod, jak materiálně a finančně zabezpečit provoz železné hutě. V podstatě jde o hospodářskou instrukci, padávající podrobnou informaci o provozu železné hutě v první polovině 17. století. V minulosti bylo dílo mylně připisováno D. F. Simaldinesovi. Kratičké vypsání o huti železné je cenným a pozoruhodným pramenem k dějinám železářství.

(Petr Freiwillich)

**Jiřího Agricoly dvanáct knih o hornictví a hutnictví. Praha, Národní technické muzeum
1976. 503 s.**

Přeložil Dr. Bohuslav Ježek a Ing. Josef Hummel. Základní encyklopedická práce *Dvanáct knih o hornictví a hutnictví* je vyvrcholením rozsáhlého díla Georgia Agricoly (1494–1555), významného učenice první poloviny 16. století. Práce byla vydána poprvé latinsky v Basileji v roce 1556. Poskytuje vyčerpávající popis výrobních postupů a technických prostředků spjatých s dobýváním a zpracováním rud. Je doplněna značným množstvím názorných vyobrazení, zčásti zhotovených jáchymovským měšťanem Blasiem Welfringem. Český překlad byl pořízen až v roce 1933 díky profesorům Vysoké školy báňské v Příbrami Bohuslavu Ježkovi a Josefu Hummelovi.

(Petr Freiwillig)

Kořínek, Jan: Staré pověsti kutnohorské (edd. Alexandr Stich – Radek Lunga), Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2000. 605 s.

Svým zaměřením a obsahem představují Staré pověsti kutnohorské vrchol české umělecké prózy 17. století, jsou unikátem české i evropské literatury. Nejedná se pouze o dílo historické, ale také odborně-popularizační, obsahující zevrubné a podrobné údaje o kutnohorském dolování, jsou zároveň literaturou faktu a etnografickým materiálem. Především jsou však dílem uměleckým. Básně uzavírající jednotlivé kapitoly mají 411 veršů, vystupuje zde postava vypravěče a další fiktivní postavy.

Jan Kořínek (1626–1680) byl jezuitským pedagogem a kutnohorským knězem. Rukopis díla vydaného v roce 1675 a vznikajícího mezi lety 1672–1674 v kutnohorské jezuitské koleji se nedochoval. Ediční příprava, komentář, vysvětlivky a rejstříky (osobní, místní, názvů důlních lokalit a objektů) jsou dílem Alexandra Sticha a Radka Lungy.

(Petr Freiwillig)

Kronika Holešovská 1615–1645. Holešov 1967, MNV a SOkA Holešov, 135 s.

Úvodním slovem a historickým výkladem edici opatřila dr. Vlasta Fialová. Poprvé byla vydána edice Kroniky Holešovské v roce 1940, anotovaná práce je edicí druhou. Na význam kroniky poukázal František Hrubý v práci *Ladislav Velen ze Žerotína*, vydané v roce 1930. Hrubý také uveřejnil části kroniky v *Moravských korespondencích a aktech z let 1620 až 1636*. Její konfrontaci s další moravskou kronikou provedl v roce 1948 Josef Polišenský v *Knize bolesti a smutku*. Opis původní kroniky pochází od různých autorů, nejdůležitější první část opsál soukenický mistr Jan Foltýn (Foltýnova kronika, opis Kroniky Holešovské). Autorem kroniky je anonymní holešovský písmák. Představuje významný pramen k dějinám východní Moravy v období Třicetileté války a rekatolizace. Edice je opatřena rejstříkem a německým a anglickým resumé.

(Petr Freiwillig)

**Kubátová, Ludmila (ed.): Neznámý rukopis Lazara Erckera 1569. Praha, SÚA 1996,
255 s.**

Edici otevírá rozsáhlá úvodní studie o životě a díle Lazara Erckera od Ludmily Kubátové, za kterou následuje vlastní edice pod názvem *Popis šesti kovových rud a hornin jak se mají tyto a každá zvlášť zkoušet na stříbro, měď, olovo, rtuť a železo*.

Práce poprvé vydána tiskem v roce 1579, podruhé již v roce 1580. Obsahuje fundované teoretické a praktické výklady, je z ní patrné autorovo matematické nadání a ekonomické myšlení. Jedná se o jeden z prvních a po dlouhou dobu základních kamenů montanistické literatury v Evropě, až do 18. století byla základní učebnicí na evropských hornických školách. Sloužila českým, německým, nizozemským a anglickým prubířům a metalurgům, v letech 1574–1974 se dočkala sedmnácti vydání. Původně se skládala ze dvou knih, z nichž první o zlatě nebyla dosud nalezena.

Vlastní edice vychází z rukopisu druhé knihy, uložené v NA ČR v Praze ve fondu Staré montanum – úřední knihy. Doplnuje ji 21 perokreseb, skládá se ze šesti kapitol. Nejobsáhlejší jsou kapitoly o stříbře a mědi. Edice je pojata jako volný překlad se snahou o maximální vystižení obsahu díla.

Lazar Ercker pocházel ze starého hornického rodu v saském Annabergu. Po studiích ve Wittenbergu nastoupil v padesátých letech 16. století jako prubíř v annaberské mincovně. Krátce působil jako generální prubířský mistr saského kurfiřta v Drážďanech a také v mincovně brunšvického vévody v Goslaru. V roce 1565 napsal *Zprávu o dolování na Rammelsbergu*, ve které podává plastický obraz starého a současného dolování a života horního města té doby. Pak odchází do Čech, kde působil jako pražský mincmistr, prubíř v Kutné Hoře a nejvyšší mincmistr. Hledal východisko ze špatného postavení českého hornictví v době, kdy snadno dostupné rudy byly již vytěženy.

(Petr Freiwillig)

Scheybal, Josef Václav: Senzace pěti století v kramářské písni. Příspěvek k dějinám lidového zpravodajského zpěvu. Hradec Králové, Kruh 1990, 388 s.

Edice významného etnologa a regionálního vlastivědného pracovníka je opatřena zevrubnou úvodní studií o kramářské písni v českých zemích, ve které autor podává informaci o počátcích a předchůdcích jarmarečních písničkářů, počátcích kramářské písně, zabývá se jejich obsahem, tiskárnami písní, cenzurou nebo jejich parodiemi. Následuje chronologicky řazená edice písní s kulturně-historickými komentáři, zahrnující období od doby husitské po devadesátá léta 19. století. Většina otištěných písní spadá do 18. a 19. století. Publikace je opatřena poznámkovým aparátem, bibliografií písní a rejstříkem incipitů a bibliografií.

(Petr Freiwilg)

Dějiny evropského světa 1453–1576. Historický obraz počátku raného novověku v pojetí Daniela Adama z Veleslavína, který českému čtenáři předložil v druhém českém vydání Kroniky světa Jana Kariona roku 1584, (ed. P. Vorel), Praha 2008

Obecné vnímání dějinných kořenů naší evropské kultury na počátku raného novověku ovlivnila Karionova Kronika světa. V této knize měl čtenář pohromadě dějiny světa od stvoření po jeho současnost. Do rukou evropských čtenářů se dostala od roku 1532 do počátku 17. století v několika desítkách vydání v různých jazycích, realizovaných většinou u významných evropských nakladatelů. Byla bestsellerem historického knižního žánru 16. století. Jejími původními autory byli berlínský dvorní astronom a matematik Jan Karion a luteránský teolog a humanista Filip Melanchton. Na mladších vydáních se rozšiřováním a doplňováním textu podílela řada dalších autorů.

Tato kronika vyšla česky v letech 1541 až 1602 celkem třikrát. Nejvýznamnějším se stalo druhé vydání z roku 1584. O to se zasloužil známý český historik, politik, pražský univerzitní profesor a nakladatel Mistr Daniel Adam z Veleslavína. Vydal překlad starší „Karionovy Kroniky světa“ z roku 1532, ale závěrečnou část knihy přepracoval a doplnil o nejnovější dějiny až do roku 1576. Českému čtenáři předložil vlastní interpretaci nejnovějších a soudobých dějin své vlastní doby. Veleslavínovo zpracování světových dějin let 1453–1576, vydané roku 1584 jako závěrečná část „Karionovy Kroniky světa“, přináší tato edice.¹⁰⁹

(Vít Kochánek)

¹⁰⁹ *Dějiny evropského světa 1453–1576. Historický obraz počátku raného novověku v pojetí Daniela Adama z Veleslavína, který českému čtenáři předložil v druhém českém vydání Kroniky světa Jana Kariona roku 1584, (ed. P. Vorel), Praha 2008, s. 5–44.*

Historie o válce české 1618–1620. Výbor z historického spisování Ondřeje z Habernfeldu a Pavla Skály ze Zhoře, (edd. Z. Kristen – E. Petrů – J. Polišenský), Praha 1964

Tato edice se skládá ze spisu Vyprávění o válce české, jehož autorem je Ondřej z Habernfeldu, a také z práce Pavla Skály ze Zhoře Historie církevní.

Pavel Skála se narodil roku 1583 v Praze, ale jeho rodina pocházela z jižních Čech. Měl právnické vzdělání, studoval dokonce na univerzitě ve Vitenberku, která byla univerzitou Lutherovou. Po návratu domů se stal Skála měšťanem v Žatci, kde ho město pověřovalo zastupováním svých zájmů na zemských sněmech. Po defenestraci se stal úředníkem při directorské vládě. Později byl úředníkem královské vlády Fridricha Falckého. Po 8. listopadu 1620 odešel ihned do vyhnanství a ve Fridrichových službách zůstal ještě skoro dva roky. Poté žil v Lubeku a Freibergu, kde žil až do své smrti.

Ondřej z Habernfeldu byl vrstevníkem Pavla Skály a pocházel z rodiny patřící k pražskému patriciátu. Nepochybně studoval v zahraničí, usadil se jako lékař na Novém Městě. Právě jako lékař se dostal do okolí dvora Fridricha Falckého. Po Bílé hoře se ještě nějakou dobu zdržoval v Praze, nakonec odešel do Haagu. V roce 1622 mu byl v Praze zkonfiskován domovní majetek.

Historie církevní má celkem deset dílů a byla napsána českým jazykem. Začíná od počátků křesťanství a končí roku 1623. Poslední díl ale Pavel Skála nedokončil. Prvním svazkem je Chronologie církevní, druhým původně první svazek spolu s Vejtahem Historie církevní, což je příručka Eusebia Pamphili biskupa Césarejského, zpracovaná latinsky Eusebiem Jeronymem a dovedená do roku 378.

Česká válka je dílo polemické a řadí se k rozsáhlé politické tvorbě, která vznikla v Čechách v letech 1618 až 1620. Je to tedy práce příležitostná a je to práce laika, vzdělaného humanisticky, hájícího oprávněnost českého odboje proti Habsburkům takovou formou, jaká byla v Nizozemí od doby velkého zápasu se španělskými Habsburky obvyklá. Ohlasy českých záležitostí v Nizozemí vůbec končí Habernfeldovou „Českou válkou“. Tištěná práce byla na rozdíl od díla Skálova dosti rozšířená a stopy jejího vlivu najdeme i u Balbína.¹¹⁰

(Vít Kochánek)

¹¹⁰ *Historie o válce české 1618–1620. Výbor z historického spisování Ondřeje z Habernfeldu a Pavla Skály ze Zhoře, (edd. Z. Kristen – E. Petrů – J. Polišenský), Praha 1964, s. 13-25.*

***Historie utěšené a kratochvilné člověku všelikého věku i stavu k čtení velmi užitečné.
Výbor z české krásné prózy XVI. a XVII. stol., (ed. B. Václavek), Praha 1950***

Tento výbor podává souhrnný pohled na českou krásnou prózu 16. a 17. století, přináší ukázky důležitějších děl, zařazuje do něj díla dosud přehlížená.

V českém kulturním vývoji má tato próza svůj přední význam v tom, že český humanismus vedle obnovení starších látek, již dříve u nás známých a oblíbených, přinesl k nám v té době řadu nových povídkových látek, které se ve své zčeštěné podobě pomocí tisku u nás brzy velmi rozšířily, můžeme přímo říci zlidověly, takže se dostaly až do ústní lidové tradice. Na druhé straně se tehdy u nás objevila nejedna látka, která pak v pozdější době znovu upoutala naše básníky.

Vymezit blíže pojem krásné prózy v 16. a v 17. století není snadné. Při tehdy stále ještě převládajícím náboženském zájmu nebo aspoň vládnoucí náboženské konvenci je přechod mezi prózou nábožensky vzdělavatelnou a prózou zábavnou ne vždy zřetelný.¹¹¹

Výbor čtenáři představuje celkem 26 děl. V závěru knihy pak editor každé dílo čtenáři představuje a seznamuje ho z důležitými informacemi.

Zde je příklad některých děl, které jsou součástí tohoto výboru: „Kronika sedmi mudrců“, „Kronika utěšená a kratochvilná o jednom znamenitém rytíři jménem Alexandrovi“, „Vavřinec Leander Rvačovský z Rvačova: Masopust“, „Historia o císaři Oktaviánovi“, „Historie o trpělivé hraběnce z Brabantu jménem Genovefě“, „Historie o nešťastném oženění Petra, krále Aragonského“, „Historia o životu doktora Jana Fausta“, „Ezopa mudrce život s Fabulemi“, „Historie o bratru Palečkovi“.

(Vít Kochánek)

¹¹¹ *Historie utěšené a kratochvilné člověku všelikého věku i stavu k čtení velmi užitečné. Výbor z české krásné prózy XVI. a XVII. stol., (ed. B. Václavek), Praha 1950, s. 9-15.*

František Václav Kocmánek, *Sedm interludií*, (ed. Josef Hrabák), Praha 1953

Interludia byly krátké fraškovité výstupy, které se vkládaly mezi jednotlivá jednání nebo i mezi jednotlivé scény vážných her. Po Bílé hoře se interludia zbavují závislosti na vážných hrách a vyvíjejí se ve zvláštní literární druh. Nejčastěji je máme dochovány jako frašky úplně samostatné. Doba rozkvětu interludií sahá asi do konce 17. století. Ztrácejí se z literatury souběžně s tím, jak z kulturního života mizí drobné měšťanstvo, které bylo jejich hlavním konsumentem. Interludia se hrávala hlavně o masopustě a o posvícení, kdy chodili po venkově kantoři a rektori škol a prováděli divadelní hry a různé šprýmy. Hrávalo se na dvorech nebo v hospodách. Pobělohorské frašky jsou vyhraněny, pokud jde o volbu postav, o náměty i o postoj ke skutečnosti. Nejcharakterističtější jejich znak je v tom, že postavy – vesměs příslušníci selského prostředí – jsou hrubě karikovány. Tématická vyhraněnost interludií je dána především příležitostí, při níž bývala interludia dávána. Pobělohorská interludia zobrazují soudobý lidový život v jeho opravdové podobě. V nich také najdeme odraz toho, co pobělohorská doba přinesla.¹¹²

V této práci se nachází sedm interludií – O selském hňupu chtějícím žákem býti, O sedláku u lékaře, O nemravných chrapouních, O ženě selské hladem stonající, O grobiáních o urozenost se nesnadících, O jednom sedláku hloupým, O planém nedorozumění mezi sedláky.

Václav František Kocmánek je dosud jediný blíže známý autor našich pobělohorských interludií. Žil v letech 1607–1679. Přestoupil ke katolicismu, stal se bakalářem Karlo-Ferdinandovy university a věnoval se učitelství. Působil napřed na venkově a od počátku čtyřicátých let až do smrti v Praze, kde byl kantorem a později regenschorim. V Praze se oženil a dosáhl měšťanského práva.¹¹³

(Vít Kochánek)

¹¹² Fr. V. Kocmánek, *Sedm interludií*, (ed. J. Hrabák), Praha 1953, s. 7-11.

¹¹³ Tamtéž, s. 12.

Francois de Bassompierre, Pierre Bergeron, Jacques Esprincharde, *Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze*, (edd. E. Fučíková – J. Janáček), Praha 1989

Tento pramen je souborem zápisů tří francouzů, kteří navštívili Prahu v době panování Rudolfa II. Jejich vypravování se pohybuje mezi roky 1597–1604. Tento pramen sestavila a opatřila úvodem Eliška Fučíková, autorem vstupních studií a poznámek je Josef Janáček a překladatelé jsou Eva Špinková a Rudolf Chadraba.

Prvním z cestovatelů byl Jacques Esprincharde z La Rochelle. Byl vzdělaný, pocházel z bohaté hugenotské rodiny. Cestoval po Evropě a během své cesty navštívil roku 1597 Prahu. Byl zde pouhých šest dní. Zde se seznamoval s pamětihodnostmi, ale neměl příležitost, aby poznal politické klima císařské rezidence. Tato zpráva patří k cenným cestopisným záznamům, protože se snažil zachytit vše, co na vlastní oči spatřil. Popisoval části, na které byla Praha rozdělena, obdivoval orloj, Karlův most. Navštívil Hrad – zde například císařskou konírnu, letohrádek královny Anny a také chrám, kde obdivoval hroby českých králů.

Druhým cestovatelem byl Pierre Bergeron, který Prahu navštívil dvakrát. Poprvé jako člen poselstva, které vypravil francouzský král k císaři Rudolfovi II. To podniklo cestu roku 1600. Mělo se jednat o jakousi misi dobré vůle, která by pomohla urovnat dosavadní rozmlísky mezi Francií a císařem a připravila půdu pro vzájemné přátelské kontakty v nejbližší budoucnosti. Poselstvo se zdrželo v Praze měsíc a absolvovalo tři slyšení u císaře. Za tu dobu poznali členové poselstva velmi dobře politické a společenské klima pražského dvora.. Seznámili se téměř se všemi vlivnými postavami dvorské politiky. Navštěvovali také domácnosti dvorské aristokracie, zúčastnili se různých slavností a hostin. Pierre Bergeron zde zachycuje události den po dni. Zaznamenává zde jednání s císařem, návštěvy u dvorské aristokracie a velvyslanců. Věnuje se také návštěvám pražských kostelů a dalších zajímavých míst. Byl katolického vyznání, ale k jinověrcům nezaujal nesnášenlivé stanovisko.

Bergeron navštívil Prahu po třech letech jako soukromá osoba. Při této návštěvě pořídil nový cestopisný záznam. V hlavním městě strávil pouze týden. Tentokrát zde nebyl jako člen diplomatické mise a podle toho také vypadala jeho návštěva. Nestýkal se s členy dvora, ani velvyslanci. O své první cestě pomlčel. Z dřívějších známých se k němu hlásili jen někteří nižší hodnostáři nebo služebníci dvora. Ti mu také umožnili zběžnou prohlídku císařských sbírek na Hradě. Druhá zpráva má blíže k učenému pojednání, zaměřenému k zeměpisným a historickým poznatkům, než k subjektivnímu cestovnímu deníku.

Třetím francouzským kavalírem byl Francois de Bassompierre. Na rozdíl od jeho krajanů přijel do Prahy na dovolenou. Byl důstojníkem císařské armády. Ze své cesty si

nevedl cestopisný záznam, ale popsal ji až s odstupem času v osobních memoárech. Významnou úlohu v jeho návštěvě sehrál vrchní velitel císařského sboru Hermann Christoph Russworm. Bassompierre pobyl v Praze od 22. ledna do 9. dubna 1604. Pohyboval se v kruzích lidí, kteří v Čechách a v monarchii něco znamenali. Setkal se také s Rudolfem II., který mu dal souhlas k postavení nového pluku lehké jízdy a byla mu poskytnuta záloha na verbování nových vojáků. Ve spise také vypráví o dobrodružstvích, které s Russwormem zažil. Na Karlštejně podle svých slov prožil nejpříjemnějších deset dní svého života. Čas zde trávil s jednou z dcer purkrabího Vřesovce.

Součástí tohoto pramene nebyl diferenční slovníček, a proto výrazy, jejichž významu by větší část laické veřejnosti neporozuměla, byly vypsány a doplněny o současné pojmenování.

(Vít Kochánek)

Kroniky válečných dob. (Lamentací země moravské, Paměti prostějovské, Paměti Kocmánkovy, Paměti Harantovy), (ed. Z. Tichá), Praha 1975

Tato edice obsahuje čtyři díla, která jsou zmíněna již v samotném názvu.

Lamentací země moravské si klade nejvyšší literární ambice. Je zde spojen projev lyrický s epickým. Jejím cílem je co největší objektivnost podání, autor je neznámý. Skladba je pojata jako projev personifikované, nájezdy postižené země. Skladba působí na čtenáře jako nesmírně živý, barevný, ale přitom vkusně laděný obraz, nebo lépe film, neboť v Lamentací země moravské je plno pohybu, scény se prolínají, všude je plno zvuků, hlasů atd. Nelze pochybovat o velké objektivitě vyprávění. Autor stál důsledně na lidových pozicích a hájil zájmy prostých lidí své země.

Soucit s trpícími prostými občany zaznívá také ze zápisků válečných událostí pobělohorských pořázených kantorem Václavem Františkem Kocmánkem. Ten přestoupil ke katolictví. Vyrostl v kulturním měšťanském světě předbělohorském, stal se bakalářem univerzity Karlo-Ferdinandovy a působil jako učitel na venkově a později v Praze. Je autorem různých veršů pro mendíky a interludií. Skládal také prózu, časové básně, různé hádanky apod. V jeho pamětech jsou vidět jeho vyprávěcí schopnosti. Vcelku usiluje spíše o sledování událostí. Jsou zde i výjimky, například zařazuje různé příhody.

Zcela jiný přístup než dva autoři, o nichž byla právě řeč, má k zpracování pamětí Jan Jiří Harant z Polžic a z Bezdržic, mladší bratr Kryštofa. Jan Jiří byl také horlivý evangelík a člověk s pevnou páteří. Králi Fridrichovi byl oddán až do jeho smrti a za účast v protihabsburském odboji pozbyl poloviny jmění konfiskací. Protože nechtěl ustoupit od své víry, byl nucen emigrovat. Harantovy paměti jsou typem deníkových zápisků, které zachycují bez hierarchizování a zvláštního výběru vše, co upoutalo jeho pozornost v tom sledu, jak události následovaly. Jsou cenným svědectvím postupujícího duchovního pobělohorského útlaku. Harant je ve svém smutku mužný, střízlivý, nesentimentální, spíše jen suše konstatuje.

Jiným typem pamětí jsou zápisy v pamětní knize Prostějova. Historie města tvoří v této knize jen nepatrný zlomek všech zápisů, zato však zachycení událostí ve městě za třicetileté války stojí za povšimnutí i po literární stránce, a to zejména pro autorovu vyprávěcí dovednost. K období třicetileté války se vážou v téže knize i opisy různých nařízení a usnesení, ale ty nemají jednak povahu pamětí, jednak jsou psány německy. Zato četné literární rysy má zápis o audienci městských radních pánů z Prostějova u Karla Lichtenštejnského, který také autoři edice zařadili do ukázek pamětí jako jistou kuriozitu.

Nadto podává zápis svědectví o protireformačním tlaku po Bílé hoře, o tom, jak vrchnost využívala opravdu všech možností k dosažení toho, aby poddané dokonale pokatoličila.

(Vít Kochánek)

Lidové drama pobělohorské, (ed. Josef Hrabák), Praha 1951

Třicetiletá válka zabrzdila hospodářský vývoj našich zemí. Nastalo dlouhé období hospodářské stagnace. To však nemuselo nutně znamenat i stagnaci duchovní, resp. kulturní. Výbor z pobělohorského lidového dramatu je uspořádán tak, aby ukázal lidové drama v celé jeho námětové šíři i myšlenkové hloubce. Ukázky jsou seřazeny v podstatě chronologicky. Chtělo se na nich ukázat, jak se v lidovém dramatu projevoval stupňovaný rozpor mezi nevolníky a pány, dále jak se v něm odrážel soudobý lidový život a jak se lidová dramatická tvorba po svém vyrovnávala se soudobou dramatickou tvorbou „umělou“, ať už šlo o drama jezuitské nebo o tvorbu, kterou k nám přinášeli na svých zájezdech cizí herci.

Prvních pět ukázek je z druhé poloviny 17. století. Jedna ukázka je z interludií od Václava Kocmánka. Dvě frašky ze sborníku E. Košetického jsou také součástí této edice. Ty se pohybují zhruba na téže rovině jako Kocmánkova interludia a ukazují, jak byly v druhé polovině 17. století krátké veselohry s náměty ze selského života oblíbené.

Další texty jsou z doby, kdy údajně „měšťanstvo bylo již úplně zgermanisováno a ztratilo zájem o českou slovesnou tvorbu, takže jediným nositelem slovesného života se stal venkovský lid“.¹¹⁴

(Vít Kochánek)

¹¹⁴ *Lidové drama pobělohorské, (ed. J. Hrabák), Praha 1951, s. 5-10.*

***Selské čili sousedské hry českého baroka*, (ed. Zdeněk Kalista), Praha 1942**

České písemnictví v době vrcholného baroka rozkvétalo v novém prostředí. Vrátilo se mezi lid a stalo se výrazem lidové tvořivosti. České písemnictví nemá sice velkého barokního dramatika, ale má vyspělé barokní drama, třeba jen v lidové podobě. Právě proto, že jde o drama lidové, je pro svou dobu na výsost charakteristické. Mocná touha barokního člověka po úniku ze světa, plného hrůz a hříchu, žízeň duše po splynutí s Bohem, výstraha smrti, hrozivě se tyčící nad životem, i radostná a nadějeplná víra ve věčný zázrak Kristova zrození a zmrtvýchvstání – všechna tato duchovní náplň doby se odráží v barokním dramatu jako v zrcadle.

Tato kniha se skládá z pěti her. První z nich nese název „Actus pobožný o narození Pána našeho Ježíše Krista“. Jedná se o vánoční hru, jež líčí narození Páně. Podobného ladění je i druhá hra, „Komedie o vzkříšení Páně“, ale náboženský obsah nijak nevádí, aby se tu neblýskla jiskra svérázného lidového humoru, zejména v žoldnéřských scénách. „Interludium z Komedie o turecké vojně“ je rázu ryze světského. Jeho fraškovitým hrdinou je sedlák, jenž, aby unikl svárlivé a náročné ženě, dá se odvést do turecké vojny, ale záhy svého činu lituje. „Zrcadlo masopustu“ je ze všech her nejdramatičtější a nejvýrazněji zobrazuje dvojpolnost barokní duše, zmítající se mezi světem a nebem. „Hra o svatém Janu Nepomuckém“ je zpestřená alegorickými postavami Země české, Prozřetelnosti a Spravedlnosti. Jedná se o hru, která je zajímavým příkladem oblíbených her o smrti národního českého světce.¹¹⁵

(Vít Kochánek)

¹¹⁵ *Selské čili sousedské hry českého baroka*, (ed. Z. Kalista), Praha 1942, s. 5-34.

Kryštof Bernard Skrbenský z Hříště. Paměti hornoslezského barokního šlechtice. Kniha pamětí (edd. Jiří Brňovák a kol., Český Těšín – Opava – Ostrava 2010

Kniha je rozdělena do dvou ucelených částí. První část je v podstatě komentářem, osvětlením a zasazením Skrbenského Knihy pamětí do širšího dobového kontextu. Druhou část zaujímá Kniha pamětí samotná v podobě transkribovaného textu přizpůsobeného současné grafické normě.

V Knize pamětí lze nalézt celkem 336 záznamů různé délky, které vnikaly mezi léty 1632–1685 a jejichž autorem je hornoslezský šlechtic Kryštof Bernard Skrbenský z Hříště. Z větší části jsou Skrbenského paměti psané v českém jazyce ale objevují se i pasáže v jazyce německém. Svoji formou je rukopis z části deníkem ale zároveň i rodovou kronikou.

Jedná se o záznam na svou dobu unikátní svým rozsahem a zaměřením. Skrbenský popisuje osobní a rodinný život včetně vnímání kontextu událostí konce třicetileté války, uzavření Vestfálského míru a následné rekatolizace v oblasti Těšínska a Opavska. Z Knihy pamětí lze čerpat hodnotné informace o původu a dějinách rodu Skrbenských a jejich postavení ve stavovské obci, informace genealogické i hospodářsky-statistické.

Skrbenský se drží několika tematických linií: genealogie rodu a rodové vazby ke spřízněným rodům, šlechtická každodennost, správa vlastního majetku, náboženská orientace rodu a průběh rekatolizace na Těšínsku a Opavsku, stopy velkých událostí (např. konec třicetileté války, Vestfálský mír, zprávy o vládnoucí dynastii Habsburků atd.), přírodní jevy a kuriozity.

Informace čerpá převážně z vlastních zážitků ale zároveň do Knihy pamětí opisuje také pasáže z dokumentů z rodinného archivu a z dokumentů úředních, které měl k dispozici.

(Barbora Konopásková)

Koruna neuvadlá mučedníkův božích českých, to jest: Pravdivá zpráva o pobožném k smrti se připravování věrných a při pravdě Boží stálých Čechův.

Tuto knihu, vydanou později i v německém překladu, napsal Jan Rosacius Hořovský. Tento evangelický farář od staroměstského Svatého Mikuláše byl nejen blízkým očitým svědkem poprav, ale dokonce přímo na popravišti a předtím ještě ve vězení dodával odsouzeným útěchu.

Dílo vypovídá o přípravě mužů na popravu 21. 6. 1621 ve Starém městě pražském. Přívrženci Jednoty Bratrské žádali o poslední návštěvu kněze, tzv. správce Jana Rosaciuse Hořovského, který byl církevním správcem v chrámu svatého Mikuláše na Malé Straně a assessor konzistoře přijímaného podobojí. Některým pánům byla ale tato možnost odepřena. Jan Rosacius Hořovský se tedy vydal na Pražský hrad za odsouzenými. Protože však získal toto povolení až kolem desáté hodiny večerní, nemohl navštívit všechny, kteří o to stáli. Mezi navštívenými byl i Kašpar Kaplíř. Z návštěvy měl Kašpar Kaplíř radost, a tak se mohl knězi vyzpovídat a pomodlit se s ním. Poté začal knězi vyprávět o svém životě. Hovoří též o své věrnosti k Bohu a k císaři a o svém odvracení od něho. Vždy ale jednal ve jménu Boha. Kněz Jana Kaplíře vyslechl a poté odešel.

Druhý den se Jan Rosacius s dalším knězem od sv. Mikuláše vydal znovu na Pražský hrad k Janu Kaplíři. Nejdříve se jeho a poté dalších vězňů: pana Bohuslava z Michalovic a pana Prokopa Dvořeckého, zda si myslí, že je jejich uvěznění oprávněné. Domnívají se, že když Bůh chce, aby byli přemoženi a odsouzeni, potom musí tu horlivost ve víře zpečetit svou smrtí. Odsouzení se tedy ztotožnili s mírou viny, která je na ně kladena. Doufají ale v mučednickou smrt. Také direktori z měšťanů na tuto otázku odpovídali. Jednalo se o pana Křištofa Kobra, pana Jana Šultyse a pana Maxmiliána Hošťálka. V podstatě věc dělali s nejlepším úmyslem a s úctou k bohu. Dalšími, kterým byla umožněna zpověď byli: Valentin Kochan a Tobiáš Štefek, Kryštof Harant z Polžic a Vilím Konecchlumský a Diviš Černín.

V noci na pondělík kněz navštívil Staroměstskou radnici a světnici, kde byli: hrabě Joachim Ondřej Šlik, Václav Budovec, Kryštof Harant, Fridrich z Bílé, Vilím Konecchlumský, Kašpar Kaplíř, Prokop Dvořecký, Jindřich Otta, Bohuslav z Michalovic, Valentin Kochan, Tobiáš Štefek, Theodor Sixt, Jan Šultys, Maximilián Hošťálek. Všem těmto dal kněz požehnání a nařídil jim modlitby. Později tento kněz všechny odsouzené doprovodil též na popraviště.

(Zuzana Košková)

Karel Častovec Myška ze Žlunic. Život předbělohorského rytíře ve světle rodinné korespondence, (Petr Mareš ed.), Ústí nad Labem, 2000

Karel Častovec Myška ze Žlunic byl předbělohorský rytíř. Z mládí je známo jen málo informací kvůli nedostatku pramenů.

Rytíř se narodil asi kolem roku 1558 v Hrádku nad Poděhusy u Kolína nad Labem jako syn rytíře Smila Myšky ze Žlunic. Tento rytíř vlastnil tvrz ve vsi Přemyšlní u Roztok a drobné statky na Slánsku a Mělnicku.

V první polovině 16. století rod spadal do dvou linií. Do Horosedlské a Hrádecké. Otec Karla Častovce Myšky ze Žlunic měl devět synů a 2 dcery. V roce 1541 působil jako výběrčí berně na Kouřimsku a zároveň byl úspěšným hospodářem. Zemřel kolem roku 1560.

V roce 1564 byla většina jeho synů nezletilá. Nejstarší byli Zikmund a Oldřich. Zbytek panství spravovali do zletilosti synů jejich poručníci. Kdy získal svůj podíl Karel Častovec Myška ze Žlunic, o tom se prameny nezmiňují. Spekuluje se ale o roce 1580, kdy by měl dosáhnout věku 21 let. Zároveň nevíme, jak jeho sídlo vypadalo, či zda byl po nějakou dobu u někoho ve službě. Na jeho dvoře, ve vsi Velké Bečváry ovšem panovala chudoba a vyhlídky na zlepšení byly v nedohlednu.

V roce 1589 se rytíř oženil s Mandalenou Kaplířovou ze Sulevic. Jednalo se o láskyplné manželské soužití. Byla mezi nimi uzavřena manželská smlouva a věno Mandaleny Kaplířové činilo 3 000 kop grošů. Manželka se zajímala o obchodní a hospodářské záležitosti. V roce 1589 byla též uzavřena tzv. rodinná obchodní smlouva. Petr Myška prodal Mandaleně svůj dědičný poplužní dvůr ve vsi Malé Bečváry a tři chalupy, ke kterým přiléhaly louky, zahrady a chmelnice. Za tento majetek zaplatila Mandalena 1750 kop grošů českých.

S Mandalenou měl Karel Častovec jednoho syna, který se pravděpodobně narodil v roce 1590, ale o jeho jméně prameny mlčí.

Mezi lety 1590–1591 došlo v rodině k mnoha závažným rozhodnutím. Karlu Častovci se naskytla koupě panství Obřízství u Mělníka. Samotná obchodní jednání začala již v roce 1590. S převzetím panství souviselo také převzetí závazků a dluhů, jež panství mělo. Ovšem panství se příliš nedařilo, po roce 1591 se tak Karel Častovec setkal s několika hrozbami a výhrůzkami věřitelů. Panství tak dotovaly peníze z Malých a Velkých Bečvár. Karel Častovec měl problémy se splácením dluhů, manželka se mu snažila vypomoci. Panství odkoupila v roce 1604. Nakonec Karel Častovec prodal panství svému synovci Kryštofovi Myškovci ze Žlunic.

V roce 1594 se přidal rytíř k výpravě proti Turkům, nicméně s Turky se výprava nakonec nikdy nesetkala. V době své smrti neměl Karel Častovec žádné mužské potomky a sám se v dějinách příliš nezapsal. Informace jsou tak především z archivu Lobkoviců. V tomto případě se jedná o rodinnou korespondenci Myšků ze Žlunic z let 1552–1618. Nachází se zde 71 dopisů, smluv, berních a dlužních kvitancí. U některých byly dochovány přitištěné pečeti, popřípadě s krytkou.

Cílem této edice bylo seznámit čtenáře s obsahem, nemělo se jednat o pomocně-vědný rozbor písemnosti. Nacházejí se zde listy z let 1552 a 1557 adresované Smylu Myškovi ze Žlunic, dále smlouva o dvůr ve vsi Malé Bečváry z roku 1589, který koupila Mandalena Myšková ze Sulevic. Dále se zde nacházejí dva nedatované listy, které jsou dokladem o starší evidenci listin. 31 listů z let 1591–1618, z toho 5 nedatovaných, týkající se Jindřicha Myšky ze Žlunic, Mandaleny a ostatních členů Myšků a 35 listů z let 1590–1602, z toho 3 nedatované, mající přímý vztah ke Karlu Častovci, kdy je Karel Častovec třicettřikrát adresátem a dvakrát odesílatelem.

Dále je zde soubor korespondence Pětipeských z Chyš a Egerberku. Jedná se o čtyři listy, které se bezprostředně týkají Myšků ze Žlunic. Z korespondence se dochovalo jen málo. Po smrti Karla Častovce přešla na dceru Johanu Myškovou, která se v roce 1617 vdala za Václava Šťastného Pětipeského z Chyš a Egerberku a Barboru Myškovou. Obě sestry v roce 1618 prodali Obřízství Václavu Šťastnému, kterému byl v roce 1621 majetek zkonfiskován a v roce 1623 byl prodán Polyxeně z Lobkovic. Ovšem archiv pravděpodobně zůstal u Johany Myškové. Ta se v roce 1638 vdala za knížete Václava Eusebia z Lobkovic, a tak byl patrně archiv začleněn do rodinných písemností rodu Lobkoviců a díky tomu korespondence dochovala. Cílem edice je uvést text srozumitelným a pochopitelným. Především jde o uchování stylu jazyka a vyjadřování jednotlivých pisatelů.

(Zuzana Košková)

Karel starší ze Žerotína, Z korespondence, (ed. N. Rejchrtová), Praha 1982

Již roku 1480 byl do panského stavu povýšen Karlův předek Jan ze Žerotína. Karel starší ze Žerotína se narodil roku 1564, jako syn Jana staršího ze Žerotína a Mariany Černožské z Boskovic. Rodový majetek pánů ze Žerotína byl soustředěn na severní Moravě, kde leží vesnice Žerotín. Otec ho vychovával k zájmu o studium a poslal ho na několik studijních cest, jež ho zavedly například do Itálie či do Švýcarska. Jeho učitelem a průvodcem na cestách byl Vavřinec Circlerus. Otec ho též odkázal na věrnost Jednotě bratrské, kterou všemožně podporoval. Karel starší ze Žerotína působil po návratu ze studijních cest na dvoře Rudolfa II. v Praze. V Normandii pomohl vojensky Jindřichovi. IV., který ho ale následně zklamal svým přístupem ke katolictví. Přesto, navzdory své skepsi, uznal Žerotín Majestát císaře Rudolfa na náboženskou svobodu z roku 1609 za nesporné vítězství.

Roku 1594 působil šlechtic jako člen moravského zemského soudu. Karel starší ze Žerotína chtěl též odčinit předešlé boje po boku francouzského hugenota a odjel bojovat proti Turkům. Tato bitva ovšem skončila prohrou.

Do Žerotínovy kompetence spadalo právo předsedat soudům a sněmům, péče o vdovy a šlechtické sirotky, povinnost rozepisovat sněmy i sjezdy a starat se o stavovské a královské vojenství. Do konfliktu se Karel starší ze Žerotína dostal též s Matyášem, císařem římským a českým králem, když nechtěl Moravanům přiznat náboženskou svobodu. V pozadí ovšem byl požadavek na finanční podporu, jež Karel starší ze Žerotína odmítl ze zemské pokladny poskytnout.

V den padesátých narozenin, v roce 1614, požádal Žerotín o zproštění všech veřejných funkcí, v čemž mu bylo o rok později vyhověno. Tímto tedy rezignoval též na post zemského hejtmana.

Po dobu jeho „politického odpočinku“, se začalo schylovat ke stavovskému povstání. Zvolení Ferdinanda Štýrského předznamenalo nelítostný náboženský boj. Žerotín byl ovšem za svou zdrženlivost, odmítavý postoj a rady k míru v této věci, proklínanou osobou. Jeho postoj byl opravdu zdrženlivý a styky s kardinálem a císařem vysvětloval jako součást nutné komunikace. Česká strana tak čekal jen na jeho vyjádření. Po brněnském sněmu v roce 1618 tušil, že jeho postoj není správný. Rozhodl se umožnit císařskému vojsku průchodu přes Moravu, čímž poskytl nástupiště proti Čechům.

V květnu 1619 došlo Jindřichem Matyášem z Thurnu k převratu na brněnském zemském sněmu a Karel starší ze Žerotína byl zatčen a následně internován svým bratrancem

Ladislavem Velenem ze Žerotína. Povstalecká Morava tak přisvědčila českým povstalcům. Po sesazení Ferdinanda z trůnu, nastoupil na jeho místo Fridrich Falcký, český král. Po porážce protihabsburského odboje na Bílé hoře, navrátil Žerotín Moravu na cestu vyjednávání s císařem. Z korespondence je dále patrná snaha Karla staršího ze Žerotína pomoci pronásledovaným. Svou náklonost projevoval nadále Jednotě bratrské, kterou chránil. Nějakou dobu Karel starší ze Žerotína též strávil v exilu ve Vratislavicích, kam převezl bratrskou kralickou tiskárnu a ochraňoval zde příslušníky Jednoty bratrské.

Po vleklé nemoci zemřel tento šlechtic jako osoba odsouzená k dalekosáhlým diskuzím, člověk, jež až do smrti „svou“ Moravu miloval.

Karel starší ze Žerotína vlastnil velké množství korespondence, jejíž část editoři otevírají. Sám se za spisovatele nepokládal, i když sepsal zajímavé deníky, zápisy o moravských soudech a sněmech, práce o moravském právu, kterou nestačil dokončit. Psal ji jako právní příručku. Bylo to roku 1607¹¹⁶.

Karel starší ze Žerotína žil v letech 1564–1636. Tento šlechtic náležel k předbělohorské feudální třídě. Názory na tuto osobnost se liší v dějinném vývoji. Osvícenští humanisté oceňují eleganci jeho latiny, láku k vlasti a k vzdělání a romantici jako obroditele českého jazyka a národní literatury, protože jeho díla byla z hlediska slohu a jazyka výtečnými. Petr rytíř Chlumecký, jež o šlechtici sepsal dosud nejrozsáhlejší monografii, ho vidí jako symbol staroklasického života, staré šlechtické společnosti, rakouského vlastence věrného dynastii. Vždy ale jeho odkaz nebyl viděn pouze pozitivně, ale též negativně. K největším kritikům se řadil Kamil Krofta, který se ohradil hlavně proti pasivitě tohoto šlechtice při protihabsburském povstání¹¹⁷.

Česká marxistická historiografie se vydala jiným směrem. Zmnožila a upřesnila naše znalosti hospodářských poměrů, společenského a mocenského rozvrstvení, úlohy stavovství v době předbělohorské a bělohorské a dala tak nový výkladový klíč k dějům doby, v níž vystupuje tento šlechtic.

Díky současným badatelům (L. Urbánková-Hrubá, M. Boháček, Fr. Čáda) existuje přesná představa o Žerotínově kanceláři, rukopisech z jeho pozůstalosti, právnické knize z jeho pera¹¹⁸.

Ovšem samotní badatelé poukazují na chybějící obsáhlou monografii o Žerotínovi a říkají, že výběr Žerotínovy korespondence chybějící monografií nahradit nemůže.

¹¹⁶ Karel starší ze Žerotína, Z korespondence, (ed. N. Rejchrtová), Praha 1982, s. 7

¹¹⁷ Karel starší ze Žerotína, Z korespondence, (ed. N. Rejchrtová), Praha 1982, s. 8

¹¹⁸ Karel starší ze Žerotína, Z korespondence, (ed. N. Rejchrtová), Praha 1982, s. 9

V edici je též zařazena korespondence s Karlovou čtvrtou ženou, Kateřinou z Valdštejna. Editorka si klade za úkol předložit českému čtenáři souhled Žerotínovy literární pozůstalosti. Souhled dopisů, v nichž lze sledovat Žerotínův soukromý a vnitřní život, zakreslený do života národního, evropského i světového v předvečer a v samých počátcích třicetileté války.

V korespondenci z let 1600 až 1602 je možné vysledovat napínavý děj jeho soudní pře, založené na obžalobě Zikmunda z Dietrichštejna, který Žerotínovi pohrozil hrdelním procesem. Z tohoto procesu vyšel vítězně.

Písemné památky, zejména dopisy, které Žerotín zanechal osvětlují z mnoha stran jeho osobnost i politická rozhodování, často velice dosažitelná, vzhledem k tomu, že si Žerotín uvědomoval důležitost uchování dokumentů. Žerotín kladl velký důraz na správnou formu dopisů a jejich přesnou registraci. Karel starší ze Žerotína píše v latině, v češtině i jiných evropských jazycích. Dokonce sám opravoval dopisy Dietrichštejna.

Z dochované korespondence je patrné, že měl velmi dobrý vztah k poddaným. Ve svém dopise Emerichovi Forgáčovi připomíná moravské právo, umožňující poddaným odvolání pro ti nespravedlnostem vrchností¹¹⁹

V celé jeho korespondenci je vidět jeho důsledné moravské vlastenectví, kterým se nikdy netajil. Jedná se o list adresovaný Budovcovi, v Apologii – klasické řečnické pojednání formou listu, v kritických analýzách české politiky v roce 1608, v káravém přípisu Olomouckým z prosince 1610. Snažil se o osamostatnění moravské politiky¹²⁰. Sám též pracoval na právní knize. Díky spisům s evropskými kalvinisty, Theodorem Bezou, J. J. Grynaeem, Amandem Polanem se obeznámil s jejich teologickým i politickým myšlením.

Z korespondence je možné zachytit seznam kontaktů i způsob získávání čerstvých politických informací prostřednictvím agentů¹²¹.

Karel starší ze Žerotína přikládal velký důraz též práci. Zmiňuje se o tom v dopise z prosince 1633. S tím samozřejmě souvisela i důležitost vzdělání. Udžoval písemný styk s evropskými vzdělanci a sledování jejich literární produkce¹²².

Díky dopisům je možné, posoudit osobnost Karla staršího ze Žerotína. Je to osobnost společensky i dobově podmíněnou, politicky prozíravou i těžce chybující, zato celistvou a

¹¹⁹ Karel starší ze Žerotína, Z korespondence, (ed. N. Rejchrtová), Praha 1982, s. 32

¹²⁰ Karel starší ze Žerotína, Z korespondence, (ed. N. Rejchrtová), Praha 1982, s. 34

¹²¹ Karel starší ze Žerotína, Z korespondence, (ed. N. Rejchrtová), Praha 1982, s. 35

¹²² Karel starší ze Žerotína, Z korespondence, (ed. N. Rejchrtová), Praha 1982, s. 37

nezlomenou. Nikdy nepřipustil ani částečně podíl vlastního zavinění na dějstvím bělohorském¹²³.

(Zuzana Košková)

¹²³ Karel starší ze Žerotína, Z korespondence, (ed. N. Rejchrtová), Praha 1982, s. 38.

Kniha Josefova seskupuje kolem postavy rakouského císaře Josefa II. několik obrozeneckých českých edic, jejichž výtisky, pokud jde o první vydání, jsou velice vzácné a unikátní. Tato díla jsou spojena se jménem publicistické rodiny Krameriů. Václav Radomil Kramerius přeložil a vydal Schimnarův anekdotický život Josefa II a právě z tohoto životopisu vychází tato edice a připojuje k němu Knihu Josefovou, Nmodlitební knížku a Cirkulární spis.

Původní české dřevoryty z počátku šedesátých let 19. století vytvořili Karel Svoboda, Petr Maixner, V. Barvitijs a Josef Mánes.

Cílem této edice není sepsat životopis panovníka Josefa II., ale předložit čtenářům zlomky příhod z období jeho panování, které zapadají do dějinných událostí.

Po smrti císařovny Marie Terezie se roku 1780 stal ve svých 40 letech nástupníkem trůnu syn Josef, který panoval celých deset let. Josef II. pokračoval v osvícenských představách své matky a dále je rozvíjel. Ve svém osvícenském myšlení se nechal často inspirovat francouzskými a anglickými národy.

Po dobu svého panování měl Josef II, císař Svaté říše římské, dva cíle. Prvním z nich bylo rozšířit svou panovnickou moc a druhým cílem byla spokojenost všech poddaných, zlepšení jejich životní úrovně, a aby ho měli rádi a uznávali jako svého panovníka.

Rakouská monarchie za jeho vlády se skládala z mnoha zemí jiných jazyků, mravů a kultur. Chtěl tyto niance mezi jednotlivými národy odbourat a sjednotit je pod jednu panovnickou hlavu, se stejným jazykem a stejným řízením. Proto zavedl mírnější zákony. Ve všech zemích zavedl stejné úřady, zavedl německý jazyk při úředním jednání, ve vojsku a na školách.

Správu všech zemí Josef II vedl sám se svými úředníky. Za své panování nesvolal stavy jednotlivých zemí na obyčejný sněm, protože to shledával jako zbytečné. Nechtěl rozdíly mezi nižšími a vyššími stavy, a tak ustanovil stejné zákony pro všechny tyto stavy.

Josef II. zavedl další osvícenské reformy, mimo jiné zrušení nevolnictví, toleranční patent v roce 1781, který byl velice významný. Též zavedl důležitý Josefský katastr a Všeobecný občanský zákoník platný až od roku 1811. Panovník též podporoval obchod a také chudé a nemocné stavbou dalších nemocnic a sirotčinců.

I přes tyto ústupky, zákony a reformy čelil často Josef II. nespokojenosti zemí v Habsburské monarchii. I přesto byl brán jako panovník bezvýhradně milující svůj lid.

Za dobu svého panování byl Josef II. též přítomen několika válkám, například válce Turecka s Ruskem. Na sklonku svého života se chtěl císař nechat korunovat Uherským králem, ovšem kvůli předčasné smrti toto nestihl. Zemřel ve svých padesáti letech¹²⁴.

Tato josefínská literatura patří k lidovým publikacím, proto byla lidmi tak zkonsumována, že z ní zbyly jen nepatrné trosky a nyní náleží tato literatura k obrozeneckým vzácnostem a nikde není dochována v úplnosti. Záznamy v dosavadních bibliografiích znějí neúplně a nepřesně (Jungmann) nebo odchylně (Rybička – Jungmann) a mnoho bibliografických jednotek jimi ani není zachyceno. Patrně byla tato literatura byla tisknuta opakovaně, aby nechyběla u žádného prodavače. Dochází zde tedy k několika edičním odchylkám. Jazykově vydavatel udělal drobné, nevýznamné změny, pokud jde o pravopis, tvarosloví a slovosled¹²⁵.

(Zuzana Košková)

124 NOVOTNÝ, Miroslav: *Kniha Josefova*, Praha 1941, s. 7 - 12

125 NOVOTNÝ, Miroslav: *Kniha Josefova*, Praha 1941, s. 239

Kronika mladoboleslavská od mista Jiřího Bydžovského

Kezeliova Mladoboleslavská kronika byla vydána k 600. výročí povýšení Mladé Boleslavi na město roku 1334.

Oslava jubilea vzešla z popudu starosty nměsta, pana Karla Šeráka. Vydání poté umožnila městská rada Mladé Boleslavi, která nesla značné náklady. Jedná se o opis z památky dochované Kapitulou vyšehradskou.

Vydání je psáno pro pochopení odborníků i laiků. Všechny latinské citáty, obraty i výrazy jsou přeloženy, aby byl čtenáři objasněny méně běžné historické pojmy, aby byli seznámeni s funkcemi tehdejší obecní správy, událostmi, osobami, kulturními zjevy význačnými pro Mladou Boleslav.

Dále editor odkazuje na práce, ve kterých se lze dočíst dalších poznatků. Doklady z městského archivu jsou citovány podle jeho nových signatur.

Pravopis je doktorkou Karlovou přizpůsoben dnešním zvyklostem. Někde je však ponechán původní pravopis, aby nebyl rušen abecední sled. Interpunkce ovšem musela být stále doplňována.

Úvod obsahuje životopis, povahopis a ocenění Kezeliova významu. Dále je připojen popis originálu Kroniky a jeho kopií, pokud byly známy. Poznámky jsou umístěny v zadní části knihy v podobě nesvázaného dodatku. Okrajové poznámky jsou součástí originálu. Vydání je opatřeno jmenným a věcným rejstříkem.

M. Jiří Kezelius Bydžovský, rodným jménem Kožíšek, byl rodákem z Nového Bydžova, kde se narodil v roce 1576. Díky zámožnosti a rodinnému dědictví mohl snadněji studovat. Proto získal v roce 1599 bakalářský a v roce 1604 mistrovský titul ve filosofii na Karlově univerzitě v Praze. O jeho studentských letech toho ale bohužel není příliš známo. Na základě této kroniky je vidět jeho veliký zájem o právo. Působil jako učitel na pražských školách u sv. Petra na Poříčí a u sv. Martina ve zdi a na malostranské škole u sv. Mikuláše. Roku 1605 se stal boleslavským školním správcem a také prvním městským písařem, a tak se stala Mladá Boleslav jeho domovem. V necelých třiceti letech zastával funkci prvního radního písaře. Od roku 1606 se tedy můžeme setkat s několika jeho zápisy v různých městských knihách, například ve velkých dědických knihách. Ve funkci prvního písaře působil Kezelius dvanáct a půl roku. Díky svému hudebnímu nadání se mistr Jiřík Bydžovský ujal zdejšího literátského družstva, které dovedl k rozkvětu i díky svému finančnímu daru o němž se

zmiňuje ve své kronice. Literátům též v roce 1611 založil knihu podrobných praavidel a záznamů o donátorech. Roku 1612 byl zvolen coby inspectores nad školou. Dále ovšem pokračuje v písařství. Kezelius byl dvakrát ženatý, a to s Johanou a Lidmilou.

Předním písařem byl do roku 1618, poté byl zvolen primasem a purkmistrem. V té době jeho majetek neustále vzrůstal, jeho majetkové přesuny lze v kronice sledovat.

V roce 1621 došlo v Kezeliově životě ke zvratu. O jeho životě v předbělohorském období bohužel není příliš známo. Letem 1618 – 1620 věnuje jen zevrubnou pozornost. V roce 1623 byla z něho povinnost purkmistra snata. Jeho bída se stupňovala po odstranění Kezelia z obecní správy. Do té doby se Kezelius bránil rekatolizačnímu nátlaku.

Po Bílé hoře sleduje běh českých událostí a zaznamenává různé státní dekrety a opatření, líčí podrobně zatčení hlavních účastníků stavovského povstání, staroměstské popravy. Sledoval též reakce mladoboleslavských. Kezelius se nehodlal poddat katolickému nátlaku a k tomu pravděpodobně nabádal i ostatní. Roku 1627 byl Kezelius vsazen do vězení a propuštěn byl po patnácti dnech.

Roku 1630 byl vydán císařský dekret, nařizující, aby domy emigrantů, kteří se dosud nestali katolíky byly odhadnuty a prodány jako statek spadlý na císaře. Nikdo z původních majitelů je tak nemohl znovu používat. Toto byl též případ mistra Kezelia. Jeho pohledávky ve výši 170 kop grošů byly postoupeny Adamovi Kaylovi za 68 kop i přesto, že původním správcem jeho majetku byli švagři. Ovšem existují důkazy, že Kezelius ve vyhnanství bídou netrpěl, ale podrobnější informace z jeho exilu bohužel nejsou k dispozici.

Nově byl Kezelius pronásledován, kdy nechvalně hovořil o kněžích podobojích. Hovořil i o obsazení Boleslavi císařským vojskem, nikoli Švédy.

V letech 1642 a 1643 Mladá Boleslav přecházela střídavě z rukou Švédů do císařských rukou a Kezelius každé dílčí švédské vítězství nepokrytě uvítal v naději tolerance k evangelíkům. Toto dokládají dochované záznamy v kronice.

Po návratu z exilu Kezelius zjistil, že z jeho majetku zbývá jen málo a požadoval náhrady a navrácení.

Poslední záznam v kronice pochází z roku 1654. Datum jeho smrti není známo, ale uvádí se často rok 1655.

Kronika mladoboleslavská je povahou letopisem, místy sice spjatým časovou a ideovou souvislostí, ale je dílem bez kronikářské spojitosti a epické šíře. Ze značné části se jedná o dílo memoarové. Autor chtěl podat obraz minulosti města a proto psal předně o založení města, o zakladatelích a vrchnostech téhož města od knížete Boleslava Milostivého (Pobožného) až do Ferdinanda III. Kronika měla též sloužit k výchování lidí ke smyslu pro

domovská práva města a touto výchovou povznášet měšťanské sebevědomí i smysl pro prospěch obce. Líčí proměny v náboženství, o proměně politických záležitostí za císaře Rudolfa, císaře Matyáše a Ferdinanda II. atd. Dále píše o bělohorské bitvě a postihnuté Mladé Boleslavi, o exulantech, o náboženství a hospodářských proměnách ve městě, o Švédech a císařském vojsku.

Kronika má z velké části povahu memoarů, osobních zážitků a zkušeností, tedy obsahuje vyprávění o jeho vlastním životě nebo o lidech a dějích, kteří byli blízcí jeho zájmům a jeho době. Mimo vlastní zážitky využívá i literárních zdrojů. Například Hájka z Libočan, Veleslavínův historický kalendář apod. Používá také městské prameny a pečlivě cituje patenty a dekrety vyhlášené v jeho době.

V kronice se snažil být nestranný a loajální.

Kezelius je důležitým pramenem také pro obecné dějiny české a proto jej využívali jako poučení pro české dějiny 16. a 17. století. Z tohoto díla též čerpal Josef Pekař.

Původní rukopis psaný rukou Kezelia je majetkem Vyšehradské kanovnické kapituly. Latinskou verzi Kezeliova spisu upravil známý dějepisec 18. století Jan Florián Hammerschmied, který žil mezi lety 1652 – 1735.

(Zuzana Košková)

Moravské korespondence a akta z let 1620 – 1636

První svazek publikace vyšel v roce 1935 a obsahoval moravské dokumenty z let 1620 – 1624. Tato publikace je ukončena rokem 1636, kdy umřeli dvě zásadní osobnosti Moravy, a to kardinál František z Dietrichštejna a Karla ze Žerotína.

Tento druhý svazek obsahuje 305 otištěných dokumentů a 600 použitých z části v poznámkách. Dokumenty pochází z různých moravských a českých archivů. Jedná se například o dietrichštejnský zámekový archiv v Mikulově a arcibiskupský archiv ministerstva vnitra v Praze, také některé zahraniční, jako například archiv knížat z Lichtenštejna ve Vídni. Největší část tvoří písemná pozůstalost Karla staršího ze Žerotína z jeho druhé poloviny života. Ta byla několik let uložena na žerotínském zámku v Bludově na severní Moravě, ze které čerpal ve svém díle i Petr Chlumecký v díle o Karlovi ze Žerotínovi a jeho době do roku 1614, také František Dvorský ve svých Dopisech Karla st. z Žerotína. Později byl potomkem Karla ze Žerotína převezen do zemského archivu v Brně.

Žerotínova pozůstalost, neboli tzv. bludovské kopiáře pro tento svazek poskytly 192 kusů otištěných listů v celku a 400 použitých alespoň zčásti v poznámkách. Korespondence se týkala správy poddaných a panství a listy v ní jsou adresovány panským úředníkům. Druhá skupina kopiářů, ve které je umístěna méně významná korespondence psaná šlechtickým statkářům, přimluvy za poddané, pozvání ke schůzkám a návštěvám, děkovné listy apod. Třetí skupina kopiářů byla nejdůležitější. Jedná se o osobní korespondenci, listy přátelům. Německé kopiáře obsahují většinou listy adresovány osobnostem německým v drobných osobních záležitostech, hospodářských a vojenských záležitostech.

První svazek vycházel hlavně z válečných událostí na Moravě a tento druhý svazek se obrací takřka k náboženským převratům v zemi. Lze zde nahlédnout do rekatolizačního procesu na našem venkově. Mimo jiné můžeme sledovat že rekatolizační akce budila na mnoha místech odpor, ale svazek poukazuje i na případy jejích snadného a rychlého provádění.

Velká část svazku se dotýká také rekatolizace šlechty. Z Žerotínových listů lze také sledovat jakými cestami šel vystěhovalecký proud od nás na Moravu, Slezsko, Polsko, Slovensko apod. Dále se dozvídáme o emigraci Jednoty bratrské v cizině, neboť s ní Žerotín udržoval písemné styky, i když se sám usadil ve Vratislavi.

Z Žerotínovi korespondence lze též vyčíst, jak zničení nekatolické šlechty a její vypuzení z vlasti znamenalo i konec Jednoty bratrské. Z listů je patrné, jaké vztahy Karel starší ze Žerotína s Jednotou bratrskou udržoval.

Velké množství zpráv v této knize je důležitých i pro historii nových válek v českých zemích po roce 1625. Jedná se například o saský vpád do Čech v roce 1631 a švédské války v roce 1632 – 1634 pro valdštejnskou otázku. Dále je zde zdůrazněn rok 1631 v Čechách a na Moravě a rok 1632 – 1634, kdy listy Karla ze Žerotína sloužící pro poznání války u nás a ve Slezsku. Listy z roku 1633 jsou i cenným novým materiálem pro poznání Valdštejnových konců.

Korespondence je významná i pro poznání osobnosti Karla staršího ze Žerotína a o jeho postojích a krocích v uvedené roky. Krásné jsou též listy psané vnukovi do Itálie v letech 1633 – 1634. Některé z Žerotínových listů, které jsou otištěny v této knize též před 100 lety otisknul František Palacký v časopise Čes. Mus. A předtím ještě Josef Jungmann ve své Slovesnosti.

Knih též poukazuje na dějiny první emigrace pobělohorské hraběte Thurna, Ladislava Veleny ze Žerotína, Václava a Viléma z Roupova aj. , na poznání postupující germanizace na Moravě, dějiny selského stavu apod. Skupina listů se týká dluhů moravských královských i venkovských měst, nucených vyrovnání v letech 1628 – 1630 a celé finanční zkázy země, kterou vyvolaly ohromné náklady na císařskou armádu v letech 1621 – 1624.

(Zuzana Košková)

Povstání na Moravě v roce 1619

Z korespondence moravských direktorů

Českému stavovskému povstání proti Habsburkům v letech 1618 – 1619 byla věnována velká pozornost. Tehdejší události v Čechách daly podnět k rozpoutání 30. leté války a staly se tak součástí celoevropského konfliktu. Bělohorské údobí, jeho problémy a otázky se dotýkaly též Moravy. Řeší se zde především příčiny nezdaru povstání. Prý za to mohl nejednotný postup mezi českými a moravskými feudály a také absence Moravy.

Poslední pramennou edicí na Moravě z doby 30. leté války je publikace od Františka Hrubého. O povstání na Moravě roku 1619 pochází tzv. „kopiář“ moravských direktorů. František Hrubý jej získal do fondů tehdejšího Moravského zemského archivu. Jedná se o česky psanou korespondenci moravského direktoria od května do září 1619. Státní oblastní archiv v Brně zveřejnil tento program.

Roku 1618 byl velký spor mezi Čechy a císařem Matyášem. Tento konflikt mohl rozhodnout definitivně o postavení habsburského rodu ve střední Evropě. Češi a císař usilovali o získání co nejvíce spojenců za hranicemi. Česká otázka se tak stala otázkou evropskou. Císař se především spoléhal na pomoc habsburského Španělska, španělského Nizozemí, kde vládl arcikníže Albrecht, katolických knížat, papeže a Království polského, v němž vládl švagr Matyáše, Zikmund II. Katolická knížata a města se nedala strhnout k tomuto konfliktu, papež jen sliboval, ale okamžitou pomoc poskytl jen polský král. Francie slíbila neutrálnost.

Čechy též hledali spojence především v německé říši od protestantských knížat. Obracely se tak na dvůr heidelberský. Bohužel nezískaly konkrétní pomoc, jen naděje od kurfiřta saského. Obě země poté doufaly v pomoc ostatních zemí koruny české, Uher a zemí rakouských.

V Uhrách se sešel uherský sněm, který nepovolil pomoc císaři, ale i přesto začaly se sbírat vojáci. Země rakouské, tj. Dorní a Horní Rakousy neposkytly k boji proti Čechům jednotnou pomoc. Otázkou tedy zůstávalo, jak se ke konfliktu postaví Slezsko a Morava.

Slezsko sympatizovalo k Čechám. Jejich rozhodnutí by tak zamezilo přechod přes území císařského vojska z Polska. Vojsko se tak usídlilo na hranicích Polska.

Morava měla významnou strategickou polohu. Na jednání Moravanů záleželo rozhodnutí všech ostatních sousedních zemí. Kdyby se tedy rozhodla kladně, přidaly by se Uhry, Rakousy a došlo by k ohrožení Vídně. Sama Morava byla delší dobu zklamána politickým jednáním císaře Matyáše. Bylo ovšem důležité získat na svou stranu nejdůležitější

představitelů nekatolické strany na Moravě, a to zemského hejtmana Karla staršího ze Žerotína. Ten ale zastával názor smíru, a tak odmítl pomoci a Čechy zůstaly osamoceny.

Koncem listopadu 1618 došlo k vítězství českých stavů nad císařským vojskem u Plzně. Hrabě Thurn se svým vojskem mohl ohrožovat císaře až téměř u samé Vídně. Tehdy se zdálo, že válka rychle skončí, protože evangelické obyvatelstvo v obojích Rakousích se začalo přiklánět k Čechům. Bez rozhodnutí Moravy se ale obávali cokoli podniknout v této věci.

V červnu roku 1618 proběhl na Moravě sněm, kde se Morava odmítla připojit k Čechům. Moravané vyslali poselstvo, v čele s kardinálem Dietrichštejnem a Karlem ze Žerotína, do Vídně a také do Prahy, při němž se pokusili o smír. V této věci ale nedosáhli úspěchů.

A tak věci nabraly rychlý spád. Došlo k připojení Slezanů, porážení císařských vojsk a k sympatizování v Rakousích. Tyto složky tak tvořily nové síly Čechů pro získání Moravy. Čeští direktoři, Václav Budovec z Budova, hrabě Thurn a markrabě braniborský, se rozhodli znovu zapůsobit na Karla ze Žerotína. Císař byl v tomto okamžiku bez pomoci a finančních prostředků. Karel ze Žerotína se rozhodl nepřiklonit se na stranu Čechů a tak nepřímo rozhodl o výsledku českého povstání.

Češi pronikli do jižních Čech, tam je ale zastihli nemoci a zbyla pouhá jedna třetina vojska. Císař se tak pokusil též proniknout do jižních Čech. Češi v této situaci zahájili jednání v zahraničí i doma, a to na pražském březnovém sněmu v roce 1619.

20. 3. 1619 zemřel císař Matyáš a Češi odmítali jednat s novým císařem Ferdinandem, stejně jako on s nimi. Ve Vídni vypsal na 1. 5. do Brna nový sněm. Mělo se jednat o uznání Ferdinanda a o spojení moravské země s panovníkem proti Čechům. Češi se tak pokusili o převedení Moravy na svou stranu vojensky.

Koncem dubna vytáhl hrabě Thurn k Jihlavě a poté do Znojma. Plukovníkem moravského vojska byl Petr Sedlnický.

V Brně byl smluven plán. Věrní císaři se měli přesunout do Olomouce a tam projednat další postup proti Čechům. Druhý moravský pluk v čele s Jiřím z Náchoda se vzbouřil a do Olomouce nedojel. Šlechta ve Znojmě pod velením plukovníka Sedlnického postupovala k Brnu, kde získala posilu v Náchodského pluku. Ovládla tak počátkem května situaci.

Katolická šlechta v Brně vyslala poselstvo v čele s kardinálem Dietrichštejnem, setkala se se vzbouřenci v Modřicích, kteří vtáhli k večeru 2. 5. do Brna a připojili se k Čechům. Albrecht z Valdštejna utekl spolu s armádou do Vídně.

V Brně nastal převrat. Moravský zemský hejtman byl zbaven úřadu, kardinál Dietrichštejn vojenského generalátu a byla zvolena vláda 30 direktorů, která převzala veškerou správu země. 4. 5. byl svolán nový sněm, kde byla uzavřena konfederace s Čechy,

jezuité byli vypovězeni ze země a nová direktorská vláda byla uvedena v úřad. Průběh těchto dní je zobrazen v prvních písemných projevech direktorské vlády v „kopiáři“. 12. 5. byl jimi odeslán patent po celé zemi, aby stáli při sobě v případě ohrožení. Došlo ke zvratu na Moravě, kdy byl Dietrichštejn vzat do vazby a Karel starší ze Žerotína držen na svých statcích v internaci.

Stavové v Horních Rakousích se v Brně setkaly se žádostí, aby se přidaly do spolku s Čechy. Hrabě Thurn chtěl vtáhnout do Vídně, ale tam se posádka rozrostla na šest tisíc vojáků. V Čechách neustále rostly síly nepřátel. Toto pocítil hlavně hrabě Hohenlohe v Českých Budějovicích. 10. 6. 1619 byl u vsi Záhloví poražen hrabě Mansfeld, což změnilo situaci v jižních Čechách a hrabě Thurn se musel vydat opět do Čech. S ostatním českým vojskem se spojil u Lomnice blízko Třeboně 30. 6. Císařské vojsko zaznamenalo výrazné úspěchy na jihu Čech a stalo se zastáncem energického obnovení války v Čechách i na Moravě.

K tomuto se vyjadřuje korespondence moravských direktorů, přepsaná v kopiáři. Jsou zde zvýrazněny obavy z Dampierrova vpádu. Jeho vojsko se skutečně dostalo na Moravu a 20. 6. uskutečnilo první útok na Břeclav. Morava tak byla ve stejné kritické situaci jako Čechy. Z jejich korespondence je patrné, jak na moravské direktory tato skutečnost působila. 18. 6. byl hrabě Thurn po Mansfeldově porážce nucen obrátit se do Čech, píše rychle do Prahy, aby je čeští stavové informovali o situaci, zda lze opravdu očekávat reálnou pomoc protestantské unie. 3. 7. nabádají české direktory k jednání s císařem o mír, došlo k tajnému vyjednávání s kardinálem z Dietrichštejna a zprošťují Karla ze Žerotína internace, aby mohli využít jeho vlivu u dvora. Zvou také Karla z Lichtejnštejna k důvěrným poradám, protože chtěli opět navázat na styky s císařskou vládou. Karel ze Žerotína byl tajně poslán k vyjednávání do Vídně a direktori píší přímo arciknížeti Leopoldovy, který nereagoval kladně. Čeští direktori se o tom dozvěděli a reagovali na to listem 12. 8. tak, že ten krok podnikli jen aby získali čas a jednalo se jen o válečný zvyk, a proto jim není co vytknout. Možná na tom bylo něco pravdy, protože chtěli získat pomoc.

Ladislav Velen z Žerotína a Fridrich z Tiefenbachu se rozhodli vyřešit situaci sami dříve, než se sešel v Brně stavovský sjezd, a to dva dny před tímto sněmem 5. 8. Došlo k boji proti Dampierrovi u Dolních Věstonic, kde byl Dampier poražen. Stavovské vojsko obsadilo biskupská města Vyškov, Kroměříž, a tak překazilo všechny pokusy o povstání proti vládě moravských direktorů. 7. 8. se opět sešel stavovský sjezd v Brně k projednání dalších opatření. Také se zlepšil stav vojska. Rozhodli se též bojovat proti šlechtě, které byly

zabaveny veškeré statky. Jednalo se o kardinála Dietrichštejna, plukovníka Valdštejna a Náchoda, také o jednotlivé kapituly a kláštery.

Ferdinand II. odjel do Frankfurtu nad Mohanem a 28. 8. byl korunován německým císařem. V českém vojsku docházelo k vnitřním problémům, a to finančním i zdravotním. Výdaje na žoldnéřské vojsko byly příliš vysoké, a tak docházelo k rozporům ve vojsku a povstáním.

26. 8. 1619 byl novým českým králem zvolen Fridrich Falcký a Moravané si na sněmu volili za zemského hejtmana a správce celé země Ladislava Veleny ze Žerotína. Mezitím docházelo k dalšímu rozkladu českého vojska. Císařská vojska dále pronikala na jih Čech. V blízké době ale přišla pomoc z východu v podobě sedmihradského knížete Betlema Gábora, který se dostal do Bratislavy a Morava a Vídeň tak zůstala otevřena.

Češi se znovu pokusili o vpád do Vídně. Proti nim ale stálo císařské vojsko posíleno o 11 tisíc kozáků a katolická šlechta. Byla poražena část Betlemova vojska pod velením Rákoscyho, což způsobilo odvrácení se od Vídně.

O Vánocích 1619 se situace v českém vojsku zhoršila, docházelo ke špatnému zásobování, epidemické nemoci a armáda se snížila téměř na polovinu. Moravské a slezské vojsko na tom bylo lépe. Bylo více placeno a lépe zásobováno. I císařské vojsko zaznamenalo problémy. Počátkem roku 1620 Dampierre vpadl do Horních Uher, aby mohlo jeho vojsko lépe přezimovat a lépe se zásobovat. Také zde čekali na posily z jihu ze španělských držav v Itálii, od západu ze španělských držav nizozemských. České vojsko přesídlilo do Dolních Rakous, kde sídlilo i Buquoyovo vojsko. Rakušani začali plně podporovat Čechy, a tak se mohli znovu postavit císařskému vojsku.

V „kopiáři“ je znázorněna situace v českých zemích a postoj Moravy k událostem v Čechách v období, z něhož pochází.

V korespondenci jsou zaznamenány moravské události v roce 1619 od počátku května, kdy byla zřízena kancelář moravských direktorů do 17. září. Za direktory byli zvoleni členové ze stavu panského, rytířského a městského. Do čela zemské správy bylo zvoleno celkem 29 představitelů tří moravských stavů. Vlastního úřadování se ujalo pouze 16 osob. Toto je zřejmé z „kopiáře“. Z korespondence též vyplývá, že zpočátku úřadovali direktori v neděli i o svátcích. Jsou zde také vypsány jednotlivých osob, které pro povstání tolik obětovaly.

Další korespondence naznačuje další vývoj. Již v únoru 1621 došlo v Čechách k prvnímu zatýkání a k zahájení procesu, který skončil popravou 27 členů protihabsburského odboje. Došlo též k rozsáhlým konfiskacím. Na Moravě se mělo postupovat stejně, ale vývoj

zde byl pomalejší kvůli neustálému ohrožení Betlena Gábora, se kterým císařské vojsko pokračovalo v bojích až do počátku roku 1622. Na jaře roku 1621 byl na Moravu poslán František z Dietrichštejna, biskup olomoucký, aby se ujal vlády v zemi. I zde tak došlo k postupnému zatýkání. Tyto rozsudky zasáhly všechny členy moravského direktoria. Některým se podařilo uprchnout, například Ladislavovi Velenovi z Žerotína.

V polovině roku 1622 Fridrich Falcký prohrál svou válku a byl potrestán tvrdou konfiskací.

Korespondence direktorů je svázána do knihy v tmavočervené vazbě. Bohužel se neví, zda existovala ještě jiná kniha nebo další svazek s cizojazyčnou korespondencí. Kniha obsahuje pouze listy vydané z direktorské kanceláře, a tak nejde o kopiář, ale o registra, v nichž je celkem 678 písemností v plném znění. Kniha je psána gotickou kurzívou XVII. století z větší části jedním písařem.

Nejpočetnější jsou listy poselací, poté listy otevřené. V této formě se vydávaly patenty, různé průvodní listy, plnomocenství, listy přimluvné a reversy.

Jsou zde shromážděny cenné doklady k dějinám bezprostředních důsledků povstání v zemi, k dějinám vojenské a hospodářské situace na Moravě, jejího zadlužení a zatížení náklady vojenskými a daňovými, a dále je tu řada dokumentů k pronásledování katolíků osvětlujících postoj Moravy k císaři a s sousedním zemím. Dále jsou zde popsány revoluční a porevoluční události. Registra umožňují zhodnotit revoluční vznik direktorské vlády, její činnost i funkci v celém povstání.

Editorka se rozhodla, kvůli množství listů, některé vytisknout v plném znění a některé ne.

(Zuzana Košková)

Obnovené právo a zřízení zemské

Německé sepsání vzniklo roku 1627, v českém jazyce vzniklo jen z části a to až do článku I., odtud je až do konce rukopisně doplňován.

Předmluva vyhlášovací je v českém textu dvojího znění, mírnější a přísnější. Exemplář z města Vysoké Mýto je psán vlastní královou rukou a podepsán vysokými úředníky. V případě přísnějšího znění se exemplář shoduje s předmluvou německého vydání. Některé exempláře jsou s podpisem a některé bez podpisu.

Lící strana titulního listu obsahuje císařský znak v podobě orla, na rubu se nachází znak Českého království, a to lev.

Obnovené zřízení zemské se doplňuje dvěma zákony: Narovnáním o hory a kovy z roku 1575 a smlouva Svatováclavská z roku 1517, k nimž se vztahuje OZ v článku A.XXI. a A.XXXV.

Markrabství Moravské vydalo Obnovené zřízení zemské 10. 5. 1628, tedy o rok později a vévodství Opavské 27. 6. 1673.

(Zuzana Košková)

Cestopis Bedřicha z Donína spadá do doby, kdy cestování po Evropě bylo spojováno převážně se šlechtickým životem. Kavalírské cesty byly totiž součástí výchovy aristokratů. Donín ale lehce vybočoval, neboť cestování se mu velmi zalíbilo a věnoval mu kus života. Procestoval Rakousko, Bavorsko, Uhry a Itálii.

Kniha je rozdělena do čtyř částí dle zeměpisného určení. Autor popisuje hlavně města, památky či významné stavby. Krajiny a přírody si příliš nevšímal. V zápiscích z první cesty pojednal o známém zemětřesení, které roku 1590 postihlo Vídeň. Rukopis obsahuje barevné ilustrace, jež mají vysokou dokumentární hodnotu, neboť zachycují historické památky a lidi té doby. Editor Antonín Grund doplnil nově vydaný cestopis ještě o jmenný rejstřík a poznámky.

Bedřich z Donína (1574–1634) se na první cestu vydal již jako čtrnáctiletý. Navštívil Rakousko a Uhry. Poté se o čtyři roky později vypravil do Bavorska. Se svým bratrem a otcem odjel do Vlach (Severní Itálie). Navštívili Trident, Benátky, Florencii, Řím, Neapol a mnoho dalších měst. Na cestě do vlasti je potkala smutná událost, neboť Bedřichův bratr Jan Vladislav zemřel ve Florencii. V roce 1602 se oženil s Isoldou z Martinic, dcerou Jaroslava z Bořity z Martinic. Po třech letech ovdověl, a tak se znovu rozhodl pro cestování. Vydal se na italské poutní místo Loreto. Nejprve cestoval přes Pasov do Mnichova a pak do Innsbrucku. V Benátkách však řádila morová epidemie, a proto se touto cestou nevydal. Rozhodl se, že přejde Alpy. Přes Imst, Landeck, Engadin dospěl na Silvaplanu a po ledě přešel tamní jezera. Překonal zasněžené hory a pokračoval přes Milán, Janov, Pisu a Florencii. Konečně 16. února stanul ve vytouženém cíli. Vypravil se však ještě dále na jih Apeninského poloostrova a znovu navštívil papežské město Řím.

Po návratu do země (1608) se stal zemským soudcem a císařským radou. V tomto období musel prodat své rodové sídlo, a to nejen proto, že se zadlužil nákladnými cestami, ale také kvůli tomu, že půjčoval peníze císaři Rudolfovi II. a jeho nástupci Matyášovi. Jako horlivý katolík velmi podporoval jezuity. Po roce 1620 patřil k těm katolíkům, kteří z konfiskací majetku protestantů nic neměli. Císařská komora s vyrovnáním dluhů otálela desítky let, takže autor cestopisu nakonec umřel v chudobě.

(Jaroslav Kříž)

Cesty ve znamení kříže. Dopisy a zprávy českých misionářů XVII.-XVIII. věku ze zámořských krajů, (ed. Zdeněk Kalista), Praha 1941

Edici *Cesty ve znamení kříže* tvoří dopisy a zprávy českých misionářů, kteří působili během sedmnáctého a osmnáctého století v zámořských krajích. Celkem v tomto souboru je shromážděno 32 listů a zpráv od 11 různých autorů. Misionáře (autory dopisů) spojuje jedna zásadní věc, a to je členství v řádu Tovaryšstva Ježíšova.

Díky těmto pramenům můžeme „procestovat“ vzdálené krajiny – přes Španělsko a Portugalsko se dostaneme do „Nového světa“ – Ameriky, poté se dočteme o Filipínách, Číně a Indii. Na závěr se podíváme do Afriky, přesněji do Egypta a Habeše (Etiopie). Editorem je historik Zdeněk Kalista, jenž napsal úvodní slovo, krátký životopis každému misionáři a opatřil edici poznámkami. Soubor obsahuje také čtyři dobové mapky a čtyři ilustrace. Tato cestopisná edice se dočkala i druhého vydání roku 1947, což naznačuje, že měla u čtenářů úspěch.

Shrňme si jedenáct misionářů a jejich působiště. Šimon Boruhradský a Václav Eymer pobývali v Mexiku. Boruhradský působil v hlavním městě, kde dokonce výrazně vynikal ve stavitelské činnosti. Eymer byl přidělen misiím v kraji Tarahumarů, v severozápadním Mexiku. Jindřich V. Richter a František Boryně ze Lhoty působili v Peru. Vojtěch Bukovský a Karel Přikryl zaslali dopisy pouze z území Portugalska. Jejich citované zprávy se tedy nezaměřují na misijní činnost v zámořských krajinách. Karel Slavíček pobýval na dvoře čínského císaře. Antonín X. Malínský se dostal do misie na Filipínách. Vilém Obstzierer popisuje krajinu v Číně a Indii. Jakub Římař byl v Egyptě a Habeši. V této africké zemi působil i Remédios Prudký. Misionáři popisují hlavně odlišnost a výjimečnost kultur se kterými se setkali.

Cesty ve znamení kříže neznamenají a ani nemohou znamenat konečný obraz misijního díla českého člověka 17. a 18. století, i když jsou jistým obohacením naší historie, zvláště pak barokního období. Věřím, že je jen otázkou času, kdy se dočkáme nové ucelenější edice o českých misionářích.

Významný historik, žák Josefa Pekaře, básník a překladatel Zdeněk Kalista žil v letech 1900–1982. Jeho badatelské zaměření směřovalo převážně na období českého baroka. Svůj vztah k této historické etapě vyjádřil v esejistické knize *Tvář baroka*. Dalším jeho okruhem badatelského zájmu byl vrcholný středověk. Působil také jako editor (šlechtická korespondence, poezie písmáků).

(Jaroslav Kříž)

Oldřich Prefát z Vlkanova, *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny*, (ed. Hana Bočková), Praha 2007

Editorka Hana Bočková zpracovala velmi kvalitně cestopis Oldřicha Prefáta z Vlkanova – *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny*. Nevytvořila jen podrobný historický komentář, ale také velmi rozsáhlý slovníček, specifické vysvětlivky a ediční poznámku, jež mimo jiné upozorňuje, že se nejedná o první vydání tohoto cestopisu. Výchozím textem pro edici byl exemplář uložený v Moravské zemské knihovně v Brně. Při sestavování vysvětlivek a slovníčku se editorka inspirovala v edici¹²⁶ K. Hrdiny, která je též zařazena v tomto diferenčním slovníku.

Oldřich Prefát z Vlkanova (též psaný Voldřich Prefát z Vlkánova) žil v letech 1523 až 1565. Pocházel z bohaté rodiny. Jeho otec byl obchodníkem se sukem, také vlastnil v Praze několik domů a zakoupil si šlechtický přídomek. V sedmnácti letech odešel spolu s přáteli na studia do Wittenbergu. Roku 1542 studoval matematiku na pražské univerzitě, téhož léta však přesídlil do Ingolstadtu, kde se kromě univerzitních studií věnoval i hře na flétnu. O rok později studoval na lipské univerzitě. Po studiích ho cestovatelská vášeň neopustila. V roce 1545 se vydal tehdy obvyklou cestou přes Alpy do Benátek, poté pokračoval do Říma. Tam se údajně setkal s Němcem Wolfem Holtzwirthem, mladým absolventem wittenberské univerzity, který jej přizval k cestě do Svaté země, již plánoval s několika přáteli. Prefát souhlasil a následujícího roku se s nimi vydal na cestu. Vypluli z Benátek a přes ostrovy Korfu, Zakynthos, Krétu a Kypr se dostávají k pobřeží Palestiny do Jaffy. Zde navštívili Jeruzalém, Betlém, Mrtvé moře, Jericho a další místa. Do Čech se vracel námořní cestou přes Kypr až do Benátek a poté pěšky přes Alpy. V roce 1547 se oženil a hned další rok se mu narodil syn. Roku 1550 cestoval do Benátek, Říma a poutního místa Lorety. O dvě léta později navštívil Santiago de Compostela. O jeho dalším životě máme již jen kusé informace. Přátelil se s Tadeášem Hájkem z Hájku. Sestavoval měřické přístroje. Jeden čas žil ve Znojmě. Ze soudních spisů víme, že vedl při se svojí sestrou o finance. Soud však prohrál. Jeho závěť z roku 1565, v níž se zmiňuje o svých rodinných poměrech, především o synech Ondřeji a Tomášovi, ovšem prozrazuje, že byl člověkem velmi zámožným. Zemřel roku 1565 ve věku 42 let.

(Jaroslav Kříž)

¹²⁶ *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny... kteroužto cestu...šťastně vykonal Voldřich Prefát z Vlkanova LP 1546*, (ed. Karel Hrdina), Praha 1947.

Kniha *Příhody* českého šlechtice Václava Vratislava z Mitrovic (zvaného Tureček) patří mezi nejznámější raněnovověké cestopisné prózy. Autor v ní popisuje své zážitky z pětiletého pobytu na území Osmanské říše. Kniha nebyla za jeho života nikdy vydána. Díky opisům Vratislavova vnuka zůstal zajímavý a poutavý text zachován a v roce 1777 jej poprvé vydal František Martin Pelcl. Cestopis se dočkal velkého množství edičních vydání během 19. a 20. století, a to nejen česky¹²⁷. Kvůli efektivnímu vytvoření diferenčního slovníku bylo zkoumáno více edic tohoto pramene.¹²⁸

Václav Vratislav z Mitrovic se narodil roku 1576 šlechtici Štěpánu Vratislavu z Mitrovic a Kateřině Vratislavové z Běšin. Václav byl vychován na jezuitské škole v Jindřichově Hradci. Na přimluvu pána Adama z Hradce, jenž byl nejvyšším kancléřem Českého království, se patnáctiletý Václav stal panošem v poselstvu Bedřicha Krekvíce. S poselstvem císaře Rudolfa II. se vydal do Istanbulu (Cařihradu či také Konstantinopole). Průvod tvořilo padesát osob a za úkol mělo vystřídat předchozí poselstvo, jež působilo v hlavním městě Osmanské říše.

Z tureckého dobrodružství se vrátil roku 1596. Po návratu si vzal za ženu Ludmilu Ježovskou z Lub. Poté se zúčastnil bojů s Turky na uherské frontě v patnáctileté válce. Jeho osudy byly natolik spojeny s Osmanskou říší, že se mu začalo přezdívat „Tureček“. Za stavovského povstání zůstal na straně císaře a musel nakrátko opustit vlast. Po bitvě na Bílé hoře se vrátil do Čech. Panovník jej za prokázanou věrnost povýšil do panského stavu, jmenoval ho nejvyšším zemským sudím a tajným císařským radou. Václav Vratislav z Mitrovic zemřel 22. 11. 1635 a je pochován v kostele sv. Jakuba na Starém Městě pražském.

Václav svůj cestopis vytvořil až několik let po návratu do vlasti (1599). Popisuje přesně svoji cestu (putování, sultánův dvůr, galeje, věznění) a všímá si odlišné turecké kultury. Obdivoval tureckou architekturu, velké zahrady, čisté lázně, dokonce se nestavěl negativně k islámskému náboženství. Vratislavovo líčení tureckých měst, pozoruhodných staveb,

¹²⁷ Např. v anglickém jazyce – *Adventures of Baron Wenceslas Wratislav of Mitrowitz – What he saw in the Turkish metropolis, Constantinople; experienced in his captivity, and after his happy return to his country, committed to writing in the year of our Lord 1599*, (ed. Albert Henry Wratislav), London 1862.

¹²⁸ *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, (ed. Václav Ertl), Praha 1906; *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, (ed. Václav Ertl), Praha 1927; *Příhody Václava Vratislav z Mitrovic*, (ed. Jiří Daňhelka), Praha 1950; *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, (edd. Alois Bejblík – Ivan Honl), Praha 1977.

měnicích se krajin, netradičních slavností, odlišných zvyků a lidí poukazuje na vnímavého a bystrého pozorovatele. Cestopis je sice vytvořen prostým slohem, ale zato velmi živě a poutavě.

(Jaroslav Kříž)

Mikuláš BAKALÁŘ, *Spis o nových zemích a Novém světě*, (ed. P. Kneidl), Praha 1981

Plzeňský tiskař slovenského původu Mikuláš Bakalář svým *Spisem o nových zemích a o Novém světě* poprvé informoval českou veřejnost o velkých námořních objevech konce 15. století. Základem Bakalářova spisku je totiž leták *Mundus Novus*, jenž dosáhl neobyčejného rozšíření, jeho autoru vynesl pojmenování nového světadílu jeho jménem a Americe její název. Jednalo se o dopis vydaný v letákové formě. V této době to byla běžná publicistická forma, které se užívalo od vynálezu knihtisku (1450) až do 17. i 18. století, kdy tento úkol převzaly noviny, vydávané pravidelně. Jeho autorem je Amerigo Vespucci, florentský navigátor, kosmograf a obchodník, adresátem pak jeho vznešený obchodní partner Lorenzo de Medici, člen bohaté podnikatelské a bankéřské rodiny, jež je historicky spjata s Florencií. Bakalář nejspíše přeložil německou verzi letáku Ameriga Vespucciho.

Spis neobsahuje pouze informace z letáku *Mundus Novus*, ale Bakalář vytvořil kompilaci o nových objevech z několika pramenů. V úvodu je využita pověst o mrtvém kormidelníkovi, jenž měl informovat Kolumba o neznámých ostrovech v dalekém Atlantiku. V dalších několika větách spis popisuje Kolumbovu objevitelskou cestu, aniž vyslovuje jeho jméno. Dále jsou ještě zmíněné informace z několika dopisů, které odeslali misionáři na Hispaniole do františkánského kláštera v Norimberku. Autor kompilace se k nim nejspíš dostal přes mnichovského tiskaře Hieronyma Höltzlema.

Podle Kneidla vydal Mikuláš Bakalář spis v roce 1506. Tisk byl zaměřen k nejširším lidovým vrstvám, především městskému obyvatelstvu. Tomu odpovídá i skutečnost, že text byl vydán v češtině.

Mikuláš Bakalář vystudoval na krakovské univerzitě, které dávali katolíci přednost před pražským kališnickým vysokým učením. Do Plzně přišel někdy před rokem 1493, neboť v tomto roce byl již plzeňským měšťanem a vlastnil dům. Ten patrně vyženil. V té době Bakalář nepatří k zámožným osobnostem města, protože byl velmi zadlužen. Podle městských zápisů víme, že v druhé polovině roku 1494 ovdověl, pak se podruhé oženil a jeho žena se jmenovala Dorota. Bakalářovy tiskařské začátky nelze stanovit zcela přesně, ačkoli s největší pravděpodobností tiskne až roku 1498. Poslední zmínka o tiskaři pochází z roku 1514, kdy zakoupil zbořeníště domu č. p. 287 v dnešní Dominikánské ulici. Kupní cenu 10 kop grošů míšeňských uhradil ihned hotově. V roce 1513 končí jeho tiskařská činnost. Mezi rokem 1514 a 1520 Mikuláš Bakalář zemřel.

(Jaroslav Kříž)

Cesty do Svaté země. Výbor ze starých českých cestopisů, (ed. J. Dostál), Praha 1948

Edice *Cesty do Svaté země* se skládá ze tří cestopisů. Jedná se o cesty různých osob – Martin Kabátník, Oldřich Prefát z Vlkanova a Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. Poutníci zhruba vyplňují období jednoho století (datace poutí – 1491, 1546 a 1598). Jejich cestopisy byly vydány již v letech 1539, 1563 a 1608. Zápisy z cest nepřinášejí pouze popisy vzdálených krajů, ale i poukazují na autorovo vnímání světa a jeho vzdělání. V tomto svazku můžeme porovnávat texty třech zástupců odlišné generace.

Důležité je upozornit, že se jedná o zkrácenou formu cestopisů (výbor). Editor vybral informace, které měly hlavní souvislost s tématem svazku a přinesly čtenáři zajímavý pohled na cestování v 15. a 16. století. Textovým základem pro toto vydání byla Prášková edice cesty Kabátníkovy ve Sbírce pramenů České Akademie z roku 1894 a první vydání Prefátova a Harantova cestopisu. Edici doplňuje doslov Josefa Dostála, jenž v krátkosti informuje čtenáře o poutnických cestách do Svaté země během středověku. Svazek také obsahuje šest dobových ilustrací.

Martin Kabátník (? – 1503) pocházel z Litomyšle. Jako člen Jednoty bratrské podnikl cestu do Malé Asie, Palestiny a Egypta v letech 1491–1492. Podle jeho vyprávění napsal Adam Bakalář jeden z nejstarších cestopisů „Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta Martina Kabátníka z Litomyšle“. Tato kniha byla velmi oblíbená, neboť jen v 16. století se dočkala dalších tří vydání.

Oldřich Prefát z Vlkanova (1523–1565) patřil do bohaté erbovní rodiny. Tento český cestovatel, matematik a hvězdář studoval na několika univerzitách – např. ve Wittenbergu a v Praze. Podnikl pár cest do Říma, jednu do Palestiny a také navštívil poutní místo v severním Španělsku. O své cestě do Palestiny a na Kypr v roce 1546 napsal velmi podrobnou knihu „Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny“.

Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic (1564–1621) byl český spisovatel, diplomat, válečník, hudebník a šlechtic. V roce 1598 odjel s Heřmanem Černínem z Chudenic na cestu do Středomoří. O zemích, jež poznal, vydal roku 1608 cestopis, který sám ilustroval – „Putování aneb Cesta z království českého do Benátek a odtud do země Svaté, země judské a dále do Egypta a velikého města Kairu, potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arábii ležící“. Harant byl 21. června 1621 popraven na Staroměstském náměstí za účast na stavovském povstání.

(Jaroslav Kříž)

Cenná svědectví nejen o době národního obrození přinášejí paměti písmáka Josefa Dlaska. Jedním z cílů této publikace bylo dle mého názoru představit českému čtenáři smýšlení většiny česky mluvícího obyvatelstva (hlavně na venkově) v první polovině 19. století.

Úvodní slovo obstaral historik Josef Pekař, ale nejedná se o text určený pro tuto knihu,¹²⁹ protože již v roce 1941 nežil. Článek ale pojednává o Dlaskovi, neboť se jednalo o zprávu k Vaňkovu vydání¹³⁰ Dlaskových zápisků. Doslov a poznámky napsal Pekařův žák František Kutnar. Právě v závěrečné části knihy Kutnar popisuje osobnost Josefa Dlaska z několika úhlů, což přináší čtenáři pár zajímavých postřehů k přemýšlení. Paměť sice není rozsáhlá, ale i tak nám přibližuje život a lidovou mluvu „obyčejného“ sedláka.

Josef Dlask (1782–1853) se sice narodil v 18. století, ale většinu života prožil ve století devatenáctém. Převážně po celý život pobýval na rodinném statku. Roku 1813 převzal do svých rukou hospodářství. Dlask byl dobrý řemeslník, díky tomu neustále představoval rodový statek¹³¹. Na vlastní náklady postavil spínací most přes Jizeru. Plán mostu si přivezl z Vamberic. Finance na tyto projekty měl ze zemědělství, neboť bylo obzvlášť výnosné na počátku 19. století. Ze zápisků víme, že nejvíce vynášel len, prodej jetelového semínka a ovocnářství, jež mělo na statku dlouhou tradici. Dokonce vykonával post rychtáře na Bukovině u Turnova v letech 1821–1831. Roku 1853 utonul v rozvodněné Jizeře. Jeho hrob se nachází v Jenišovicích.

Dlask si začal zapisovat paměti přibližně od roku 1800. Záznamy ale zahajuje již rokem 1716, kdy byl přestavěn statek jeho rodu. Nejčastěji se v nich dočteme o politických událostech, náboženských poutích, počasí a zemědělských poznatcích. Dozvídáme se také o radostech a starostech samotného Dlaska a díky tomu můžeme nahlédnout do jeho života.

(Jaroslav Kříž)

¹²⁹ Josef Pekař napsal článek „Memoiren des Bauers Dlask“ do *Politik*, 25. prosince 1898.

¹³⁰ *Zápisky Josefa Dlaska, rolníka v Dolánkách u Turnova a Dějiny školy dolánecké*, (ed. V. Vaněk), Turnov 1898.

¹³¹ Dlaskův statek v Dolánkách u Turnova je zachovalá ukázka typu pojizerského domu – cenný doklad lidového stavitelství. V roce 2010 tato stavba byla zařazena na seznam národních kulturních památek České republiky.

Komu ženu svou poručiti

a jiné kratochvilné rozprávky

Kniha přináší čtenáři druhou polovinu spisu vytištěného roku 1557 v Prostějově pod názvem „Ezopa mudrce život s fabulemi anebo s básněmi jeho. Také přidány jsou k tomu fabule Aviana a Adelfonsa s některými žertovnými řeči Poggoa poety. I také některé velmi utěšené fabule, vybrané z knih doktora Šebestiana Branta s pěknými figurami. Nyní znovu vytištěný.“ Jelikož celý tento spis, nazývaný také jako tzv. Prostějovský sborník, byl pro vydání příliš rozsáhlý, jeho první polovina obsahující Ezopův život a bajky byla v této edici vynechána. Pozornosti se tak plně dostalo právě rozprávkám Aviana, Adelfonsa, Poggiaa Branta, u nás dosud nepříliš známých.

Tzv. Prostějovský sborník byl vydán moravskými tiskaři Kašparem Aorgem a Janem Güntherem. Po stránce autorské se o něj nejvíce zasloužil Jan Akron Albín Vrchbelský. Mnoho informací se o něm nedochovalo – v roce 1548 dosáhl hodnosti bakaláře pražské univerzity, ale zemřel již koncem roku 1551, tedy velmi mladý. Jako humanistický vzdělanec byl znalcem latiny, řečtiny a němčiny. Zřejmě již za studií se seznámil s německým spisem obsahujícím zpracování Ezopových bajek od Heinricha Steinhöwla a také rozprávky Sebastiana Branta. Tento spis byl již od svého prvního vydání u čtenářů ve velké oblibě, a proto se jej Jan Akron během svého působení jako správce školy u sv. Štěpána na Novém Městě pražském rozhodl do češtiny. Přes snahu o věrný překlad se však od své předlohy často odchýlil, aby snáze zasadil text do českého prostředí pomocí aktuálních narážek, slovních obrátů či pořekadel.

Ačkoli je v tzv. Prostějovském sborníku možné narazit na mnoho rysů středověkých, renesančních rysů již převažují. Zábavnou formou zobecňuje humanistické vědomosti a přispívá k zesvětštění tehdy ještě náboženstvím podmíněného pohledu na svět. Rozprávky sloužily k poučení i pobavení, díky své přehlednosti bývaly používány jako exempla. Nebylo neobvyklé, že pro svůj krátký děj s vtipným rozuzlením často přešly do ústní lidové tradice a zdomácněly v ní.

Komu ženu svou poručiti a jiné kratochvilné rozprávky, (ed. M. Kopecký), Brno 1986

(Iva Krupauerová)

Nádoby mdlé, hlavy nemající?

Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku

Jedná se o výstup z grantového projektu – první díl plánované čtyřsvazkové ediční řady představující českou literaturu 16. - 18. století zaměřenou na panenství, vdovství, manželství, feminitu a ženské tělo, přičemž tento první svazek přináší spisy o panenství a vdovství z 16. a 17. století.

Knihy představuje čtenáři dobové texty určené jak vysloveně k panenskému čtení s návody k ctnostnému panenskému životu – Adam Klemens Plzeňský „Rozkoš a zvůle panenská“, Lukáš Martinovský „Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti“, anonymní „Korunka aneb vínek panenský“, tak i další spisy, jež se tohoto tématu dotýkají – „Zahrada panenská“ Daniela Hussonia Pacovského zobrazující panenství jako stav panen, ale i paniců a dílo Havla Žalanského Phaëtona „Ku poctivosti a k potěšení počestnému pohlaví ženskému“ pojednávající o příkladných ctnostných ženách v Bibli i mezi svatými. Závěrečný text „Vdovství křesťanské“ od Jana Hertvica Pražského je v českém prostředí jediné dochované dílo dotýkající se tohoto tématu.

Názor na panenství byl v raném novověku dvojitý, bylo vnímáno jako životní stádium dívky před manželstvím, ale zároveň také jako samostatná duchovní kategorie často nad manželství povyšována. Oba tyto modely se v raně novověké literatuře prolínají, a tak se lze v naučných panenských textech setkat s citáty z Bible podporujícími oba názory, přičemž vyznění díla se odvíjí dle toho, jaký model byl danému autorovi bližší.

Vdovství také kolísalo mezi pojetím tohoto stavu jako životního období, či formou životní morálky. Autoři si uvědomují sociální obtížnost postavení vdovy po ztrátě rozhodujícího mužského prvku v domácnosti. Chybějícího manžela zde pak z duchovní pozice „otce“ zastupuje Bůh, ale reálně je vdova plně závislá na solidaritě svého okolí. Dobrá vdova může dosáhnout dokonalejší „čistoty“, než panna, neboť výběr zdrženlivosti závisí pouze na její volbě, avšak pokud k tomu sklony nemá, doporučují spisy, aby jí bylo umožněno se znovu provdat a tím opět získat do svého života řád pomoci autority muže.

Třetí chybějící část schématu panna-manželka-vdova, tedy manželství, není tematizováno dobovými díly o nic méně, a i právě proto jej zatím tento svazek pomíjí.

Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku, (edd. J. Ratajová – L. Storchová), Praha 2008.

(Iva Krupauerová)

Růže, kterouž smrt zavřela

Výbor z české poezie barokní doby

Edice přináší čtenáři výběr z české poezie barokní doby, jak původní, tak přebásněné z cizích jazyků. Kniha začíná ukázkami z tvorby duchovní, jako jsou kancionálové písně a meditativní tvorba a zakončují ji ukázky poezie světské. Při výběru děl bylo rozhodnuto upřednostnit komplexní celky i za cenu uvedení menšího počtu ukázek, přičemž jsou zde čtenáři představeni jak autoři známí, tak i ti dosud opomíjení či podceňovaní.

Čtenář se tak zde setká s Kancionáem Jana Rozenpluta ze Švarcenbachu (†1602), oba kancionály Adama Václava Michny z Otradovic (1600-1676) „Česká mariánská muzika radostná i žalostná“ a „Svatoroční muzika“, s Kancionálem českým od Matěje Václava Šteyera (1630-1692) i s několika skladbami z kancionálu od Jana Amose Komenského (1592-1670). Dále je zde uveden kancionál Slaviček rajský Jana Josefa Božana (1644-1716), Zdoroslavíček Felixe Kadlinského (1613-1675) a Zdoroslavíček na poli požehnaném Jana Ignáce Dlouhoveského z Dlouhé Vsi (1638-1701). Z meditativní poezie o Bohu jsou zde ukázky z tvorby Bedřicha Bridela (1619-1680) a za světskou poezii pak Discursus Lypiriona od Václava Jana Rosy (1620-1689).

Záměrem edice bylo ukázat šíři žánrů v barokní poezii, různé projevy barokního stylu a jazyka i různá zpracování téže předlohy. Své rovnocenné místo zde mají i ukázky z překladů, neboť překlad nebyl ve své době chápán jako pouhé převedení cizích děl do vlastní řeči, ale jako parafráze, tvůrčí čin spočívající nejen v přebásnění veršů, ale též v uvedení cizího díla do domácího kontextu tak, aby bylo domácím čtenáři srozumitelné.

Převažující náboženské zaměření je pro barokní literaturu typické, avšak to ji nijak neochuzuje o reálnost, i duchovní barokní díla působí na všechny smysly, usilují o názornost a maximální srozumitelnost širšímu publiku. Verše „mystické erotiky“, směřující s hlubokým citem ke Kristu a svatým, se dokonce vymykají konvenčnosti světské milostné lyriky. Písně, těšící se obecně velké oblibě všech vrstev, byly většinou vydávány v kancionálech řazených podle církevního roku a sloužily jako prostředník mezi kulturou „vyšší“ a lidovou – dostávaly se do nich pololidové či kramářské písně nebo naopak původní písně pomalu přecházely do ústní lidové tradice.

Růže, kterouž smrt zavřela. Výbor z české poezie barokní doby, (ed. Z. Tichá), Praha 1970

(Iva Krupauerová)

Kristofa Haranta z Polžic Cesta do země Svaté a do Egypta

Cesta z Království českého do Benátek, odtud po moři do země Svaté, země judské a dále do Egypta a do velikého města Kaira, potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny, v pusté Arábii ležící.

Cestopis vyšel v edici Karla Jaromíra Erbena. Vydalo jej České Muzeum v řadě Muzejní spisy, první díl v roce 1854, druhý díl v roce 1855, obě v komisi u Františka Řivnáče. První díl popisuje cestu do Jeruzaléma, druhý zahrnuje návrat domů přes Egypt.

Kryštof Harant z Polžic, Bezdrožic a na Pecce se narodil roku 1564. Od dvanácti let byl vychováván na dvoře arciknížete Ferdinanda II. Tyrolského. Dostalo se mu zde širokého kavalírského vzdělání a navíc doprovázel arciknížete na jeho cestách, což v něm mohlo probudit zálibu v cestování. Po smrti otce se vrátil do Čech, aby převzal správu rodinného majetku. Oženil se s Evou Černínovou z Chudenic, s níž měl dvě děti. Když zemřela, vydal se roku 1597 se svým švagrem, Heřmanem Černínem z Chudenic na cestu do Svaté země, zabrala mu dva roky. Po svém návratu pobýval na dvoře císaře Rudolfa II, který jej na jeho žádost povýšil roku 1603 do panského stavu. Téhož roku se znovu oženil, tentokrát se stala jeho vyvolenou Barbora Míškovská z Tropčic a na Pecce. Po její smrti roku 1607 se věnoval sepsání popisu své cesty – vyšel tiskem roku 1608. Stále více času trávil Kryštof Harant s rodinou mimo Prahu. Roku 1618 přestoupil pod obojí. Účastnil se obléhání Vídně, Fridrich Falcký jej jmenoval tajným radou a prezidentem komory české. Po Bílé hoře byl Kryštof Harant uvězněn a 19. června roku 1621 před staroměstskou radnicí sťat.

Harantův cestopis jako příručka pro budoucí cestovatele popisuje veškeré praktické překážky, na jaké může poutník na cestě do Svaté země narazit. Lze zde nalézt údaje ohledně místní měny, zvyků i míry ohrožení zloději. Kromě vlastních zážitků vkládá Harant do svého líčení i nespočet odkazů na jiné spisovatele – od řeckých autorů až po své současníky. Tyto vsuvky měly reprezentovat jeho vzdělanost a kulturní rozhled, stěží však lze předpokládat, že všechny uváděné spisy Kryštof Harant sám četl. Krom nich cituje ve svém cestopise i veškeré modlitby a žalmy, jež se mají na patřičných místech zpívat a pronášet, ty však byly v Erbenově edici vynechány, stejně jako Harantovy původní dřevotisky. Tyto a další ediční úpravy jsou shrnuty Erbenem v úvodu. Nejkurioznější úpravou se dnes ukazuje Erbenova snaha nahradit cizí slova českými ekvivalenty – ryzí čeština 19. století je dnešnímu čtenáři totiž nakonec méně srozumitelná, než Harantem přejaté obraty z cizích jazyků. Edice sice neobsahuje slovníček, ale k těmto nahrazeným výrazům jsou zachovány původní Harantovy ekvivalenty v poznámkách pod čarou.

(Iva Krupauerová)

Tento výbor obsahuje několik žánrem odlišných českých barokních próz. Jeho záměrem je svou různorodostí dát čtenáři možnost nahlédnout do života člověka v 17. a 18. století, života plného vnitřních rozporů a napětí mezi krátkostí a marností lidského života a věčnou slávou nad vším stojícího Boha. Kromě barokních legend, hagiografie a historiografie, jež byly záměrně pominuty, zde čtenář nalezne ukázkou od každého žánru. Každou kapitolu uvádí předmluva s vysvětlením, čím byl který žánr specifický.

Kniha začíná ukázkou několika barokních kázání o ctnosti. Homiletika byla v baroku vůdčím žánrem a pro řadu lidí byla také jediným literárním útvarům, s nímž se za svůj život setkávali často a pravidelně, přímo ovlivňovala jejich myšlení a jako slovo od Boha i jejich svědomí. Základním cílem kázání bylo především dovést člověka k jeho spáse.

Jako další ukáзка následují strašidelné příběhy – většinou patří mezi exempla, názorné příklady poukazující na lidské hříchy. Dnešnímu čtenáři ale též ukazují, jak vypadalo barokní pojetí strachu a strašlivosti.

Dále si čtenář může přečíst ukázkou z knih o poutních místech, jež obvykle obsahovala historii popisovaného poutního místa a zázraky, které se tam odehrály. Poutní místa značně rozhojňovalo úsilí barokních architektů o komponování krajiny a její produchovnění pomocí drobné architektury jako jsou kříže, plastiky, boží muka apod.

Ukázky z kuchařských knih a hospodářských příruček jsou poměrně vzácné, neboť tyto knihy nebyly příliš vydávány a často se šířily jen v rukopisné podobě. Je ovšem o to zajímavější moci přímo nahlédnout, co lidé v baroku vařili i jakými hospodářskými radami se řídili (od těch pozoruhodně přesných až po podezřelé).

Předposlední ukázkou jsou knížky lidového čtení, tedy zábavné příběhy nejrůznějšího původu – z antické literatury, Orientu, Dekameronu atd. Jen málokdy se mezi nimi objevovaly nové tituly, nicméně jeden z nich čtenář najde v této kapitole.

A jelikož baroko velmi často tematizovalo smrt, poslední část knihy obsahuje ukázkou pojetí smrti v české homiletice. Smrt byla v baroku chápána dvojím způsobem – jako šťastná smrt ctnostných lidí, ale také jako hrůzoplňná smrt následovaná posmrtnými mukami, čekající na hříšníky. V kázáních se téma smrti jako takové objevovalo většinou u příležitosti pohřbů. Tato pohřební kázání měla pevnou strukturu a občas – u pohřbů významných osob – byla vydávána i tiskem.

Vavřinec Leandr Rvačovský - Massopust

Vavřinec Levander Rvačovský se narodil v Roudnici roku 1525. O jeho studiích ani počátcích profesní dráhy není nic známo. Zprvu působil jako učitel šlechtických synků, roku 1565 byl ordinován na utrakvistického kněze. Byl farářem v Moravských Budějovicích, poté i krátce na řadě dalších míst (Jaroměřice, Krhová, Jevíčko, Slaný, Kostelec nad Labem, Bohdaneč, Luže, Nový Bydžov, Louny). Po odchodu z Loun roku 1591 již není doloženo žádné působiště a ani o jeho konci nejsou zprávy. Materiál na své dílo *Massopust* sbíral podle dedikace sedm let a zcela jistě ji považovat za vrchol svého pastýřského působení. Vydal jej roku 1580 u nejvýznamnějšího tehdejšího tiskaře – Jiřího Melantricha z Aventina. V té době se na řízení Melantrichova vydavatelství podílel již jeho zeť Daniel Adam z Veleslavína, dá se tedy předpokládat jistý zásah vydavatelství do konečné jazykové podoby této knihy, stejně jako se nepochybně zapříčinilo o její výtvarnou výzdobu.

Rvačovského *Massopust* je rozsáhlým mravokárným alegorickým dílem. Soustředí se na období masopustu trvající od svátku Tří králů do Popeleční středy, období uvolnění přísných církevních příkazů, času veselí, bláznivosti i všelijakých nepravostí. Chování, které autor ve své knize kritizuje, personifikuje jako dvanáct synů Masopustu a Ďáblovy dcery Pýchy – Soběhrda, Lakomce, Nádherného, Vožralce, Vsteklíka, Pochlebníka, Závistníka, Klevetníka, Všetýčku, Lenocho, Darmotlacha a Lháře. Z volby právě těchto vlastností lze usuzovat, že zrovna s těmito nepravostmi se ve společnosti setkával nejčastěji. Největší část knihy tvoří kapitoly o těchto synech Masopustových obsahující podrobný popis povahy daného hříchu společně s citáty z Bible i ze spisů raně křesťanských autorit. Řada exempel, metafor, přísloví i hovorových obrátů posunula pak dílo od moralistiky k zábavné próze a přičinila se o to, že kniha zůstala dlouho čtenářsky živá a oblíbená.

Vavřinec Leandr Rvačovský, *Massopust*, (ed. D. Šlosar – J. Kolár), Praha 2008.

(Iva Krupauerová)

Svět je podvodný verbíř

aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století

Kazatelství bylo v baroku nejrozšířenějším prozaickým žánrem. Kázání patřila mezi nejdůležitější slovesná díla již od středověku a měla dalekosáhlý vliv – byl to jeden z mála literárních útvarů, s nímž se setkávaly pravidelně všechny vrstvy obyvatelstva. Smyslem naprosté většiny kázání bylo posluchače poučit, kázání je však mělo také přesvědčit o správnosti či nesprávnosti různých myšlenek a názorů za pomoci citátů křesťanských autorit a exemplů. Velký důraz se kladl na uměleckou stránku. V kázáních se používala řada rétorických figur, své místo zde měla překvapující srovnání, slovní hříčky i spleť symboliky a náznaky. Častou ozdobou kázání byly úryvky z antické nebo křesťanské poezie. To zároveň pomáhalo udržet pozornost posluchačů po celou délku kázání.

Sváteční kázání nekladla takový důraz na provázanost jednotlivých promluv jako kázání nedělní. Právě ve svátečních kázáních se dbalo spíše na uměleckou a zábavnou stránku, naopak kázání pohřební nepostrádala patřičné poučení o lidské smrtelnosti. Často byli o svátcích zváni vyhlášení kazatelé i ze vzdálenějších míst, což skýtalo posluchačům oživení i možnost srovnání.

Kázání byla pečlivě připravována, nic nebylo ponecháno náhodě – od výběru myšlenky, přes rozvržení jejího představení posluchačům až po řečnické figury a gestikulaci. K tvorbě kázání bylo možné použít několika kazatelských a teologických příruček, jež se v průběhu 17. století začaly těšit stále větší oblibě.

V 17. a 18. století se kazatelství rozštěpilo do dvou kazatelských stylů. Humanistický (klasický, ciceronský) se výrazněji přikláněl ke starší kazatelské tradici, zdůrazňoval antické vzory a uměřenost. Naproti tomu konceptuální (barokní, manýristický) proud byl něčím novým, stavěl na překvapivé myšlence důmyslně zabudované do celého projevu, spojování zdánlivě neslučitelných představ, nečekaných souvislostí apod. Tento výbor se snaží čtenáři představit právě tato „nová“ konceptuální kázání nebo kázání tímto přístupem ovlivněná.

Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století, (ed. M. Sládek), Praha 2005

(Iva Krupauerová)

Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze, (ed. M. Sládek), Praha 2000

Výbor obsahuje výběr z české barokní prózy zabývající se tematikou smyslu života i posledních věcí člověka a jeho smrti. Texty jsou uváděny vždy předmluvou snažící se čtenáři osvětlit, o jaký typ textu se jedná a jak byl ve své době – tedy v 17. a 18. století – vnímán.

První kapitola představuje barokní literární obraz posledních věcí člověka především na základě úryvků z kázání. Homiletika byla v baroku nerozšířenějším literárním žánrem. Některá kázání se dochovala tištěná v postilách – sbírkách zachycujících kázání jednoho kazatele v určitém časovém úseku. Sloužily jako příručka začínajícím kazatelům, ale byly zároveň i oblíbenou lidovou četbou. Pochopení smrti a toho, co po ní mělo následovat, těsně souviselo s pohledem barokního člověka na život a jeho smysl. Život byl vnímán jako postupná cesta ke smrti začínající již okamžikem narození.

Kapitola druhá představuje zobrazení Kristovy vykupitelské smrti v barokní době jak v kázáních, tak v oblíbeném rozsáhlém duchovním románu od Martina z Kochemu.

V kapitole třetí jsou čtenáři představeny zvláštní modlitební knihy – knihy příprav ke šťastné smrti. Obsahovaly úžeji zaměřený výběr modliteb zaměřený na konec lidského života a byly určeny všem sociálním skupinám od nejchudších vrstev až po duchovenstvo. V Čechách byly oblíbenou četbou již v druhé polovině 16. století.

Čtvrtá kapitola představuje českou pobělohorskou exilovou protestantskou literaturu o lidském životě a smrti pomocí úryvků z pohřebních kázání. Literatura znamenala pro exulanty často pojítko mezi vzdálenými skupinami a jednotlivci, sloužila k předávání zpráv i polemikám. Pohřební kázání byla určena jen malému okruhu přátel a příbuzných zemřelého – vycházela jen v malých nákladech a do současnosti se jich dochoval jen zlomek. Katolická pohřební kázání pak představuje kapitola pátá.

V šesté kapitole jsou představeny tisky o castrech doloris – „hradech smrti“. Jednalo se o smuteční stavby stavěné v katedrálách či velkých městských chrámech při úmrtí významných osobností – panovníků a vyšší šlechty. V jejich centru pak stávala často rakev na katafalku. Někdy vycházely krátké popisy nejvýznamnějších myšlenek a obrazů ztvárněných na castru doloris v podobě letáku, který si mohli lidé koupit před vstupem do kostela.

Poslední kapitola obsahuje v protikladu k názvu celého výboru poezii – kramářské písně. Měly širokou tematiku – od zpráv o vraždách přes historické události, či písňové obdoby knížek lidového čtení až po milostné a rodinné náměty. Obvykle byly tištěny jednotlivě a prodávaly se na trzích a poutích.

(Iva Krupauerová)

Milan Kopecký, *Zdoroslaviček Felixe Kadlinského*, Brno 1971.

Zdoroslaviček v kratochvilném hájičku postavený, do kteréhožto hájičku pobožná duše často choditi a hlasu toho líbezného slavička poslechnouti a z něho potěšení duchovního nabýti moci bude, od ctihodného kněze Frydrycha Spee, z Tovaryšstva Ježíšova, v německém jazyku vydaný, nyní pak skrze Felixe Kadlinského, z téhož Tovaryšstva Ježíšového, k potěšení duchovnímu všem českého jazyku u živajícím v češtinu uvedený léta 1661. Vytištěný v staropražské koleji blíž mostu 1665.

Zdoroslaviček byl vytištěn před touto edicí dvakrát – poprvé za života Felixe Kadlinského roku 1665 v pražské jezuitské tiskárně poblíž Karlova mostu, podruhé roku 1726 v tiskárně K. J. Jeřábka na Starém Městě pražském. Základem této edice se stalo vydání první.

Felix Kadlinský se narodil 18. října 1613, členem Tovaryšstva Ježíšova se stal v roce 1633. Po vysvěcení působil v duchovní správě a na řádových školách a kolejích (zejména v Uherském Hradišti). Mimo to se věnoval literární tvorbě a překladům. Zemřel 13. listopadu roku 1675 v Uherském Hradišti.

Kniha je sbírkou náboženských písní a písní o přírodě, k nimž je uveden notový záznam – jedná se tedy o kancionál. Písně to jsou původem německé, sepsané německým jezuitou Fridrichem Spee von Langelfeld, které Felix Kadlinský přeložil a přebásnil do češtiny.

Editor na konci knížky vysvětluje, jaké zásahy v textu provedl při přípravě tohoto vydání. Velkou pozornost také věnuje odlišnostem Kadlinského překladu od německého originálu. Edice obsahuje slovníček starých výrazů i přepis starých notových záznamů do současného notového záznamu.

(Iva Krupauerová)

Matěj Červenka¹³²

Narodil se roku 1521 v Čelákovicích. Byl biskupem v českobratrské církvi. Stejně jako jeho přítel Jan Blahoslav se i on věnoval literární tvorbě. Jeho práce spočívala i v překladech z latiny, kdy se snažil poskládat latinská přísloví, nikoli doslovně, ale aby měla ten správný význam i v překladu.

Jan Blahoslav¹³³

Jan Blahoslav žil v letech 1523 – 1571. Byl teologem, historikem, biskupem Jednoty bratrské a humanistickým literátem. Pocházel z bohaté měšťanské rodiny, studoval na prostějovském gymnáziu a dále ve Wittenbergu, kde se setkal i s Martinem Lutherem. Po roce 1546 se věnoval uspořádání bratrského archivu v Mladé Boleslavi. Roku 1553 byl vysvěcen na kněze a od roku 1557 se stal biskupem. Zasazoval se o vyšší vzdělání pro příslušníky Jednoty bratrské. Mezi jeho nejznámější dílo patří Filipika proti misomusům, tedy proti těm, kteří bránili Jednotě bratrské ve vzdělanosti.

Cesty Českých bratří Matěje Červenky a Jana Blahoslava¹³⁴

Dílo je cestopisem dvou velkých mužů Jednoty Bratrské, kteří byli vysláni za hranice Čech, aby navázali bratrské styky s vnějším protestantským okolím. Účelem bylo přiblížit Jednotu k ideálu křesťanské církve. Práce Timotea Zelinky je vyprávěním dvou Bratří, kteří putují světem a získávají nové poznatky, nové kontakty a v některých případech i nový pohled na svět. Česká Jednota se tak přizpůsobovala poměrům a potřebám skutečného života. Její přívrženci směli zastávat posty na světských úřadech. Postupný odklon od stání stranou skutečnému životu napomohl k jejímu silnému postavení v českých zemích.

(Petra Masopustová)

¹³² http://www.rozhlas.cz/toulky/vysila_praha/_zprava/231637

¹³³ FORST, Vladimír, a kol. Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce 1, Praha 1985.

¹³⁴ Cesty Českých bratří Matěje Červenky a Jana Blahoslava, (edd. T. Č. Zelinka - K. Krofta), Praha 1942

Giovanni Battista Manni¹³⁵

Žil v letech 1606 – 1682. Manni byl italským jezuitou. O jeho osobě toho mnoho nevíme. Byl však rektorem na několika jezuitských kolejích, např. v Parmě, Mondeně, Mantově a dalších. Mimo toho působil jako kazatel ve větších italských městech. Někdy čas sídlil ve Vídni a stal se zpovědníkem na dvoře císařovny Eleonory.

Věčný pekelný žalář

V českých zemích tato kniha vyšla několikrát. Jen v době svého překladatele Matěje Václava Šteyera byla vydána dvakrát. Nejprve roku 1676 v jezuitské Karlo-Ferdinandově tiskárně a o tři roky později u tiskaře Daniela Michálka, také v Praze. Další vydání se tiskla až po roce 1700. Původní vydání neuvádějí autora ani překladatele. Editor čerpá ze Šteyerova druhého výtisku, které je překladatelem doplněno o několik exemplů a modlitby k Panně Marii, závěrečnou modlitbu Pobožnost ke cti slz Pána Krista a o rejstřík.

Účelem knihy je navázat na Božskou komedii, kterou napsal Dante Alighieri. Líčí hrozná utrpení a mučení, které čekají na hříšníky v pekle. Autor svou práci směřuje k hříšným lidem. Tím, že jim popíše, jaké bolestné ukrutnosti v pekle nastanou, věří, že uchrání svět od hříchu. Překladatel však nepředpokládá, že by mezi jeho čtenáři byli hříšníci, nabízí jim tedy místo děsu pomocnou Boží ruku. Jeho idea je odražena v přidané kapitole s modlitbami.

Nicméně autor i překladatel si kladli na srdce, aby své čtenáře varovali před zkažením duše. Šteyer nepřekládá doslovně, ale snaží se vkládat do díla své poznatky. Skoro se dá říci, že Manniho dílo bylo přepracováno.

(Petra Masopustová)

¹³⁵G. B. Manni, *Věčný pekelný žalář*, (ed. M. Valášek), Brno 2002

Jakub Bílek¹³⁶

Narodil se roku 1516 a pocházel z Mladé Boleslavi. Jeho vychovatelem byl Jan Augusta. V roce 1544 byl jmenován knězem Českých bratří v rodném městě. Byl velice zbožným mužem, ale kazatel byl zdlouhavý a velice úzkostlivý. Po šmalkaldské válce byl vězněn společně se svým biskupem na hradě Křivoklát po celých 13 let. Když byl propuštěn, musel odejít z Jednoty. Vydržel to však jen čtyři roky a poté působil na Moravě. Zemřel 27. listopadu 1581 v Napajedlech, kde byl také pochován.

Jan Augusta v letech samoty 1548–1564

Dílo Jakuba Bílka, které nese jméno biskupa Jednoty bratrské Jana Augusty, je autorovým vyprávěním o věznění biskupa Českých bratří. Jakub Bílek byl jeho spoluvězněm a po propuštění sepsal své paměti.

Kniha byla vydána za účelem přiblížení zápasu o náboženství v 16. století. Proto je úvod věnován příčinám náboženského napětí. Editor pozměnil některé příliš zastaralé výrazy a ty původní ponechal v podobě poznámek.

Bílkovy paměti začínají rokem 1546 dnem, kdy vyhořelo město Litomyšl. Dále popisuje průběh prvního stavovského povstání proti Habsburkům. Detailně je vysvětleno zajetí Jana Augusty, jejich výslechy, mučení a uvěznění. O Bílkově propuštění a práci pro pána ze Šternberka na Křivoklátě, kde bylo vězení pro nekatolíky. A o návratu Jana Augusty.

(Petra Masopustová)

¹³⁶ Jakub Bílek, *Jan Augusta v letech samoty 1548–1564*, Praha 1942

Jan Blahoslav¹³⁷

Jan Blahoslav žil v letech 1523 – 1571. Byl teologem, historikem, biskupem Jednoty bratrské a humanistickým literátem. Pocházel z bohaté měšťanské rodiny, studoval na prostějovském gymnáziu a dále ve Wittenbergu, kde se setkal i s Martinem Lutherem. Po roce 1546 se věnoval uspořádání bratrského archivu v Mladé Boleslavi. Roku 1553 byl vysvěcen na kněze a od roku 1557 se stal biskupem. Zasazoval se o vyšší vzdělání pro příslušníky Jednoty bratrské. Mezi jeho nejznámější dílo patří Filipika proti misomusům, tedy proti těm, kteří bránili Jednotě bratrské ve vzdělanosti.

Pochodně zažžená

Kniha je věnována Janu Blahoslavovi a uspořádal ji Pavel Váša. Nejprve je zde dopodrobna popsán jeho život, poté se práce věnuje výboru z jeho děl. Pochodně zažžená byla vydána až téměř v polovině 20. století. Obsahem díla jsou nejslavnější Blahoslavovy spisy, které jsou doplněny o poznámky.

(Petra Masopustová)

¹³⁷ FORST, Vladimír, a kol. Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 1. A-G. Praha 1985.

Matěj Tanner

Matěj Tanner se narodil v Plzni roku 1630 a zemřel o 62 let (tedy v roce 1692) později v Praze. Roku 1646 vstoupil do jezuitského řádu a dokonce dvakrát dosáhl vysokého postu českého provinciála. Společně se svým starším bratrem Janem prováděl misijní činnost na Těšínsku. Sám se také věnoval psaní duchovní literatury a zaměřil se na sepsání jezuitské historie. Byl také rektorem spojené Karlo-Ferdinandovy univerzity a postupně všech tří pražských kolejí. Kromě pražské univerzity je Matěj Tanner spojen i s Olomoucí, kde na tamější univerzitě přednášel po krátké období etiku.

Hora olivetská, na rozličné stanoviště bolestným Krista Pána tajemstvím posvěcené, rozdělená a u Štramberka na panství novojičínském v Moravě vyzdvížená.

Základy k nejznámější Tannerově knize vznikly za jeho působení v Olomouci. I přestože schvalovací podpis provinciál připojil k rukopisu již 1. ledna 1667, došlo k prvnímu vydání až v roce 1704 ve slezské Nise u Josefa Schlöglu.

Dílo pojednává o fenoménu barokního duchovního života. Myšlena jsou tzv. poutní místa. Barokní poutníci nemuseli putovat do cizích krajů, ale podnikali poutě ve svém okolí. Poutní místa mají své kouzlo a osobitost, mělo by na nich docházet k „setkání nebe se zemí“. O jednom takovém místě, tzv. hoře olivetské pojednává právě kniha Matěje Tannera. Je zde popsán štramberský vrch Kotouč, který svou rozlohou připomíná jeruzalémskou Olivetskou horu, kde kázal Ježíš Kristus.

Od roku 1646 se konala tři procesí na vrch Kotouč ročně. První bylo na Velký pátek, druhé 40 dní po Velikonocích při oslavě nanebevstoupení Ježíše Krista a třetí při povýšení svatého Kříže.

Matěj Tanner své dílo rozdělil na dva díly. První z nich se věnuje pobožnosti k Ježíši Kristu, a jaké jsou důvody k jeho uctívání. Dále je zde popsána štramberská historie zejména ve 12. století, kdy sem vpadla tatarská vojska. Obsahem druhého dílu jsou již tři zmíněné pouti, ke kterým náleží jednotlivé modlitby, vysvětlení zastaveních křížové cesty, promyšlení proč chceme danou pout' vykonat a co vše při tom musíme udělat.

(Petra Masopustová)

Matyáš Hutský od Křivoklátu¹³⁸

Narodil se v roce 1546 na křivoklátském panství do mlynářské rodiny. Jeho příznivec arcivévoda Ferdinand II. ho roku 1563 poslal na školu v Tyrolech. Po Matyášově návratu v 70. letech byl přijat do malířského bratrstva. Roku 1572 se Hutský poprvé oženil se Salomenou, se kterou měl dvanáct potomků. Za panování Rudolfa II. byl pražským měšťanem a představeným cechu malířů. Pracoval na výzdobě mnoha kancionálů. Díky němu povýšil císař Rudolf II. malířství z řemesla na umění. Pracoval pro katolíky i protestanty. Ve svém oboru se věnoval i rozsáhlejším rozměrům. Proto je tedy velice pravděpodobné, že si vymaloval svůj epitaf, umístěný v kostele sv. Štěpána v Praze. Hutský umírá roku 1599.

Historické obrazy ze života a umučení sv. Václava, knížete českého. Praha 1585

Obrazová rukopisná legenda nacházející se na třiatřiceti pergamenových listech. Vytvořil ji pražský malíř Matyáš Hutský roku 1585 a věnoval ji arcivévodovi Ferdinandu II. Součástí knížky je dvacet čtyři miniaturních maleb, které se vztahují k svatováclavskému cyklu. Legenda o životě nejznámějšího českého světce je doplněna o latinské texty, které jsou zřejmě převzaty z kroniky Jana Dubravia *Historia regni Boiemiae*. Život a utrpení svatého Václava je zde velmi pěkně iluminováno i popsáno. I když v minulosti vyšlo již mnoho textů a iluminací k životu svatého Václava, je zřejmé, že kult českého světce setrval i v období renesance.

Originál se nachází v Rakouské národní knihovně ve Vídni. Kodex je doplněn o věnování, představení autora i vyobrazení jeho erbu.

(Petra Masopustová)

¹³⁸ Matyáš Hutský od Křivoklátu, *Historické obrazy ze života a umučení sv. Václava, knížete českého. Praha 1585*, Praha 1997

Tůma Přeloučský¹³⁹

Tůma Přeloučský žil v letech 1435 až 1518. Narodil se v Přelouči a k Jednotě bratrské náležel již při jejím založení v roce 1457. Ve Lhotce u Rychnova byl vyvolen za jednoho z prvních tří kněží. Ve své době byl jedním z nejvýznačnějších členů Bratří. Je charakterizován jako znamenitý latiník, zastánce přijímání podobojí, které uměl dobře hájit a vyznal se prý i v lékařství. Jednotu bratrskou se rozhodl vést k pokroku. Jeho vlivem se tedy Bratři ze sekty stali církví a směli se věnovat vzdělávání a vychovávání. Po smrti prvního biskupa Matěje Kunvaldského se stal jedním ze čtyř biskupů a jeho sídlem se stal moravský Přerov. Nebyl jen důležitým bratrským hodnostářem, ale také významným spisovatelem. Jeho spisy jsou obranou Jednoty a také historickou pramennou základnou českobratrské církve.

Tůmy Přeloučského spis o původu Jednoty bratrské a o chudých lidech¹⁴⁰

Dílo je věnované panu Albrechtu staršímu ze Šternberka a na Lukově. Důvodem k vydání tohoto spisu (rok 1502) se staly útoky římského faráře v Holešově, kde v té době přibývalo Bratří. Panu ze Šternberka píše o původu Jednoty bratrské, o katolických kněžích a přidává ponaučení vrchnosti o chudobném lidu, se kterým hluboce cítí. Předchůdci Albrechta st. ze Šternberka na svém území povolovali protestantskou víru.¹⁴¹ Novému majiteli, který odjakživa inklinoval ke katolicismu, se utrakvismus příliš nezamlouval.

Přeloučský doslova žaluje, jak panstvo zachází se svými poddanými – roboty, berně, nelidské zacházení. Stejně mluví i o katolické zbohatlé církvi, která se chovala leckdy i hůře než vrchnost samotná. Apeluje i na krále Vladislava Jagellonského, aby přihlédl k chudým poddaným a Jednotě bratrské. Sám Tůma žil v úzkém kontaktu s lidmi a znal tedy velmi dobře zhoršující se sociální postavení poddanstva.

Přeloučského spis můžeme označit za studnici autorových znalostí. Tůma měl vynikající povědomí o historii českých zemích, zdejších sociálních problémech a velmi dobře se vyznal v Písmu svatém. Přeloučský byl jedním z mála, který viděl i to, co jiní vidět nechtěli

¹³⁹ Josef Závodský, *Bratr Tůma Přeloučský*, in: Theologická příloha Křesťanské Revue 24 (1957), s. 50–56

¹⁴⁰ *Tůmy Přeloučského spis o původu Jednoty bratrské a o chudých lidech*, (ed. V. Sokol), Praha 1947

¹⁴¹ K územním držbám Šternberků patřilo město Holešov, kde se odehrál spor Albrechta st. ze Šternberka a Tůmy Přeloučského.

a nebál se o tom veřejně promluvit. Jeho dílo se stalo díky vyprávění o původu Jednoty první dějepisickou prací Bratří. Nemá tedy jen sociální charakter, ale také historicko-vědecký.

(Petra Masopustová)

Václav Budovec z Budova¹⁴²

Václav Budovec přišel na svět roku 1555 a jeho život skončil na Staroměstském náměstí v Praze 21. června 1621. Narodil se do rytířské bratrské rodiny a vzdělán byl ve Wittenbergu a na dalších protestantských univerzitách. Hojně cestoval po Evropě a nějaký čas zastával funkci hofmistra u císařského vyslance v Cařihradu. Při svých cestách se spřátelil s mnoha předními evropskými teology. Po svém návratu do českých zemí působil jako rada apelačního soudu. V roce 1607 byl povýšen do panského stavu. Stál za vydáním tzv. Rudolfova majestátu „O náboženských svobodách“. Jako protestant se stal vůdcem protihabsburské opozice. V roce 1618 se zúčastnil třetí pražské defenestrace a poté byl jedním z předních účastníků českého stavovského povstání. Zemřel rukou kata Mydláře společně s dalšími dvěma pány, 7 rytíři a 17 měšťany.

Antialkoran, tj. mocní a nepřemožitelní důvodové toho, že Alkoran turecký z d'ábla pochází

Polemický spis o rozdílech mezi dvěma monoteistickými náboženstvími – islámem a křesťanstvím. Sepsán byl ve dvou verzích. První je datována do roku 1593, tedy do doby, kdy rakousko-turecký spor dosahoval ostrého vrcholu. Tato varianta však neprošla císařskou cenzurou a musela být přepracována. Úplné znění vyšlo až v roce 1614. Dílo Václava Budovce z Budova je snahou spojit všechny křesťanské církve k boji proti muslimům. Autor zde vyjadřuje nejen svoje teologické postoje, ale také své vnímání světa, vztahů mezi lidmi a úděl člověka. Nepřítelem křesťanů nemusí být muslim jako takový, ale každý, kdo nevěří ve Svatou Trojici.

Dílo je rozděleno na tři části. První se věnuje výkladu islámu pomocí Koránu. Nevysvětluje však všechny detaily tohoto náboženství. Také zde popisuje úspěch a lákavost islámské víry. Ve druhé části se zabývá „nebezpečím“, které máme každý v sobě. Především se jedná o dobový pohled na sexualitu a mravní hodnoty. Obsahem třetí kapitoly je několik nesourodých traktátů. Budovec v tomto díle popisuje dějiny lidstva od jeho stvoření po svou

¹⁴² REJCHRTOVÁ, Noemi, *Václav Budovec z Budova*, Praha 1984, 271 s.

dobu.¹⁴³ V celé své práci poukazuje na Svatou Trojici. Využívá katolických i protestantských spisů.

Sám autor mluvil arabsky a turecky. Svým dílem se snaží motivovat „boží bojovníky“ proti nevěřícím. Poukazuje na „škodlivost“ islámu a nevěřičnost ve Svatou Trojici. Proti těmto odpadlíkům od pravé víry by se měli postavit bok po boku všichni ti, kteří se modlí k Bohu Otci, k Bohu Synovi a k Duchu svatému. Podle Budovce nezáleží na tom, zda jsou to katolíci, luteráni či kalvinisté. Ačkoli název díla může symbolizovat ostrou nenávist vůči Koránu, islámské víře se věnuje jen zhruba polovina práce. Většina textu je o autorově pojetí teologie.

(Petra Masopustová)

¹⁴³ Václav Budovec z Budova, *Antialkorán*, (ed. N. Rejchrtová), Praha 1989.

***Paměti roudnických měšťanů z 18. století. Brodští a Jílkové*, (edd. Petr Kopečka – Oldřich Kotyza), Litoměřice – Praha 2009, 265 s.**

Editory této edice jsou Petr Kopečka a Oldřich Kotyza, kteří spolupracovali se Státním oblastním archivem v Litoměřicích.

Edice je kritickou pramennou edicí dvou vyprávěcích pramenů neúřední povahy z 18. století, jež vznikly ve městě Roudnice nad Labem v městských domácnostech.

Prameny na sebe navazují - *Paměti Samuela Bernarda a Václava Mikuláše Brodských* zachycují léta 1744 – 1781 a *Paměti rodiny Jílků* léta 1783 – 1799.

Prameny se od sebe liší. V případě Brodských jde spíše o měšťanskou kroniku popisující přítomnost, o soukromé paměti autorů. U Jílků se jedná o soudobý letopis zachycující městskou minulost.

Originál pramene *Paměti Samuela Bernarda a Václava Mikuláše Brodských* je uložen na zámku Nelahozeves. Oproti předešlému prameni méně obsáhlé *Paměti rodiny Jílků*, jejichž originál dochován není, pouze opis od Jana Nepomuka Juránka, jsou uloženy ve Státním okresním archivu Litoměřice se sídlem v Lovosicích.

Edice *Paměti roudnických měšťanů z 18. století* je složena z kritických edic písemností úřední i neúřední povahy a je zaměřena na širší okruh čtenářů, takže nejen na odborníky – historiky, ale i na laickou veřejnost. Myslím, že může být i přínosem pro čtenáře, kteří nepocházejí z Roudnice nad Labem a okolí.

Jak autoři sami uvádějí, koncentrovali se především na pramennou typologizaci, komparaci a prostředí vzniku pramenů. Původci pramenů Samuel Bernard a Václav Mikuláš Brodský, Vojtěch mladší a Vojtěch starší Jílkové i další členové jejich rodin jsou v edici zkoumáni v jejich sociálním prostředí, je zde vykresleno a zachyceno jejich myšlení a zážitky, a to na pozadí historických událostí města Roudnice nad Labem, roudnického panství i celého Českého království.

Celá edice je členěna do tří velkých tematických okruhů. V první části s názvem *Roudnické prameny jako svědectví pohnutých časů 18. věku* se editoři zabývají tím, zda se u editovaných pramenů jedná o paměti, kroniku či letopis, zda jde o díla vyšlá z měšťanského či lidového prostředí a soustředí se také na problémy s komparací obou pramenů s jinými prameny a záznamy z dané doby.

V druhé části nazvané *Autoři a uživatelé pamětí a jejich (mikro)svět* se editoři zaměřili na život původců pramenů a jejich rodin, na dobu, ve které žili. Ukazují také život a poměry mezi lidmi ve městě a v celém lobkovickém dominiu. V podkapitole *Uživatelé pamětí* jsou sledovány osudy obou pramenů – kdo je vlastnil po smrti původců, zda zůstaly v rukou potomků, kdo je četl, jestli do nich někdo něco vepsal, v případě Pamětí Samuela Bernarda a Václava Mikuláše Brodských kdo a proč pořídil opis, či kdo je předal do roudnického archivu a knihovny.

Třetí část má název *Kritika pramenů a ediční poznámka* a zabývá se rozbořem a popisem obou pramenů. V závěru je editovaný přepis obou pramenů.

Edice je doplněna o černobílé i barevné obrazové přílohy. Součástí je rozsáhlý poznámkový aparát, seznam použitých pramenů a literatury a jmenný a místní rejstřík.

Původci pramenů:

Samuel Bernard Brodský

Samuel Bernard Brodský se narodil okolo 18. května roku 1688. Jeho otcem byl Jakub Brodský, první kožešník v rodině Brodských, matkou Anna Brodská. Po smrti své první ženy se otec oženil podruhé a se svou druhou manželkou zplodil syna Jakuba Václava, jenž byl o sedmadvacet let mladším nevlastním bratrem Samuela Bernarda Brodského.

Samuel Bernard Brodský byl dvakrát ženatý. Poprvé se oženil roku 1715 s Magdalenou Slavíkovou, dcerou roudnického měšťana, se kterou měl deset dětí, z nichž se dospělého věku dožili dva synové a dvě nebo tři dcery. Prvorozeným synem byl Václav Mikuláš Brodský, pokračovatel otcův jak v dráze kožešnické, tak v psaní pramene. Po smrti své první ženy, která zemřela roku 1743, se oženil podruhé, a to s dcerou roudnického ševcovského mistra Marií Magdalenou Hanelovou. S tou měl potom ještě dalších osm potomků, z nichž se dospělosti dožili dva nebo tři. To znamená, že Samuel Bernard Brodský zplodil za svého života přibližně devatenáct dětí, z nichž dospělého věku se dožilo pouze asi osm.

Samuel Bernard Brodský byl ctihodným a respektovaným roudnickým měšťanem. Stal se mistrem kožešnického cechu a od roku 1739 radním města Roudnice nad Labem. S psaním pamětihodných událostí začal okolo roku 1740, kdy mu již bylo přes padesát let, a dovedl je do doby před svou smrtí, do 10. dubna roku 1762.

Václav Mikuláš Brodský

Václav Mikuláš Brodský, narozený okolo 6. listopadu roku 1715, byl prvorozeným synem Samuela Bernarda Brodského. Stejně tak jako jeho otec se stal kožešnickým mistrem. Sám pak také roku 1742 vstoupil do společenství literátského bratrstva, kde se stal členem zpěváckého sboru. Kostelní zpěv a hudba patřily k jeho zálibám. Jeho ženou byla Dorota, asi rodem Kavková, která mu porodila celkem sedm potomků, z nichž se dospělého věku dožily pouze dvě dcery – Viktorie Anna a Anna Justina.

Po smrti své první ženy se Václav Mikuláš Brodský oženil ještě jednou, a to s Barborou Řebíčkovou. Toto manželství ale zůstalo bezdětné.

Potřetí se Václav Mikuláš Brodský oženil roku 1773 s Annou Hercokovou z Roudnice, se kterou měl jednu dceru Dominiku Antonii.

Kdy Václav Mikuláš Brodský zemřel se úplně přesně neví, ale předpokládá se, že pravděpodobně již po roce 1789 nežil.

Václav Mikuláš Brodský dovedl své paměti až do přelomu let 1781/1782.

Vojtěch Jílek starší

O Vojtěchovi Jílkovi starším se přesně neví, kdy byl narozen a pokřtěn, ale dle informace z knihy svatebních konsensů by se mohl narodit okolo roku 1738. Byl synem Adama a Žofie Jílkových. Jeho manželkou byla Terezie Hochová, s níž měl celkem pět dětí, z nichž se dospělého věku dožili pouze dva synové – Vojtěch Karel a Jan Křtitel.

Vojtěch Jílek starší byl mistrem cechu ševců a roku 1766 se stal plnoprávným roudnickým měšťanem.

O jeho smrti není záznam, takže se neví, kdy přesně zemřel.

Vojtěch Jílek mladší (Vojtěch Karel)

Vojtěch Jílek mladší se narodil 14. dubna 1769 rodičům Vojtěchovi a Terezii Jílkovým. Stejně jako jeho otec a všichni ostatní členové rodu Jílkových se stal mistrem obuvníkem.

Vojtěch Jílek mladší byl ženatý s Marií Annou Stupkovou z Bohušovic nad Ohří (jediná z rodin písmáků, která nepocházela z roudnické lokality). Po smrti své první ženy se Vojtěch Jílek mladší oženil podruhé, a to s Annou Ausprunkovou. Obě tato manželství zůstala bezdětná, tudíž se předpokládá, že Vojtěch Jílek mladší byl nejspíše neplodný.

Vojtěch Jílek mladší nepřijal jako ostatní písmáci tzv. městské právo a nestal se tak plnoprávným roudnickým sousedem. Zemřel jako osmašedesátiletý 16. srpna 1837.

(Jaroslava Neumannová)

Martin z Kochemu, Veliký život Pána a Spasitele našeho Krista Ježíše a jeho nejsvětější a nejmilejší matky Marie Panny..., (edd. M. Sládek – L. Peisertová – T. Breň), Praha 2007, 1053 s.

Martin z Kochemu, nejpřekládanější spisovatel všech dob u nás, se narodil v rodině kloboučníka 13. prosince 1634 v městečku Cochem nad Moselou ve středním Německu. Již jako mladý vstoupil do řádu kapucínů, roku 1657 byl vysvěcen na kněze a v roce 1663 zakončil teologická studia v Aschaffenburgu. Od roku 1668 byl farním kazatelem, katechetou a zpovědníkem. Významné bylo jeho působení v Königsteinu, kde vykonával duchovní správu a misii v protestantském okolí a kde v letech 1675 – 1677 vznikla první verze *Velikého života*.

V roce 1693 přišel Kochem do kapucínského kláštera v Praze na Hradčanech. Zde strávil dva roky a pak se vrátil zpět do Porýní. Dne 10. září roku 1712 zemřel.

Své dílo *Veliký život* vydal Martin z Kochemu prvně v roce 1677, rok na to vyšlo jeho druhé vydání.

Autorem českého překladu, jenž byl prvně vytištěn roku 1698, je kapucín Edelbert Nymburský, jenž se narodil asi mezi léty 1640 – 1647 v Nymburce a zemřel 27. března 1705 v Roudnici nad Labem.

V knize se odráží dva žánry – próza historická a próza cestopisná. Děj celého Kochemova díla postupuje v čase chronologicky. Začíná stvořením světa, pokračuje příběhy ze Starého a Nového zákona. Základem biblického vyprávění jsou evangelia doplněná citacemi ze Starého a Nového zákona. Téměř každá kapitola je ukončena modlitbou.

Text Kochemova *Velikého života* je založen na dialogu mezi autorem a čtenářem i fiktivně mezi čtenářem a jednajícími postavami, čímž se Kochem snažil čtenáře vtáhnout a zapojit do děje. Čím více graduje utrpení hlavních postav, tím více je čtenář vtahován do děje. Čtenář se tak stává nejen svědkem, ale přímo spoluaktérem příběhu.

Knihy byla Martinem z Kochemu psána pro lidového čtenáře, ale v té době ji znali téměř všichni. Podle mne je napsána takovým slohem a poutavým vyprávěním, že zaujme i dnešního čtenáře, a to nejen věřícího, ale i ateistu.

Obsáhlá edice čítající 1053 stran je členěna do 177 kapitol. Jejími editory jsou Miloš Sládek, Lucie Hučínová, Lucie Peisertová a Tomáš Breň.

(Jaroslava Neumannová)

Ortel podle práva. Výsadní hrdelní právo města Dobrušky pro všechna města a vesnice bývalého panství opočenského a smiřického v letech 1364–1765, (edd. Václav Matouš), Rychnov nad Kněžnou 1997, 169 s.

Autor edice *Ortel podle práva. Výsadní hrdelní právo města Dobrušky pro všechna města a vesnice bývalého panství opočenského a smiřického v letech 1364–1765* Václav Matouš (1933–2007) čerpal z pramenů Státního ústředního archivu v Praze a Státního okresního archivu v Rychnově nad Kněžnou. Spolupracoval taktéž s Okresním muzeem v Náchodě a Městským muzeem v Dobrušce.

Tato edice, jak už z názvu vyplývá, se zabývá hrdelním právem města Dobrušky, opočenského a smiřického panství v letech 1364 – 1765. Je založena na dochovaných písemných materiálech – archivních a tištěných pramenech – a na vydané literatuře. Pramennou základnou jsou různé volné listy zabývající se případy hrdelního práva, městské knihy, gruntovní a purkrechtní knihy a zápisy opisu smolné knihy města Dobrušky z roku 1888 od dobrušského archiváře, historika a děkana P. Antonína Flesara. Václav Matouš využil také mimodobrušských písemných pramenů – knih ortelů z let 1548 – 1785, které jsou uloženy ve Státním ústředním archivu v Praze.

Nejobsažnějším a nejvýznamnějším pramenem pro vytvoření této práce byla smolná (černá) kniha města Dobrušky z roku 1588, jejíž kompletní originál se do dnešní doby nedochoval. Smolná kniha města Dobrušky byla jako edice vydána Emilem Pavlem Lánym v Liberci roku 1947. Tato publikace je však neúplná a obsahuje řadu nepřesností.

Edice *Ortel podle práva* se zabývá počátky a vývojem městského soudnictví v Čechách, soudními řízeními a torturou¹⁴⁴. Dále pak tím, jaké hrdelní zločiny byly souzeny, jaké byly rozsudky nad těmito zločiny, jaké tresty za tato provinění byly vyneseny a jak byly vykonány. Je tu také kapitola zabývající se pronásledováním a brutálním trestáním cikánů a kacírů – tajných katolíků. Jsou tu také objasněny pojmy šatlava, mučírna, pranýř či popraviště, je uvedeno, kde, v jaké městské části Dobrušky se nacházely a k čemu sloužily, jak vypadaly, kdo tu byl trestán a vězněn. Část s názvem *Mistři ostrého meče a další tzv. snižené osoby* pojednává o vykonavatelích tohoto popravčího „řemesla“ – katech a jejich pomocnících, jak žili, s kým se mohli a nemohli stýkat či z jakých řad lidu byli tito „mistři ostrého meče“ vybíráni.

Součástí edice Václava Matouše je také seznam všech dochovaných případů souzených výsadním právem města Dobrušky v letech 1564 – 1765.

¹⁴⁴ mučení a týrání za účelem dosažení doznání obviněného

Edici samozřejmě nechybí ani poznámkový aparát, seznam použitých pramenů, literatury, zkratek a doprovodných vyobrazení, stejně tak jako jmenný, věcný a místní rejstřík. Práce je doplněna i o černobílé obrazové přílohy.

Tuto edici jsem si se zájmem přečetla a určitě bych ji doporučila i ostatní veřejnosti, a to nejen historikům a obyvatelům města Dobrušky a přilehlých obcí.

(Jaroslava Neumannová)

***Mělnická kronika Jana Josefa Albrechta ze sklonku baroka*, (ed. Jan Kilián), Mělník 2005, 238 s.**

Editorem knihy *Mělnická kronika Jana Josefa Albrechta ze sklonku baroka* je Jan Kilián. Důvodem ke zpracování této edice bylo zpřístupnění kroniky širším vrstvám veřejnosti a 730leté výročí od první zmínky o mělnickém městském zřízení.

Edice je koncipována následovně. V úvodu je slovo editora, stručný medailon o původci kroniky Janu Josefovi Albrechtovi, z jakých pramenů čerpal. Následuje rozbor pramene a jeho historiografické využití.

Po ediční poznámce je zařazen samotný transliterovaný a transkribovaný text Mělnické kroniky. Autor do edice zařadil také historický komentář, který odkazuje na jednotlivé události editovaného textu Mělnické kroniky. V komentáři Jan Kilián doplňuje editovaný text o historické skutečnosti, shrnuje a objasňuje některé události v kronice. Historický komentář seznamuje nejen s událostmi, pamětihodnostmi a zajímavostmi města Mělníka, ale i s jeho okolím. Pro nás, obyvatele severních Čech, může být například zajímavá část o hradu Bezděz či o požáru města Jablonného v Podještědí roku 1788.

Edici samozřejmě nechybí ani poznámkový aparát, seznam použitých pramenů, literatury, zkratek a doprovodných vyobrazení, stejně tak jako jmenný a místní rejstřík.

Mělnická kronika a její autor:

Mělnický kronikář Jan Josef Albrecht se narodil asi okolo roku 1740, neznámo kde, a zemřel ve svých 62 letech roku 1802. Absolvoval asi právnickou fakultu na pražské univerzitě. Poté byl městským radním písařem a prvním radním mělnického sboru radních.

Ženatý byl s Johanou Stimpflovou. Není však známo, zda spolu měli nějaké potomky.

Pracovat na své Mělnické kronice začal Jan Josef Albrecht roku 1771 a dokončil ji roku 1799. Po tomto roce však zápisy nekončí.

Jako pramen k sepsání svého díla využil J. J. Albrecht například Kroniku českou od Václava Hájka z Libočan či Poselkyni starých příběhů českých od Jana Beckovského. Čerpal také z díla o svatovítském chrámu (*Phosphorus septicornis*) od Tomáše Pešiny z Čechorodu, z Diadochu od Bartoloměje Paprockého z Hlohol, městských knih a proboštské pamětní knihy z roku 1726.

Text Mělnické kroniky je psán převážně v českém, ale i německém jazyce a nechybí tu ani latinské citace.

Kronika není postavena na osobních záležitostech Jana Josefa Albrechta, ale zmiňuje zde například své cesty po Boleslavském kraji, kdy navštívil Kosmonosy, Bezděz nebo Českou Lípou.

Důvodem k sepsání Mělnické kroniky Janem Josefem Albrechtem byl zájem o historii města Mělníka, a neměla mít tudíž žádné úřední poslání, i když se zde autor zmiňuje o obnově městských úřadů a jednotlivých úředníků, o střídání konšelů na pozici purkmistrů.

Obsahově je Mělnická kronika rozdělena na předmluvu, kde autor čtenáře seznamuje se vznikem městské rady a jejími členy. Dále pak je členěna na devět kapitol o vzniku a topografii Mělníka, o přilehlých lokalitách, vinohradech, o děkanském chrámu sv. Petra a Pavla, o pamětihodných událostech (živelné pohromy), o příchodu kapucínů do Mělníka, o neštěstích, která postihla město ve druhé polovině 18. století, o začlenění Mělníka mezi věnná města, o sesuvu Kozího vrchu u Ústí nad Labem a také o městech v Boleslavském kraji a jejich majitelích. Následují zápisy o událostech ve městě a okolí.

Součástí kroniky jsou také zprávy o úmrtích mělnických měšťanů, seznamy mělnických proboštů či popis zajímavých náhrobních kamenů v děkanském chrámu.

V závěru kroniky jsou shrnuty události z let 1798 – 1799. Kronika je doplněna o Albrechtovy kresby perem a tužkou.

(Jaroslava Neumannová)

***Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, (edd. Zdeněk Kalista), Praha : Melantrich, 1941. 269 s.**

O edici a autorovi:

Zdeněk Kalista se narodil 22. července roku 1900 v Benátkách nad Jizerou a zemřel 17. června roku 1982 v Praze. Byl žákem Josefa Pekaře, českým historikem, básníkem, literárním kritikem, editorem a překladatelem. Publikoval v celé řadě českých i zahraničních literárních a historických periodikách, podílel se i na *Masarykově slovníku naučném*. Je též autorem edice s názvem *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, jenž byla vydána v nakladatelství Melantrich v Praze roku 1941.

Již před vydáním edice Zdeňka Kalisty vydal korespondenci Zuzany Černínové z Harasova František Dvorský. Nejprve ve své publikaci s názvem „*Staré písemné památky žen a dcer českých*“ roku 1869. Následně roku 1886 ve zvláštní samostatné edici s názvem „*Zuzana Černínová z Harasova. Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století*“.

Vydání korespondence Zuzany Černínové z Harasova, jež pořídil František Dvorský, však není postačující, má mnoho chyb, chybí zde řada dopisů paní Zuzany se starším synem, některé věty jsou vynechány, cizí slova nahrazena českými atp.

Tyto nedostatky edice se staly jedním z důvodů, proč se Zdeněk Kalista rozhodl vydat korespondenci Zuzany Černínové s jejím synem znovu. Edice je věnována laickému i odbornému čtenáři, zachycuje osudy českého lidu v době třicetileté války a v letech poválečných.

O původcích dopisů – Zuzaně Černínové z Harasova a Humprechtu Janu Černínovi z Chudenic:

Zuzana Černínová z Harasova se narodila 25. září roku 1600 a zemřela 22. února roku 1654. Své mládí strávila na radenínském panství v blízkosti zámku. Jejím otcem byl Jiřík Homut z Harasova, jihočeský hospodář a regent rožmberského majetku v době Petra Voka. Roku 1609 byl zvolen mezi defensory českého protestantského tábora za Jednotu českobratrskou. Matkou Zuzany Černínové byla Alžběta Homutovna z Cimburka.

Roku 1621 se jako jedenadvacetiletá provdala za Jana Černína z Chudenic. S tím měla čtyři potomky – dvě dcery a dva syny. Nejstarší z nich byla dcera Alžběta čili Eliška. Druhou z dcer, pořadím třetí z dětí, byla Eva Polyxena. Nejmladším potomkem byl syn Heřman Václav, jehož starším bratrem byl Humprecht Jan, narozený roku 14. února 1628 v Chustnici.

Studoval na novoměstské koleji Tovaryšstva Ježíšova v Praze. Roku 1645 se vypravil na cesty do Itálie, Francie a do španělského Nizozemí. Po návratu domů roku 1648 se znovu vypravil do Itálie – Říma, kde se marně snažil dosáhnout kardinálské hodnosti. Roku 1650 se mu ale podařilo stát se komořím mladičkého arcivévody Leopolda Ignáce (pozdějšího císaře Leopolda I.) a dostat se tak k císařskému dvoru do Vídně. Roku 1651, když zemřel prastrýc Humprechta Jana hrabě Heřman Černín z Chudenic, zdědil Humprecht Jan hraběcí titul a obrovský majetek. V roce 1659 byl jmenován vyslancem krále Leopolda I. Humprecht Jan měl smysl pro kulturu a estetično, byl velkým sběratelem a zakladatelem černínského sbírky. Roku 1667 započal se stavbou Černínského paláce na Hradčanech, jež byl dokončen až za jeho syna a dědice Heřmana Jakuba.

Humprecht Jan Černín dosáhl titulů královského místodržícího, člena tajné císařské rady a rytíře řádu zlatého rouna. Zemřel roku 1682 ve věku 54 let.

Zuzana Černínová byla vynikající hospodářkou a správkyní rozsáhlého černínského majetku, měla smysl pro kulturu – zajímala se hlavně o výtvarnictví, ale i hudbu a literaturu. Hluboké bylo její náboženské cítění – byla nakloněna protireformačnímu katolicismu a přijata do kapucínského bratrstva. Silné bylo i její národní cítění („Jsem stará Češka a prostá žena“.) Nechtěla mít nic společného s jiným mravem, odlišujícím se od mravů a zvyklostí domácího českého prostředí.

(Jaroslava Neumannová)

Korespondence hraběte Václava Jiřího Holického ze Šternberka, (ed. Václav Schulz), Praha 1899 [léta 1614–1682], 238 s.

Václav Jiří Holický ze Šternberka se narodil roku 1614 a zemřel roku 1682. Jeho rodiči byli Alžběta Marie Magdalena a Oldřich Holičští ze Šternberka.

Roku 1737 se Václav Jiří Holický ze Šternberka oženil s Voršilou Polyxenou, dcerou hraběte Jaroslava Bořity z Martinic. S tou měl dva syny. Starší ze synů Jan Václav byl posledním mužským potomkem a jím roku 1712 Holičští ze Šternberka vymřeli po meči.

Václav Jiří Holický ze Šternberka byl císařským radou, komořím a zemským soudcem. Roku 1670 byl povýšen do stavu říšských hrabat.

Korespondence hraběte Václava Jiřího Holického ze Šternberka se skládá z listů, které Václav Jiří Holický ze Šternberka obdržel a zaslal své matce, Františku Maxmiliánovi Leopoldovi z Talenberka a pražskému arcibiskupovi Matouši Ferdinandovi Sobkovi z Bílenberka.

Dopisy hraběte Václava Jiřího Holického ze Šternberka jsou psané vesměs česky, ale i německy a jsou tu i části psané latinou. Jsou zajímavé jak svou formou, tak obsahem.

Edice uspořádaná historikem a archivářem Václavem Schulzem je členěna do čtyř částí, které se týkají korespondence hraběte Václava Jiřího Holického ze Šternberka, jež byla poslána různým lidem a řešila odlišné problémy. První část edice zahrnuje listy z let 1638 – 1640 psané hraběnkou Alžbětou z Martinic, matkou Václava Jiřího Holického ze Šternberka. Druhou část tvoří dopisy z let 1662 – 1664 vyměřené při jednání o restituci důstojnosti říšských hrabat pro celý rod. Třetím celkem je soubor dopisů Františka Maxmiliána Leopolda z Talenberka hraběti Václavu Jiřímu Holickému ze Šternberka. Těmito dopisy F. M. Leopold z Talenberka na Václavu Jiřím Holickém vymáhá finanční dluh. Čtvrtý oddíl pak obsahuje od dopisy pražského arcibiskupa, benediktina Matouše Ferdinanda Sobka z Bílenberka. Tyto dopisy jsou zajímavé hlavně svou upřímnou a neskrývanou srdečností.

Edice obsahuje úvod, kde je rozepsáno, čeho se jednotlivé okruhy korespondencí budou týkat, objasňují situaci a předmět dopisů. U jednotlivých dopisů obsažených v edici jsou poznámky pod čarou a vysvětlivky. V závěru samozřejmě nechybí jmenný, místní a věcný rejstřík.

Jaroslava Neumannová

J. A. Komenský, *Apoštol míru*, (uspoř. R. Krátký – V. Stejskal), Praha 1949. 229 s.

Edice vznikla v roce 1949 a obsahuje jak české spisy, které vybral Václav Stejskal, tak překlady spisů latinských, které vytvořil Radovan Krátký. Hlavním cílem edice bylo poukázat Komenského snahu o mírové soužití mezi církvemi a národy a to prostřednictvím úryvků z děl. Proto byla také nazvána *Apoštol míru*.

V této edici najdeme výtažky z děl: *Prodromus pansophiae* (Předchůdce Vševedy), pansofické dílo vydané v Anglii v roce 1639, *Via Lucis* (Cesta světla), pansofické dílo, které vzniklo v letech 1641 - 1642 v anglickém exilu, *Didactica Magna* (Velká didaktika), což je dílo o výchově a vzdělání, které dalo základ pedagogice a bylo vydáno v roce 1657, *Diogenes cynicus redivivus* (Kynik Diogenes) a *Abrahamus Patriarcha* (Praotec Abraham), Komenského školské hry, které nebyly pojaty do díla z roku 1654 *Schola Ludus*, *Didaktika*, česky psané dílo vznikající na konci dvacátých let a na začátku třicátých let 17. století, které se stalo základem pro *Velkou didaktiku*, *Vzdělancům mého národa*, což je předmluva k dílu *Theatrum universitatis rerum*, *Společná porada o nápravě lidských věcí* (De rerum humanarum emendatione), nedokončené filosofické dílo, jehož první část byla vydána v druhé polovině padesátých let 17. století, *Jednoho jest potřeba* (Unum necessarium), dílo vydané v roce 1668, jež by mohlo být považováno za shrnutí Komenského snah, *Labyrint světa a lusthaus srdce*, alegorické dílo, které bylo psáno v roce 1623 a vydáno v roce 1631, *Vyznání spisovatelovo o snahách ireneckých*, desátá kapitola z díla *Unum necesserium*, která pojednává o snahách o věčný mír, *Ohlášení*, nebo také *Starších kněží Jednoty bratrské*, spis z roku 1636, který vypovídá o sporu mezi Jednotou bratrskou a luterány, *Cesta pokoje*, dílo, které vzniklo v roce 1637 a navázalo na *Ohlášení*, kde Komenský hledá stanovisko k církevním sporům a nabádá k církevnímu míru, *Haggaeus redivivus*, teologické dílo z roku 1632, kterým se Komenský snaží obnovit českou reformační církev, *Kšaft umírající matky jednoty bratrské*, jinotajné dílo z roku 1650, *Anděl míru*, dílo z roku 1667, které reaguje na válečný stav mezi Anglií a Nizozemím.

V této edici tedy najdeme latinská i česká díla, která vznikala v průběhu celého Komenského života a která tak reagovala na různé události doby, kdy Komenský žil. Jsou zde tedy úryvky z děl teologických, pansofických, filosofických i pedagogických. Každý úryvek je opatřen krátkým úvodem. Doslov ke knize napsal Josef Polišenský. Edice je opatřena poznámkami a seznamem vyobrazení, nikoli však obsahem.

(Simona Nosková)

J. A. Komenský, *Didaktické spisy*, Praha 1954.

Edice Didaktických spisů je souborem nejdůležitějších pedagogických děl Jana Amose Komenského a měla přispět k budování socialistické školy. Edice má 389 stran, je uvedena studií a jsou do ní zahrnuty poznámky, slovníček některých cizích a zastaralých pojmů a rejstřík.

Nalezneme zde kapitoly, které jsou pojmenovány dle jednotlivých děl - *Didaktiku*, z *Didaktiky latinské*, *Didaktiku analytickou*, *Informatorium školy mateřské*, *Ráj český* a *Navržení krátké o obnovení škol v Království Českém*. Jak již bylo zmíněno, jsou to stěžejní pedagogická díla J. A. Komenského a snad také díla, díky kterým se J. A. Komenský nejvíce proslavil. S tím také souvisí označení J. A. Komenského jako „učitele národů“.

Didaktika byla dopsána v roce 1632 a byla to česky psaná práce. Zde je dle autora poprvé vydána v úplném znění, kde nalezneme také části, které se neshodují s pozdějším latinským vydáním.

Latinská *Velká didaktika* byla vydána v roce 1657 a je považována za základ pedagogiky jako vědy. Je to dílo, které systematicky pojednává a výchově a vzdělávání a o vyučovacích metodách.

Analytická didaktika je taktéž latinské dílo, které vyšlo v roce 1646 v Lešně. V té době se však nejednalo o dílo samostatné, nýbrž o součást knihy *Methodus linguarum novissima* (Metoda jazyků nejnovější). Do češtiny byla přeložena až v roce roku 1874 F. J. Zoubkem. Toto dílo analyticky vysvětluje základy pedagogické didaktiky.

Dalším dílem je *Informatorium školy mateřské*, bylo vydáno v Lešně v roce 1632 a má sloužit matkám při výchově dětí předškolního věku, to je dle Komenského do 6 let.

Ráj český mělo být původně velké pojednání, jež mělo obsahovat teoretickou, didaktickou a praktickou část, která by sloužila jak rodičům, tak i učitelům.

Navržení krátké o obnovení škol v Království Českém z počátku třicátých let je potom jakýsi návrh školské reformy.

(Simona Nosková)

J. A. Komenský, *Duchovní písně*, Praha 1952. 521 s.

Tato edice je souborem duchovních písní, které J. A. Komenský sesbíral, upravil a přeložil, popřípadě sám napsal. Autor edice ovšem uznává, že ne u všech písní bylo možné jistě prokázat, zda je skutečně zpracovával Komenský. Je to otázka menší či větší pravděpodobnosti. Nicméně do edice zahrnul i tyto písně s tím, že budoucí badatelé prokáží, zdali je opravdu psal nebo překládal Komenský.

Velká část edice je tvořena písněmi, které byly pojaty do souboru a poprvé otištěny v roce 1659 v amsterodamském *Kancionále*. Nicméně některé z těchto písní byly zapsány již ve čtyřicátých letech 17. století v rukopisném sborníku, který je pojmenován *Písně některé nábožné, potřebné z německých neb polských pod české rytmy uvedené, a naše některé staré předělané od JAC*. Tento rukopis však nepsal sám J. A. Komenský. Napsal jej na Komenského podnět jeho pomocník písař a Komenský jej pak opravil a doplnil poznámkami.

V edici však najdeme i písně, které v *Kancionálu* z Amsterodamu otištěny nebyly. Jde o různé rozptýlené práce. Jiné písně byly převzaty z Komenského děl, jako například z *Informatoria školy mateřské* z roku 1630, *Nových písní některých* z roku 1631, z *Kázání pohřebního nad Pavlem Fabriciem* z roku 1649 atd.

Naproti tomu v edici nenajdeme písně, které J. A. Komenský pouze upravoval, jelikož by jich bylo příliš mnoho. Pro editora bylo navíc důležité ukázat tvůrčí proces J. A. Komenského, který byl u předělávání starších písní pouze malý. Nejsou zde ani písně, které sice nalezneme v amsterodamském *Kancionále*, nicméně byly převzaty z jiných, starších kancionálů a zpěvníků.

Edice obsahuje úvodní studii, kde je zhodnoceno Komenského hymnografické dílo, dále 148 písní, které jsou roztrženy podle toho, odkud byly vyňaty, následuje obrazová příloha, kritické poznámky k jednotlivým písním, seznam původních písní, kde je přihlédnuto také k tomu, jestli je to jisté dílo Komenského nebo jestli pouze pravděpodobné, vlastních parafrází (skladby, jimž byly předlohou biblické texty)¹⁴⁵ i přeložených písní, přičemž je odlišeno, jestli se jedná o překlad z latiny, z němčiny nebo z polštiny. Následuje seznam strofických útvarů, jmenný a věcný rejstřík a rejstřík písní.

(Simona Nosková)

¹⁴⁵ J. A. Komenský, *Duchovní písně*, Praha 1952, str. 388.

J. A. Komenský, *Dvojí poselství k českému národu (Kšaft – Smutný hlas)*, (ed. Antonín Škarka), Praha 1970. 109 s.

Edice *Dvojí poselství k českému národu* obsahuje dvě díla, a to *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské*, který vyšel poprvé v Lešně v roce 1650 a *Smutný hlas*, který vyšel v roce 1660 v Amsterdamu.

Tato díla tedy vznikla v průběhu deseti let a vyjadřují autorovy pocity – zklamání z Vestfálského míru, kdy J. A. Komenský jako exulant definitivně ztratil naději na návrat do vlasti a lítost nad a postupným zánikem Jednoty bratrské, jelikož mnoho jejích kazatelů již v té době přecházelo k jiným evangelickým církvím a objevily se úvahy o tom, že by měla být rozpuštěna.

Kšaft umírající matky Jednoty bratrské je dílo jinotajné. J. A. Komenský jej sepsal, jelikož chtěl zbylým bratrům, ale také budoucím generacím, zachovat duchovní a morální hodnoty církve, která byla odsouzena k zániku. Chtěl tímto posílit její hodnotu a snad také utišit smutek nad jejím osudem. Dílo má podobu alegorického kšaftu, závěti, kdy matka, která představuje personifikovanou Jednotu bratrskou, umírá a oslovuje své děti a odkazuje jim své duchovní bohatství. Tímto způsobem také poděkoval Jednotě polské za to, že se ujala českých exulantů, nicméně vytýká, že se její bratři nedrží kázně. Dále komentuje i další církve a vybízí je k větší kázni a k jednotě, naopak vyčítá štěpení. V neposlední řadě se v Kšaftu obrací také na český národ.

Smutný hlas je monologické dílo, které bylo pro svou tematiku přičleněno k Truchlivému. Je totiž reakcí na další těžké období v životě J. A. Komenského, na dobu, kdy se rozkládala organizace Jednoty bratrské. Toto dílo, které nese celý název *Smutný hlas zaplašeného hněvem Božím pastýře k rozplašenému, hynoucímu stádu*, ukazuje, jak významná kdysi Jednota bratrská bývala v Čechách, a žehná těm, kteří v ní stále setrvávají.

Edice je rozdělena do dvou oddílů a je opatřena vysvětlivkami a ediční poznámkou.

(Simona Nosková)

J. A. Komenský, *Historie o těžkých protivenstvích církve české*, Praha 1952. 253 s.

Dílo *Historie o těžkých protivenstvích církve české* vzniklo v roce 1632 a zachycuje české náboženské dějiny od 9. století až do nastolení Habsburků. Nejcennějším pramenem je pro období mezi léty 1620 až 1632, pro počátky pobělohorské katolické protireformace a činnost jezuitského řádu. Je zde zachycen náboženský útisk až do bitvy na Bílé hoře a také poprava 27 českých pánů.

Toto dílo nebylo původním nápadem J. A. Komenského, nýbrž protestantských církví, které mapovaly oběti třicetileté války a také stav jednotlivých církevních organizací. Sbíraly informace v Holandsku, v Polsku, hlavně v Lešně, kde bylo ústředí Jednoty bratrské a soustředily se na saské, polské a slovenské exulanty. K obdobné činnosti byla vyzvána také Jednota bratrská a konečné zpracování bylo dáno právě J. A. Komenskému.

Důležitým podkladem pro zpracování historie české církve byl materiál, který sesbírali duchovní Jednoty bratrské a spolupracovník Komenského Adam Hartmann. Jejich hlavním úkolem bylo shromáždit svědectví o pobělohorském pronásledování, sepsat vzpomínky a výpovědi českých nekatolíků a exulantů.

Historie o těžkých protivenstvích církve české byla poprvé vydána v roce 1647 v latině, v češtině poté v roce 1655 v Lejdě a v roce 1663 v Amsterodamu. Je zajímavé, že českého vydání se dočkala až v roce 1870.

Edice obsahuje slovníček, seznam obětí perzekuce a seznam místní.

(Simona Nosková)

J. A. Komenský, *Labyrint světa a ráj srdce*, (ed. Jaroslav Kolár), Praha 1984.

V této edici je představeno asi nejznámější dílo Jana Amose Komenského a jedno z vrcholných děl barokní literatury, které představuje tehdejší společnost. Toto dílo se spolu s *Truchlivým I. a II* řadí mezi tzv. útěšné spisy.

Labyrint světa a ráj srdce byl psán v roce 1623, tedy v nejtěžších letech autorova života – krátce po úmrtí jeho manželky a dvou dětí a v době, kdy započalo pobělohorské pronásledování a skrývání. Úkryt poskytl Komenskému Karel st. ze Žerotína a tomu bylo také toto dílo věnováno jako ochránci Jednoty bratrské.

Labyrint světa a Ráj srdce nesl původně název *Labyrint světa a lusthauz srdce* a přestože byl dokončen již v roce 1623, byl poté ještě upravován a doplňován a poprvé byl vytištěn v roce 1631 pravděpodobně v saské Pirně. Ke druhému vydání došlo v roce 1663, kdy autor dílo opět v jednom místě rozšířil.

Labyrint světa a ráj srdce je alegorické dílo. Komenský zde sám sebe zpodobnil jako poutníka-vypravěče, který putuje městem, které je alegorickým zpodobněním světa a připomíná labyrint, a poznává lidský život za pomoci dvou průvodců. Tito průvodci mu ukazují tento svět jako krásný a uspořádaný, nicméně poutník vidí svět jako marnost, klam, podvod, nekázeň, neřest atd. Nakonec propadá poutník zoufalství a uchyluje se do svého srdce, kde jej navštíví Bůh a přijme ho do neviditelné církve božích vyvolených.

Edice má 195 stran, je opatřena ediční poznámkou, doslovem a vysvětlivkami od Jaroslava Kolára, které jsou však prakticky totožné s edicí *J. A. Komenský, Truchlivý I, II. Labyrint světa a ráj srdce*, (edd. V. Petráčková – J. Kolár), Praha 1998.

(Simona Nosková)

J. A. Komenský, *Listy přátelům a příznivcům*, (ed. B. Ryba), Praha 1970.

Edice byla vydána k třisetletému výročí smrti J. A. Komenského, tedy v roce 1970. Obsahuje 61 dopisů z rozmezí let 1630–1670, z toho 59 dopisů je napsáno latinsky a jen dva dopisy jsou napsány česky.

Dopisy byly vybrány z edic rukopisů, přeloženy a opatřeny vysvětlivkami Václavem Rybou. Edice je uvedena slovy G. W. Leibnitze – Na Jana Amose Komenského, které napsal v roce 1671.

Edice má 228 stran, na konci nalezneme kromě obsahu také vysvětlivky, které jsou ke každému dopisu zvlášť a slouží k identifikaci v dopise zmíněných osob, děl a míst, jsou zde vysvětleny narážky na Bibli a objasněny některé výrazy. Dále zde nalezneme rejstřík vlastních jmen, kde jsou vyjmenováni všichni adresáti a taktéž v dopisech zmíněné osobnosti. Ke každému jménu jsou uvedena základní životní data, jako jsou datum narození a úmrtí, povolání, místo působení a popřípadě také jaký byl jejich vztah k J. A. Komenskému.

V dopisech, jejichž adresáty jsou osobnosti z českého i cizího vzdělaneckého světa - pedagogové, teologové, kazatelé, pastoři, další exulanti, organizátoři a podporovatelé vědeckého života, knihtiskaři, ředitelé škol, osobnosti politického života, jako je například švédský kancléř Axel Oxenstierna, ale také pomocník Komenského v Elbinku Jiří Ritschel, nalezneme zprávy o událostech politických, církevních i z života Komenského, výpovědi o známých osobnostech církevního, politického, filosofického i vědeckého dění té doby, o jeho učitelích a dalších osobnostech, které jej inspirovaly, pomáhaly formovat nebo ovlivňovaly jeho názory, o jeho domněnkách a záměrech, o připravovaných i hotových dílech. V dopisech také nalezneme starosti o rodnou zem a snahy a návrhy, jak jí pomoci.

(Simona Nosková)

Mateř a dcera Zuzany Černínové z Harasova. Listy Alžběty Homutovny z Cimburka a Elišky Myslíkovny z Chudenic, (ed. F. Dvorský), Praha 1890. 78 s.

Tato edice nás seznamuje se třemi generacemi žen jednoho rodu. Je věnována hraběnce Josefině Černínové z Chudenic, rozené hraběnce z Paaru, a je opatřena krátkým úvodem. Dále je rozdělena do dvou hlavních částí - na dopisy Alžběty Homutovny z Cimburka a dopisy Alžběty - Elišky Myslíkovny z Chudenic.

Ústřední postavou této edice je Zuzana Černínová, dcera Alžběty Homutovny z Cimburka a Jiříka Homuta z Harasova, který od roku 1609 působil jako defensor českého protestantského tábora za Jednotu bratrskou. Zuzana Černínová se roku 1621 ve 21 letech provdala za Jana Černína z Chudenic, který zastával funkci hejtmana kraje Bechyňského. Zemřel v roce 1642.

Zuzana a Jan spolu měli několik dětí. Jejich dcera, Alžběta, jinak řečená Eliška, se provdala v roce 1640 za Zikmunda Myslíka a z jejich manželství vzešla v roce 1644 dcera Zuzana (v dopisech je objevuje jako Zuzanka nebo Zuzrlička). Alžběta pak doprovázela svého manžela při budování jeho vojenské a diplomatické kariéry, zatímco jejich dcera Zuzana zůstala u babičky Zuzany Černínové. Neustálé dojíždění za manželem se však Alžbětě stalo osudným. Zemřela v roce 1645 na typickou vojenskou epidemii, takzvanou uherskou nemoc. Zuzana Černínová zemřela v roce 1654 a o malou Zuzanku se poté staral její strýc, bratr Alžběty, Humprecht Jan Černín.

Tyto tři ženy žily ve velice složitém období. Zuzana Černínová se musela po smrti manžela sama starat o hmotné zajištění rodiny a to ještě ve válečné době. Navíc zde byly spory o dědictví v rámci širší rodiny.

Prostřednictvím dopisů tak můžeme nahlédnout do života těchto šlechticů. Dopisy byly určeny v případě Alžběty Homutovny z Cimburka buď Janu st. Černínovi z Chudenic, kdy se většinou jednalo o hospodářské záležitosti, nebo dceři Zuzaně, kdy byly dopisy o něco intimnější a všechny jsou z roku 1622. Adresáty dopisů Alžběty - Elišky Myslíkovny byl v jednou případě její otec Jan st. Černín z Chudenic a jinak její matka. Dopisy Alžběty-Elišky byly psány v rozmezí let 1642–1645.

Obsahem dopisů bylo kromě hospodářských záležitostí také vyprávění o dění v rodině, u služebnictva a u přátel, jsou zde zachyceny obavy z války a jejích následků, Alžběta - Eliška vypráví o místech, které navštívila, a příhodách, co se staly jí a jejímu manželovi.

(Simona Nosková)

J. A. Komenský, *Moudrost starých Čechů za zrcadlo vystavená potomkům*, Praha 1954. 204 s.

V edici nalezneme pořekadla a přísloví, která J. A. Komenský sesbíral. Součástí edice je také slovníček.

Moudrost starých Čechů však za života J. A. Komenského vydána nebyla, přestože se tato práce řadí do doby, kdy J. A. Komenský byl součástí kulturního dění českých zemí, tedy ještě před odchodem do exilu.

Za předchůdkyni této práce je považována práce *O starožitnostech Moravy*, které vznikala mezi léty 1618–1620. Rukopis tohoto díla se však ztratil a dochovala se o něm pouze zpráva od Tomáše Pěšiny z Čechorodu, který tuto práci uvádí jako pramen pro vlastní literární činnost. Se studiem Moravy souvisel také geografický výzkum a vznik známé mapy Moravy.

Vznik *Moudrosti starých Čechů* souvisel se zvýšeným zájmem o národní jazyk a jeho uplatňování v literatuře i ve veřejném životě, který byl patrný již u humanistických autorů. Je tedy důležité zmínit se, že Komenský nebyl prvním, kdo přísloví sbíral. S 690 českými příslovími se setkáváme ve sbírce *Dicteria seu proverbia bohemia* od Jakuba Srnce z Varvažova, další česká přísloví nalezneme u člena Jednoty bratrské Matěje Červenky, jehož sbírku pak převzal a rozšířil Jan Blahoslav.

J. A. Komenský se zajímal o česká přísloví, aby mohl dle vlastních slov dokonale ovládnout svůj jazyk. Již od roku 1612 začal skládat *Poklad jazyka českého*, do kterého kromě slovní zásoby a mluvnice začlenil také rčení a přísloví, jelikož byly považovány v té době za vhodný prostředek pro okrášení řeči. Na této sbírce pracoval až do roku 1656, kdy celá práce shořela spolu s celou Komenského knihovnou při požáru v Lešně. Poté začal celou práci znovu, a po mnohých úvahách ji pojmenoval *Moudrost starých Čechů*. Sesbíral přes 2 000 přísloví, pořekadel a ustálených rčení, kde také zdůraznil jejich ideovou a výchovnou hodnotu. Do sbírky zařadil i přísloví nelidová, knižní a přísloví přejatá z cizích jazyků. Byla zde také patrná snaha přísloví roztřídit.

(Simona Nosková)

J. A. Komenský, *O sobě*, (edd. A. Molnár – N. Rejchrtová), Praha 1989. 379 s.

Výběrová edice textů J. A. Komenského, aby čtenářům představil sám sebe. On sám sice nenapsal žádnou autobiografii, nicméně z dopisů a jednotlivých spisů vypověděl o svém životě mnohé. Autoři edice tyto výpovědi sesbírali.

Edice obsahuje úvodní studii nazvanou Trýzeň úkolu změnit svět k lepšímu, která vypovídá o životě J. A. Komenského. Poté přicházejí na řadu úryvky z jednotlivých děl a Komenského dopisů. Tyto úryvky jsou rozděleny do několika kapitol, které odpovídají různým etapám života učitele národů. Jsou jimi: dětství a studia, do odchodu z vlasti, poprvé s Lešně, Londýn, Elbląg, mezi Polskem a Uhrami, Amsterdam. Každá kapitola je opatřena kurzívou napsaným krátkým úvodem.

Tato edice tedy obsahuje díla, která vznikala v průběhu celého života J. A. Komenského a vypovídají nejen o svém autorovi a jeho snahách, ale také o politických událostech, dobové mentalitě a každodennosti.

Pod každým úryvkem je v závorce uvedeno, z jakého je díla. Jsou to díla jak latinská, tak i česky psaná, a vždy je uveden rok jejich vzniku. Pokud se jedná o dopisy, je zde samozřejmě uveden kromě místa a roku vzniku také adresát.

Edice obsahuje dále chronologickou tabulku, slovníček jmen, které se vyskytly v úryvcích, a jsou zde vysvětleny méně známé pojmy. Nechybí ani ilustrace a jejich seznam a poznámka vydavatelů.

(Simona Nosková)

J. A. Komenský, *Truchlivý I, II. Labyrint světa a ráj srdce*, (edd. Věra Petráčková – Jaroslav Kolár), Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1998. 395 s.

V edici jsou představena dvě významná díla Jana Amose Komenského, která se řadí do skupiny tzv. útěšných spisů. Jedná se filozoficko-teologický spis *Truchlivý I, II* a o *Labyrint světa a ráj srdce*. Tato díla byla vybrána, jelikož jsou vzájemně do jisté míry spjata a zaujímají v rámci Komenského díla zvláštní postavení. Sepětí těchto děl je dáno tím, že vznikla v přibližně stejné době a tedy ve shodných okolnostech autorova života.

Dílo *Truchlivý* má několik částí. První dvě části vznikly v letech 1622–1624, tedy krátce poté, co Komenskému zemřela na mor jeho první manželka a obě děti. Navíc to bylo období pronásledování, kdy se musel skrývat ve východních Čechách u Karla staršího ze Žerotína v Brandýse nad Orlicí.

První dvě části *Truchlivého* jsou dialogické a jsou zamyšlením nad smutným osudem samotného Komenského i celé jeho vlasti. Je zde zdůrazněn rozpor mezi vírou a lidským rozumem. Později byly k *Truchlivému* přičleněny další dvě části, *Řvaní hrdličky v rozsedlinách skálních* a skrýši příkré dlouho zůstávající z roku 1651 a *Smutný hlas* z roku 1660. Tato další dvě více méně samostatná díla jsou již monologická, nicméně stále představují nářky - zde nářky nad českobratrské církve a jejího posledního pastýře - biskupa.¹⁴⁶

Labyrint světa a ráj srdce vznikl v roce 1623 a byl věnován Karlu st. ze Žerotína jako ochránci Jednoty bratrské. Vytištěn však byl poprvé až v roce 1631, kdy byly přidány některé kapitoly a jiné byly rozšířeny.

Labyrint světa a ráj srdce je pojat jako alegorické dílo. Je to básnické zpodobování světa, ve kterém se Komenský zachytil jako poutník, který poznává za pomoci dvou průvodců lidský život ve fiktivním městě. Labyrint zde představuje Komenského dobu - tedy zřejmě nejobtížnější část autorova života, a proto se na konci uchyluje se do ráje vlastního srdce – tedy plně se odevzdává Bohu.

(Simona Nosková)

¹⁴⁶ J. A. Komenský, *Truchlivý I, II. Labyrint světa a ráj srdce*, (edd. V. Petráčková – J. Kolár), Praha 1998, str. 316.

Alžběta Lidmila z Lisova – rodinné paměti

Rukopis je uložen v Knihovně Národního muzea v Praze a tvoří jej chronologicky po sobě jdoucí zápisy z let 1657–1677, zaznamenávající významné okamžiky v životě této ženy, počínaje jejími zasnubami a sňatkem s Rudolfem Adamem z Lisova. V textu jsou zachyceny především narození a úmrtí dětí, jejich křty, biřmování, dále také úmrtí spřízněných osob (matka, otec, sestra), méně často jiné události jako například manželův komornický úřad, přijetí do náboženského bratrstva, cesta do Vídně.

Ženské zápisy obdobného charakteru nebyly od druhé poloviny 16. století ničím výjimečným. Sloužily především jako rodinné zápisy pro paměť rodiny nebo mohly sloužit jenom jako podklad pro případné sloužení zádušní mše. Zápisky jsou poměrně intimní, je poznat, že je psala žena, v podstatě v průběhu dvaceti let přecházejí od formalizované podoby až k velmi otevřenému podání osobních prožitků.

Alžběta Lidmila z Lisova se narodila roku 1639, její otec byl urozený a statečný rytíř, pan Rudolf Tycho Gansneb Tengnagl z Kampu a na Šádově Lhotici, matka urozená paní Alžběta Františka Tengnalová. Po otci byla přímým potomkem (pravnučkou) Tychona Brahe, protože její dědeček Franz Gansneb Tengnagl z Kampu, který působil jako pomocník slavného astronoma, se oženil s jeho dcerou Alžbětou. Po matce pocházela ze starého českého rytířského rodu Beřkovských ze Šebířova. Roku 1657 se provdala za Rudolfa Adama z Lisova a na Novém Stránově. Rod z Lisova (von Lissau) pocházel z Braniborska.

Krátce po svatbě odjela Alžběta z Lisova s manželem na Nový Stránov, kde kromě kratších cest strávila podstatnou část svého života. Během manželství (28 let) se jí narodilo 15 dětí, z nichž řada v útlém věku zemřela. Roku 1658 zemřel její manžel. Alžběta zemřela ve věku 59 let roku 1698. Nový Stránov, zakoupený roku 1642 Janem z Lisova byl v držení jejích potomků s krátkou přestávkou až do roku 1794.

A. L. z Lisova po sobě zanechala dvě rukopisné knihy – knihu zápisů (rodinných pamětí) a kuchařskou a lékařskou knihu. Bohužel se nezachovala korespondence. Během dvaceti let porodila patnáct dětí – deset dcer a pět synů, dožilo se však pouze šest dětí (tři synové a tři dcery). Do jednoho roku věku zemřeli dva synové a dvě dcery, třetí dcera zemřela těsně po dosažení této věkové hranice, a to ve věku třinácti měsíců. Další dcery zemřely na epidemie dětské nemoci označované jako „fleky“ (spála?). Dvě z nich zemřely na jaře roku 1662 a další dvě na jaře roku 1677. Děti do jednoho roku umíraly obvykle na nemoci souhrnně nazývané psotník.

Alžbětina kniha byla založena roku 1661 (jak napovídá úvodní strana), její první část tvoří zřejmě opis starší německé předlohy obsahující recepty jak kuchařské, tak lékařské. Dále je zde zapsána souvislá číslovaná řada českých kuchařských receptů. Součástí knihy jsou i zvěrolékařské recepty či recepty pro domácnost. Také zde najdeme kosmetické recepty (pro ženy). Recepty jsou psány česky a německy, ale převažují ty německé. Najdeme zde také recepty věnované péči o ženu v těhotenství, při porodu, i při komplikacích v šestinedělí atd.¹⁴⁷

(Zuzana Novotná)

¹⁴⁷ Z LISOVA, Alžběta Lidmila: *Rodinné paměti*, (ed. Jana Ratajová), Dolní Břežany 2002.

Obnovený Ezop aneb Nové Ezopovy bajky. Podle rozličných básníků sebrané a vypracované.

Ezopovy bajky vznikly nejspíše v 6. století př. n. l. Autorem většiny bajek je Řek Aisópos (latinsky Aesopus, česky Ezop), ale ostatní autoři nejsou většinou známí, protože se bajky šířily ústně a vypravěči jsou i jiného původu než řeckého. Podle legend žil Ezop v 6. století před naším letopočtem, byl nevzhledné postavy a otrok. Měl však smysl pro humor, nebyl hloupý a díky své výřečnosti získal dokonce svobodu. Žil na ostrově Samu odkud putoval po řeckých ostrovech a maloasijských osadách, kde vyprávěl tamním obyvatelům své poučné příběhy. Jednou se prý mohl zúčastnit zasedání mudrců, ale dostal se do konfliktu s delfskými kněžími, kteří ho prý za bezbožnost nechali svrhnout ze skály. Jeho život byl několikrát zpracován a stejně jako jeho bajky se tradovalo vyprávění o jeho životě.¹⁴⁸

Když byly Ezopovy bajky tradovány ústně a poté sepisovány, bylo jich na začátku našeho letopočtu několik set. Nejdříve byly přepisovány do latiny, později do řečtiny. Snad nejvíce oblíbené byly ve středověku a do všech evropských literatur se pak dostal díky knihtisku. V ezopovských bajkách mají zvířata lidský rozum, moudrost a vlastnosti. Příběhy nejsou obsáhlé, ale z každého plyne jisté mravní ponaučení. Záměrně mají navádět čtenáře k moudrému a spravedlivému jednání. Bajky vždy podporují slabšího a chudšího proti silnějšímu a bohatšímu. V české literatuře se Ezop objevil již ve středověku. Rukopis veršovaného vydání se zachoval v tzv. Sborníku hraběte Baworského z roku 1472. Také se nám zachovaly dva listy z inkunábule, který zachycuje život Ezopa, ale podle Rudolfa Havla je jedním z nejvýznamnějších staročeských vydání Ezopa mudrce život s fabulemi z roku 1557, který přeložil Jan Albín Vrchbělský.¹⁴⁹

Zájem o Ezopovy bajky vzbudilo nejen u spisovatele Hynka Jana Šiesslera, ale i u Václava Rodomila Kramera, německé vydání některých Ezopových bajek od Augusta Gottlieba Meissnera. Václav Rodomil Kramerius, dědic České expedice, syn Matěje Václava Kramera, českého buditele, vydal roku 1791 Ezopovy básně spolu s jeho životem, které označil jako sedmé vydání. Jelikož většina bajek byla mravokárného rázu, sloužila také jako pomůcka ve školách. Pro děti a mládež byly však trochu upravované a vydávané zvlášť. Objevovaly se dokonce i v časopisech a výběrech. Když se bajky rozšiřovaly tiskem, byly doplňovány dřevořezbami a rytinami a postupně je přebásňovalo mnoho českých autorů jako

¹⁴⁸ KRAMERIUS, Václav Rodomil: *Ezopovy bajky aneb Nové Ezopovy bajky. Podle rozličných básníků sebrané a vypracované*, Praha 1986, s. 211.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 211 – 212.

například Jan Václav Rozum, Jan Karlík, Václav Lípa, Jan Nečas či v polovině 20. století Jiří Kolář.¹⁵⁰

(Zuzana Novotná)

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 212–216.

Frantové a grobiáni – z mravokárných satir 16. věku v Čechách

Kniha *Frantové a Grobiáni* je cenným pramenem, který obsahuje soubor mravokárných satir z doby jagellonské vlády až po dobu pobělohorskou. Obsahuje ukázky ze všedního života prostých lidí v Čechách v 16. století. Satirická tvorba z této doby je poměrně bohatá a rozmanitá a procházela různým vývojem. Můžeme si všimnout, že se zde nacházejí dva druhy satir: první druh mravoličné a mravokárné a druhé politické satiry, jež se navzájem prolínají. Satiry jsou napsány buď česky, nebo latinsky.¹⁵¹

Charakter česky psané satiry tehdy určovalo většinou drobnější měšťanstvo a lidové publikum a vyjadřovalo jejich vztah k světu, často formou drsného lidového humoru. Latinské satiry směřovaly k menšímu okruhu vzdělaných zájemců a jejich cíle byly v podstatě stejné jako cíle české satiry. Pro obyčejný prostý lid byl častou překážkou jazyk, ale také umělecké zpracování latinského textu, především cizí humanistické satiry, jako např. Erasma Rotterdamského a jeho *Chvála bláznovství*. V satirických textech najdeme nejen útoky na bohaté měšťany a šlechtu, ale i posměch nižším sociálním vrstvám, jako například děvečkám, pacholkům, ze strany těch výše postavených. První příklad můžeme najít např. v satirách *Frantova práva*, *Vůle a poručení pána z Vomiziny* a druhý příklad v satirě *Nevím*.¹⁵²

Tato edice obsahuje tři velké skladby: *Frantova práva*, *Spis doktora Grobiana* a *Rozmlouvání Petra svatého se Pánem*. Nejosobitější a ideově nejprůbojnější je právě první skladba *Frantova práva*. Autor uvádí skutečné žijící osoby a píše o věčném mocenském zápasu mezi šlechtou a městy, kdy se na tuto situaci dívá z pohledu venkovského lidu. Spisek *Frantova práva* obsahuje předpisy pijanského a rošťáckého cechu, který vytváří mravokárně satirickou složku. *Frantova práva* obsahují také epické rozprávky, které hodnotily různé společenské jevy z pohledu nižších společenských vrstev.¹⁵³

Další skladbou je *Spis doktora Grobiana*. Jeho ideové vyznění je odlišné od *Frantových práv*. *Frantova práva* se vysmívají ideálu „pravého měšťana“, kdežto tento spis se snaží právě vychovávat k tomuto ideálu. Spis byl česky zpravován někdy ke konci 16. století a český mravokárce, jej psal nejspíše podle některé z německých předloh *Grobiánových naučení*. Skladba je oproti *Frantovým právům* v celku jednotvárná bez jakéhokoli oživení.¹⁵⁴

¹⁵¹ *Frantové a grobiáni - z mravokárných satir 16. věku v Čechách*, s. 5 – 6.

¹⁵² Tamtéž, s. 6 – 7.

¹⁵³ Tamtéž, s. 7 – 12.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 12 – 15.

Poslední skladbou tohoto souboru pramenů je Rozmlouvání Petra svatého se Pánem. Tato skladba byla přeložena z německého originálu Ein Gespräch des Herren mit Sanet Petro z roku 1560. Autorem českého překladu byl utrakvistický vzdělanec. Tento spis je ideovým protikladem Frantových práv a vyjadřuje se k mravní zpustlosti světa a nepovažuje světské vnímání života jako klad. Co lze v této skladbě ocenit jsou karikující žánrové obrázky.¹⁵⁵

Postupem času se mravokárné satiry staly spíše zábavným humorným čtením, které bylo mezi čtenáři oblíbené.

(Zuzana Novotná)

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 15 – 19.

Kniha o bolesti a smutku. Výbor z moravských kronik XVII. století

Josef Polišenský udělal výběr pramenů z moravských kronik 17. století a uspořádal je do jedné edice. Kniha a její prameny pochází z období 17. věku, kdy se rozvíjí barokní kultura, vzrůstají náboženské rozpory katolíků a protestantů, boje s Turky a řeší se další společenské i zemské problémy. V moravských dějinách bylo toto století na první pohled docela idylické, později se však proměnilo v “dramatické” století.

První kapitola Zkouška roku 1605 popisuje Bočkajovský vpád na Moravu spolu s Turky. Tuto situaci popisují tři autoři pramenů – kněz, neznámý autor Lamentace, pak brněnský radní písař Jiřík Hovorius a šlechtic, voják a vrchnostenský úředník Jan Urban z Domanína. Největší význam má právě Urbanův diář, jelikož je to jedno z posledních svědectví o vojenských zásluhách drobné českomoravské šlechty.

Druhá kapitola edice, Přípravy k velké vojně, obsahuje borovské paměti kněze Pavla Urbanida z Rohatce, který vzpomíná na osobní utrpení. Jeho názor na rok 1605 se podobá názoru autora Lamentace. Dále kapitola obsahuje dva kronikářské zlomky moravsko-budějovické, Zápisy učeného doktora Josefa Sekuria a anonymní skladbu, jež svědčí o pověrčivosti lidu v tomto bouřlivém období.¹⁵⁶

Další kapitolu nazval J. Polišenský Truchlivá léta dvacátá, kde se nachází soubor příspěvků především městských „kronikářů“ a písařů, například valašsko-meziříčský měšťana Ondřeje Sivého nebo Pavla Srba či lipnický primátor Martin Zikmundek. Tyto kroniky se zabývají rozpory mezi katolíky a nekatolíky ve dvacátých letech 17. století.

Léta hladu a reformací, tak se nazývá čtvrtá kapitola edice, kde autoři pramenů jsou stále ti samí „kronikáři“, ale změnil se zde jejich postoj k bídě a utrpení. Moravské kroniky třicátých let jsou výrazem trpících nekatolíků, kdežto v předchozí kapitole jsou nekatolíci vnímáni ještě jako bojující.

Pátá kapitola Švejská vojna již podle názvu obsahuje téma třicetileté války a vpádu švédských vojsk na Moravu. Kroniky s tímto tématem nejsou však současné, například paměti kronikáře Přenského, prostějovské paměti Voříškovy i paměti kroměřížské patří vznikem až do šedesátých let.¹⁵⁷ Nejdůležitější paměti jsou od Jiřího Rudolfa Přenského, z roku 1667. Osobní prožitek je zde popsán svěžím prostým autorovým stylem.

¹⁵⁶ *Kniha o bolesti a smutku. Výběr z moravských kronik XVII. století*, s. 172–173.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 173 – 175.

Následující kapitola, Mezi vojny, představuje paměti hnojického kantora Mikuláše Františka Kerneria, který psal groteskně, v jeho dílech je znatelný smysl pro humor a kritika lidových písmáků a zde vypráví o konci švédské války a zlých žnách.

Poslední kapitolou jsou Příběhy z tureckých vojen, jež se zabývá válkou s Tureckem od roku 1663, kde jsou nám pramenem paměti města Ostrova (Ostroha) a hradišské paměti M. M. Nisla či úryvky z černé knihy města Hradiště. Mezi další autory úryvků z kronik jmenuji např. Martin Josef Ležák, Jan Jiří Středovský či Václav František Letoch a jeho kronika, která již přestupuje do 18. století a edice Josefa Polišenského tímto v podstatě končí.¹⁵⁸

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 175 – 178.

Korespondence císaře Leopolda I. s Humprechtem Janem Černínem z Chudenic, I. díl, (duben 1660 – září 1663)

Korespondenci dnes určujeme jako pramen osobní povahy, jako tzv. ego dokument, který když vznikal, nebyl cíleně určen ke zveřejnění. Můžeme jej najít v archivu v Jindřichově Hradci. Autory těchto pramenů – listů jsou císař Leopold I. a mladý šlechtic Humprecht Jan Černín z Chudenic. Leopold I. byl čtvrtým synem císaře a krále Ferdinanda III. Sám Leopold se v letech 1657–1705 stal králem českým a uherským a o rok později (1658) se stal císařem Svaté říše římské národa německého. Druhým autorem dopisů byl Humprecht Jan Černín z Chudenic, mladý šlechtic, který působil od roku 1650 jako komoří u císaře Leopolda I. Roku 1659 ho císař vyslal jako svého vyslance do Benátek. Je také zakladatelem bohaté tzv. Černínské sbírky, kterou zřejmě začal pořádat právě v době svého pobytu v Benátkách.

S rozvojem gramotnosti se rozvíjela vzdělanost a spolu s ní i četnost korespondence. V 17. století již byla tato forma předávání zpráv a informací naprosto běžná. Psaní dopisů se v této době dostávalo mezi širší sociální vrstvy obyvatelstva a neprobíhala pouze mezi nejvyššími vzdělanci. Obsah korespondence byl buď osobní, nebo diplomatické povahy. Tento pramen je ve formě diplomatické korespondence mezi císařem Leopoldem a jeho vyslancem šlechticem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic.

Tato část jejich obsáhlé korespondence byla psána Černínovi v době, kdy byl šlechtic Černín v Benátkách. Působil zde jako císařský vyslanec při republice svatého Marka v Benátkách. Nejčastějším obsahem této korespondence byly novinky z vídeňského dvora a politické a kulturní zprávy z mise mladého šlechtice Humprecht Jan Černín pobyl v Benátkách necelé tři roky. Z této doby se zachovalo šedesát tři dopisů. Zdeněk Kalista se ale domnívá, že jejich korespondence byla četnější. Některé dopisy totiž musel vyslanec nejspíše spálit, jelikož by mohli císaře kompromitovat.

Edice Zdenka Kalisty, která je rozdělena do dvou dílů obsahuje nejrozsáhlejší komplex vlastnoručně psaných dopisů císaře Leopolda I. z počátku šedesátých let 17. století. Pro historiky je to velmi důležitý a cenný pramen, který může sloužit k poznání smýšlení samotného císaře a jeho vřelého, alespoň na počátku šedesátých let, vztahu ke svému vyslanci Janu Humprechtu Černínovi z Chudenic.¹⁵⁹

(Zuzana Novotná)

¹⁵⁹ Korespondence císaře Leopolda I. s Humprechtem Janem Černínem z Chudenic, I. díl (1660 – 1663), s. 1 – 44.

Řády a práva starodávných pijanských cechů a družstev kratochvilných v zemích českých (ed. Čeněk Zíbrt), Praha 1910

Tyto prameny uspořádal do jedné edice Dr. Čeněk Zíbrt. Edice byla uspořádána jako zábavně-poučná četba na základě přání Otakara Zachara, který byl technickým sládkem a zároveň spisovatelem, jež vydával vlastní časopis „Sládek“. Sbírkou měla sloužit široké vrstvě čtenářů, která se zajímá nejen o literaturu staročeskou, ale i těm, které baví humorná četba. Edice obsahuje řadu kratochvilných příspěvků k dějinám piva a zábavných společností v zemích českých. Kromě známých textů jsou zde i texty unikátní či zcela neznámé. Tato kniha má jistě pro českou literaturu význam a nejen pro ni, ale jistě i pro celkovou českou historii kulturní.¹⁶⁰

(Zuzana Novotná)

¹⁶⁰ ZÍBRT, Čeněk: *Řády a práva starodávných pijanských cechů a družstev kratochvilných v zemích českých*. Praha 1910.

Tři knížky lidového čtení – Josefína, Magelona, Jenovefa

Lidové příběhy většinou tvořily texty zábavně výpravné, populárně naučné, mravokárné či vzdělávací. Všechny tyto prameny nám nabízejí možnost poznat různé okruhy společenských vrstev. Některé literární památky, které byly určeny pouze pro středověkou šlechtu, vyšší měšťanské vrstvy či humanistické vzdělance se dostaly i do lidových vrstev obyvatelstva jako například Fortunatus, Ezop, Enšpigl. Mezi nejširší vrstvy obyvatelstva se dostaly tyto texty v podobě souboru knížek až v průběhu 17. a 18. století.¹⁶¹

Tato knížka obsahuje tři ukázky různých typů zábavného čtení (pokud jde o původ). První z nich je *Kronika kratochvilná o ctné a šlechetné panně Meluzíně*, která byla zpracována na základě středověké pověsti, který vypovídal o původu francouzského rodu pánů de Lusigan. Další ukázka je o vzniku kostela na francouzském středomořském ostrově Maguelone, nazývá se *Utěšená a kratochvilná historie o krásné panně Mageloně a o rytíři Petrovi*. Poslední ukázka lidového čtení, *Velmi pěkná, pohnutelná a čtení hodná historie o nevinně soužené svaté pfaltzhraběnce Jenovefě* má podobu barokní legendy z jižního Německa. Všechny tyto skladby jsou velmi různorodé, ale do českého prostředí přišly v době, kdy byly již v německém prostředí často vydávány a velmi oblíbené.¹⁶²

Autoři českých textů jsou dost často neznámí oproti autorům německých textů. Všechny tyto texty nebyly v německém prostředí považovány za lidovou četbu. Lidovou četbou se stali až s obecným rozšiřováním.¹⁶³

Knížky lidového čtení měly většinou kladný ohlas a byly oblíbené. Jejich příběh byl totiž většinou dramatický, tajemný a řešil některé základní životní otázky. Například povídka o Meluzíně je o slibu a vině, jelikož slib nebyl splněn, tak vina vyvolala osudovou pomstu. Příběh o Jenovefě se stal typickou barokní legendou a vypráví o věrné manželce, kterou pomluvil odmítnutý ctitel. Na rozdíl od těchto dvou příběhů je povídka o princezně Mageloně vyprávěním nekomplikovaným, přes různá větší protivenství a ústrky idylickým. Nejedná se o historie tragické a dějově i psychologicky drásavé. Všechny postavy jsou ctnostné a ušlechtilé a mají dobré vlastnosti, především hlavní hrdinové příběhu.¹⁶⁴

Knížky lidového čtení nebyly jen literárním fenoménem, ale představovaly také obchodní artikl. Knížky se staly zbožím a měly podoby především skromných malých tisků,

¹⁶¹ *Tři knížky lidového čtení – Josefína, Magelona, Jenovefa*, Praha 2000.

¹⁶² Tamtéž, s. 258 – 259.

¹⁶³ Tamtéž, s. 259 – 263.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 264 – 272.

kteře vydávaly většinou malé mimopražské dílny. U knížky o Meluzíně se dochovalo velmi staré tištěné vydání z r. 1595, které vyšlo v neznámé tiskárně. Mimo tento tisk je evidováno dalších 13 vydání z let 1644–1892 a dvanáct vydání z 18.–19. století a liší se jen drobnostmi a mírnými úpravami. Knížka o Mageloně je vydána asi ve 23 tiscích z 18. a 19. století. Tisky obsahují dva druhy textů – starší a mladší. Jinak to bylo u knížky o Jenoveře, ta byla do českých zemí uvedena až v 18. století.¹⁶⁵

Knížky lidového čtení byly oblíbené po celá staletí a domnívám se, že svou oblibu mají dodnes. I přes menší či větší změny v ději příběhu jsou nám stále hezkou ukázkou lidové slovesnosti.

(Zuzana Novotná)

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 273 – 300.

Verše o bolesti, posměchu i vzdoru. Z časové poesie lidové a pololidové 17. a 18. století, Praha 1958

Tato kniha obsahuje několik pramenů z období 17. a 18. století. Jedná se o lidové a pololidové skladby, jež se tradovaly mezi lidmi v této době. Autoři lidových skladeb byli většinou prostí lidé, kteří psali o radostech a strastech svého života, kdežto autoři pololidových skladeb byli vzdělaní lidé, jako například kantoři, písmáci či někteří duchovní, kteří psali pro „obyčejný lid“ se kterým se často stýkali. Prameny jsou v tomto složení velmi pestré, jsou mezi nimi tzv. kramářské písně, písně protestantské, jež útočí na soudobé poměry a písně čistě lidové, které reagují na současnou situaci či některé problémy lidových vrstev..¹⁶⁶

Mezi těmito prameny najdeme také veršované parafrázované modlitby – tzv. selské Otčenáše, jež byly v 17. a 18. století rozšířené. Jedním z pramenů v této knize je právě Otčenáš od V. F. Kocmánka, který je částí cyklu *Lamentatio Rusticana*. Kocmánek jakožto kantor dobře znal lidové prostředí a lid, proto dokázal realisticky znázornit život obyčejných prostých lidí. Dalšími otčenáši v tomto souboru pramenů je například Otčenáš na presidenta dvorské komory. Neznámý autor zde zaútočil na prezidenta dvorské komory Ludvíka Sinzendorfa, jelikož se dopustil zpronevěry jako správce financí císaře Leopolda I. Dalším je selský otčenáš zvaný *Pater noster rusticorum*, který se prý v roce 1775 rozšířil po celém království..¹⁶⁷

Další okruh skladeb jsou písně, především protestantské tvorby, které útočí na šířitele „duchovního temna“ jako například v písních: Milí křesťané, papež již vládne; Poslouchejte, věřící; Poslechněte, papežence a sem pospěšte, poběhněte. Autoři těchto skladeb byli nejspíše vzdělanci. I tyto písně vyjadřovaly dobře smýšlení lidu, i přesto, že skladby nevznikly přímo z pera lidového autora. Nejzajímavější z těchto skladeb je píseň *Sem pospěšte, poběhněte*, která se zabývá otázkou, jak vznikla pýcha a obsahuje kritický pohled na neutěšené poměry..¹⁶⁸

Sociální rozpory v 17. a 18. století se snažili autoři řešit v různých svých skladbách. Autorka edice Zdeňka Tichá tyto skladby rozdělila do dvou skupin: skladby útočné a skladby útěšné (lid si teprve uvědomuje, že je utlačován). Mezi útěšné skladby můžeme zařadit

¹⁶⁶ *Verše o bolesti, posměchu i vzdoru. Z časové poesie lidové a pololidové 17. a 18. století*, Praha 1958, s. 7 – 12.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 12 – 14.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 14 – 19.

kramářskou píseň Novina jistá a pravdivá. Tato píseň je pěknou ukázkou způsobu, jakým se zacházelo s prostým člověkem, který potřeboval právní zastání. Na útočných skladbách je vidět, že největší posilou utlačovaného lidu v boji proti vyšším vrstvám byl revoluční odkaz husitství. O tom svědčí například skladba Píseň Jana Husa a O mistru Janovi Husovi. Mezi další útočné skladby pak můžeme zařadit píseň Rozmlouvání sedlské na nynější těžké časy, která se zabývá situací po sedmileté válce. V této písni je vidět silná vlastenecká tendence a bojovnický duch. Je nám dobrou ukázkou tehdejší doby.¹⁶⁹

Edice poté obsahuje další prameny – skladby, které autorka nikterak nepřiadila, jelikož není snadné je zařadit. Všechny tyto ukázky jsou pro nás cenným pramenem, jelikož nám přibližují danou dobu, můžeme vidět, jak byla vnímána tehdejšími současníky a v některých případech nám ukazuje, jak se s určitými problémy lidé vyrovnávali.

(Zuzana Novotná)

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 19 – 25.

Žáček aneb Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti.

Jazykovědné dílko *Žáček aneb Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti* vyšlo poprvé roku 1668, autorem tohoto pramene je Matěj Václav Štejer (1630–1692) původem z Prahy. Nejspíše nebyl tak „geniální“ jako jiní barokní literární tvůrci té doby, ale alespoň se hojně věnoval kulturním činnostem a objevoval se na spoustě společenských akcích.¹⁷⁰ Lidé ho znali jako člověka, který se snaží češtinu dostat do kultivované podoby.

Štejerův *Žáček* sloužil v předchozích vydáních jako školní příručka, ale také jako praktická příručka pro tiskaře, sazeče či korektory, kteří se zabývali vydáváním knih. V dnešní době *Žáčka* vydal Český literární fond. Příručka není určena jen pro odborníky na literaturu či jazykovědu.

Obsahuje poměrně velké množství informací, co se týče praktického a kulturního jazyka, jeho formální stránka (grafika, hláskování a tvarosloví). Jedná se o fiktivní dialog, který probíhá v prostředí elementární školské jazykové výchovy a mohl by připomínat katechizmus.¹⁷¹

Žáček je naplněn trochou humoru, ironií, frazeologií a je na svou dobu poměrně unikátní. Dialog je plný napětí a zvraty, které plynou z dominance jednoho účastníka nad druhým, přičemž se ten slabší úplně nevzdává.

Oproti jiným starším českým jazykovědným dílům, které vyšly tiskem pouze jednou, se stal Štejerův *Žáček* určitou výjimkou a vydával se po další tři staletí.¹⁷²

(Zuzana Novotná)

¹⁷⁰ ŠTEJER, V. M.: *Žáček aneb Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti*, Praha 2001, s. 7 – 15.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 18.

¹⁷² Tamtéž, s. 19 – 20.

Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku. Praha 2009

Kniha je druhým dílem čtyřsvazkové edice Gender v českých deskriptivních diskurzech raného novověku. Knihy představují komentované edice cizojazyčné literární produkce 16.–18. století a zabývají se tématem manželství, vdovství, feminitou, ženským tělem, panenstvím apod.

Druhá edice představuje dosud nevydané českojazyčné texty z období raného novověku. Autoři vynechaly příležitostné tisky jako svatební kázání) a chtěli, aby tyto analytické studie byly maximálně interpretačně ucelené a hutné.¹⁷³

V této edici je zpracováno celkem 6 starých tisků: 1. *O svornosti manželské. Knížka všechněm věrným a křesťanským manželům obojího pohlaví velmi užitečná a potřebná, nyní vnově z německé řeči do české přeložená od Magistra Jana Rosacia Sušického* (Praha 1583); 2. *Čest a nevina pohlaví ženského. Rozmlouvání o bezpráví a křivdě, kteráž se děje poctivým manželkám i všemu ženskému pohlaví jak od mudrákův pohanských, tak od některých jalových křesťanů, ježto se na to vydali, aby všechny ženy haněli a o nich nestydatě a potupně mluvili i psali, předně ku poctivosti Pánu Bohu a svatého manželství, od něho nařízeného, ku pochvale sepsané a vydané, při němž se mnozí ušlechtilí příkladově z historií a mnohá užitečná i pobožná naučení lidem obojího pohlaví v stavu manželském pracujícím na svých místech pokládají* (Praha 1585?); 3. *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně, tj. výklad dvamecítma veršův o ctnostech dobré a šlechetné ženy pořádkem liter abecedy hebrejské v poslední kapitole Přísloví moudrého krále Šalamouna od Ducha svatého položených, těchto posledních zlých a rozpustilých časův všechněm, jak ženám, tak mužům, v stavu manželském pracujícím velmi užitečný a prospěšný* (Praha 1585); 4. *Zrcadlo poctivé a šlechetné ženy a hospodiny, z knihy Přísloví Šalamounových vzaté, českými rytmy vysvětlené a drobet porozšířené, všechněm poctivým mladícím, učiti se žádostivým, k užitku vydané, od Jiříka Strejce Zábřežského* (1610); 5. *Vysvětlení o stavu manželském artikulů některých, jako o původu, příčinách, požehnání a kříži stavu manželského, též o povinnostech lidí v něm vstupujících i v něm bydlejících, s předložením užitků pobožného a škod bezbožného v něm se chování, všem upřímným manželům i jiným ku užitečnému čítání vydané od kněze Jana Thadeusa Meziříckého, služebníka církve Boží v městě Hradišti nad Jizerou* (Praha 1605); 6.

¹⁷³ RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L.: *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*, Praha 2009, s. 8–9.

*Knížka o ctnosti anjelské, totiž o čistotě duše i těla, ctnosti ze všech nejkrásnější a nejdůstojnější, ve všech třech stavích, panickém, manželském i vdovském, velice potřebná, všem poctivým mládencům, pannám, manželům a manželkám, vdovcům a vdovám k spasitedlnému vynaučení sepsaná a vydaná od kněze Havla Phaëtona Žalanského, slova a svátosti Kristových na Horách Kutnách u sv. Panny Barbory služebníka. (Praha 1606?)*¹⁷⁴

Cílem edice, stejně jako u ostatních děl je zpřístupnit tyto staré tisky v přepisu do novočeského pravopisu nejen pro odbornou veřejnost a vědecké obory, ale i pro laiky.¹⁷⁵

(Zuzana Novotná)

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 562 – 563.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 563.

ZEMEK, Petr. *Bartoškova kronika. Uherský Brod 2004*

Bartoškova kronika je cenným historickým pramenem k dějinám 16. století, převážně k území uherskobrodskému. Záznamy do ní sepsali tři muži: Jan Koudelka, Jiřík Bartošek a Daniel Dvorský. Převážně popisovali aktuální dění v Uherském Brodě a částečně v okolních vesnicích. Co se týče dobového zařazení, tak nejvíce zaznamenávali události z druhé poloviny 16. století. Občas se vyskytne také záznam z dřívějších let. Také se někdy vymanili popisováním událostí z uherskobrodského území, a tak jsou v kronice zaznamenány zprávy s Osmanskou říší v sousedních Uhrách. Bartošková kronika se věnuje životu všech tří stavů, tedy nejen stavu třetího, ale i šlechty a duchovenstva. Nejvíce ovšem líčí život třetího stavu, a tak se dá označit i za cenný pramen ke studiu každodenního života v průměrně velkém moravském městě a jeho okolí převážně ze druhé poloviny 16. století.

„Tzv. Bartošková kronika je uložena v historickém fondu Knihovny Jana Kučery Muzea J. A. Komenského v Uherském Brodě. Je ve formě nevelkého sešitu o rozměrech 15,5 x 21 cm, který obsahuje celkem 82 folií z pevného papíru.“¹⁷⁶ Text kroniky je psán tehdejší češtinou. Výjimkou jsou některé pasáže, které jsou latinsky. Na sepisování kroniky pracovali postupně tři kronikáři. Prvním z nich byl Jan Koudelka, rychtář a člen městské samosprávy, konkrétně jako purkmistr. Byl příslušníkem Jednoty bratské, což jej dozajista ovlivnilo při jeho smýšlení a počínání.

Koudelkovy záznamy převzal Jiřík Bartošek. Vzhledem k tomu, že Jiřík Bartošek údaje po Janu Koudelkovi zachoval, bohatě doplnil a napsal převážnou většinu zápisů v kronice, tak je oprávněně tento spis nazýván jako Bartošková kronika. Jiřík Bartošek pocházel z dobře situované měšťanské rodiny, a tak mohl také studovat v cizině, což bylo předpokladem jeho působení mezi předními představiteli města.

Poté, co Jiřík Bartošek zemřel v polovině osmdesátých let 16. století, tak na něj navázal Daniel Dvorský. Oproti předchozím dvěma mužům byl znevýhodněný tím, že žil v Šumicích, vesnici sousedí s Uherským Brodem, a ne přímo ve městě. Nemohl tedy být přímo u zdroje informací jako Koudelka s Bartoškem. Možná i z tohoto důvodu zaznamenával události do kroniky jen občasně, a také si vybíral jiná témata než předchozí autoři. Výběr témat zřejmě ovlivnilo i Dvorského povolání. Byl utrakvistickým knězem, a tedy se pohyboval většinou mezi duchovními nebo v obci, kde byl farářem.

(Zdeněk Soukop)

¹⁷⁶ ZEMEK, Petr. *Bartoškova kronika. Uherský Brod 2004*, s. 190.

VOREL, Petr. Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století: Edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550-1551. Pardubice 1997

Z rodu erbu zubří hlavy vzešla řada významných mužů, kteří zanechali svou stopu v dějinách Moravy a Čech. Trojice bratří, kteří v polovině 16. století zůstali jedinými žijícími mužskými nositeli onoho erbu, se mohla chlubit slavnými činy svých předků. Jaroslav, Vratislav a Vojtěch z Pernštejna stáli v roce 1550 na počátku své cesty za úspěchem. Jejich původ, bohatství a společenská prestiž rodiny, požívající přízeň panovnického dvora, je předurčovaly k budoucí skvělé kariéře.¹⁷⁷

Počátkem padesátých let 16. století skončila pro bratry léta dětství, strávená pod ochranou vlivného otce. Mladí šlechtici se museli začít o sebe starat a hledat si cestu vstříc své kariéře. Ze začátku se opírali o okruh otcových přátel a rádců. Rušný život u habsburského dvora ale všem určil životní cestu.¹⁷⁸

Jaroslav (14. 11. 1528 – 27. 7. 1560), který byl ze všech tří bratrů tím nejstarším, hledal nejprve štěstí u královského dvora. Oblíbil si slunnou Itálii, kam se uchýlil na sklonku svého života, kdy se dramaticky vyostřila jeho finanční krize. Roku 1560 umřel velice mladý, teprve ve 32 letech. Vůči jeho osobě kolovaly zvěsti, že je marnotratný intelektuál, který pro svou pýchu u dvora krále Ferdinanda promrhal otcovo dědictví. Nechybělo málo a jeho hýření penězi odsoudilo do záhuby i jeho manželku z rodu uherských Thurzů. Tomu ovšem zdárně zamezila jeho tchýně díky své prozíravosti.¹⁷⁹

Prostřední Vratislav (9. 7. 1530 – 27. 10. 1582) se ze všech tří bratrů dožil nejvyššího věku. Řadu let svého mládí strávil na cestách po Evropě ve společnosti následníka trůnu, arciknížete Maxmiliána. Jeho život byl spjatý s katolickým dvorem španělských Habsburků, odkud si přivezl manželku. Zatímco dluhů svého staršího bratra Jaroslava se roku 1560 zdárně vzdal, tak majetek po nejmladším Vojtěchovi přijal velice rád, protože i on sám na startu své kariéry rozhýřil nemálo aktiv. V roce 1564, kdy na českém trůně stanul Maxmilián Habsburský, se Vratislav stal jedním z nejvyšších politiků dvorského katolického křídla domácí šlechty a v letech 1566 – 1582 byl nejvyšším kancléřem Království českého.¹⁸⁰

Nejmladší Vojtěch (7. 10. 1532 – 17. 7. 1561) umřel ještě v mladším věku než jeho bratr Jaroslav. V době skonu mu bylo pouze 29 let. *Stihl se však proslavit jako náboženský*

¹⁷⁷VOREL, Petr. *Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století: Edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550-1551*, s. 8.

¹⁷⁸Tamtéž. s. 9.

¹⁷⁹Tamtéž. s. 9 a 13.

¹⁸⁰Tamtéž. s. 10 a 13.

*myslitel, který v ústraní starého plumlovského hradu přemýtal o věcech víry a polemizoval s učením Jednoty bratské, k němuž lnula jeho manželka. Začalo se mu proto říkat „prostějovský biskup: a stanul v čele protestantských souvěrců, kteří našli útočiště při pernštejnském zámku v Prostějově. Nebyl zběhlý pouze v teologii, ale také v ekonomice, anebo alespoň dbal více na rady svých úředníků a zkušenějších hospodářů. Z tohoto důvodu umírá jako docela bohatý šlechtic.*¹⁸¹

(Zdeněk Soukop)

¹⁸¹ Tamtéž. s. 9 a 13.

GLÜCKLICH, Julius. *Korrespondence Václava Budovce z Budova z let 1579–1619*. Praha 1908.

„Každý, kdo se obírá událostmi z let 1609–1610, záhy jistě pocítí potřebu, zevrubnější poznati nejdůležitější osobnost mezi tehdejšími protestantskými stavy českými, Václava Budovce z Budova, skutečného tvůrce Majestátu a vůbec celé shody mezi Bratřími a stranou, k níž se hlásila většina národa a kterou obyčejně, ač ne zcela přesně, nazýváme luterskou; byla to shoda, jejíž obdoba v říši německé – shoda lutheranů a kalvinistů – byla v té době nemožná.“¹⁸²

Václav Budovec z Budova¹⁸³ se narodil 28. srpna 1551 v Červených Janovicích jako příslušník rodu Budovců z Budova. Byl českým politikem, diplomatem, spisovatelem, postavou politického a církevního života českého stavovského státu a členem Jednoty bratrské. V mládí studoval na univerzitách v Německu, Nizozemí, Francii a Anglii. Poté Evropou cestoval i nadále a seznamoval se s významnými protestantskými teology. Od roku 1577 působil u císařského vyslance v Cařihradu jako hofmistr a po návratu do Čech, roku 1584, byla jeho činnost spjatá s apelačním soudem, kde vykonával funkci rady. Tuhle funkci konal za císaře Rudolfa i za císaře Matyáše. Za vlády Rudolfa II. se velikou mírou přičinil o vydání tzv. Rudolfova Majestátu, ačkoliv patřil mezi dlouholeté vůdce stavovské protihabsburské opozice.

Do české historie především vstoupil jako jeden z předních účastníků stavovského povstání a roku 1618 se účastnil druhé pražské defenestrace, ačkoliv do ní aktivně nezasáhl. Kvůli tomu, že podporoval Fridricha Falckého a provázel tureckou delegaci po Pražském hradě, byl odsouzen k trestu smrti. I z tohoto důvodu emigroval s rodinou po Bílé hoře, ale brzy se do Čech vrátil, aby ochránil korunovační klenoty. Bohužel v době jeho návratu do Čech byl již palác na Starém Městě pražském vydrancovaný. V únoru 1621 byl dopaden, zatčen a vězněn v Bílé věži Pražského hradu až do vlastní popravy. Ta byla vykonána dne 21. června 1621 na Staroměstském náměstí.¹⁸⁴

Julius Glücklich shledal a upravil korespondenci Václava Budovce z Budova z let 1579 až 1619 v roce 1908. Tato edice obsahuje celkem 80 dopisů, z nichž 63 psal samotný aristokrat a 15 mu jich bylo adresováno. Poslední dva dopisy této edice psal jeho syn, Adam

¹⁸² GLÜCKLICH, Julius. *Korrespondence Václava Budovce z Budova z let 1579-1619*. Praha 1908. s. 5.

¹⁸³ O Václavovi Budovci z Budova pojednává monografie: REJCHRTOVÁ, Noemi. *Václav Budovec z Budova*. Praha 1984.

¹⁸⁴ PETRÁŇ, Josef. *Staroměstská exekuce*. 4. vydání, Praha 2004, s. 318.

Budovec z Budova, Janu Jakubovi Grynaeovi a Amandu Polanovi z Polansdorfu, kteří byli slavní basilejští teologové.¹⁸⁵ S těmito dvěma světci si samotný Václav Budovec z Budova dopisoval nejvíce.

Korespondence je psaná třemi jazyky – latinsky, německy a česky, z nichž je nejpočetnější latina.

(Zdeněk Soukop)

¹⁸⁵ GLÜCKLICH, Julius. *Korespondence Václava Budovce z Budova z let 1579-1619*. Praha, 1908. s. 6.

KILIÁN, Jan. Martin Prušek z Prušova: Studie životopisná a edice hejtmanského kopiáře z let 1611–1614 /1616/. Praha a Mělník 2007

Martin Prušek se narodil zřejmě roku 1567 v západočeských Přesticích, kde také prožil své dětství a dopívání. Vzhledem k silnému vlivu kladrubských benediktýnů, kteří zde měli katolického probošta, převládali mezi obyvateli vyznavači této víry, a tak se Martinovi dostalo katolické výchovy. O jeho vzdělání se záznamy nedochovaly, ale dá se předpokládat, že byl absolventem studia práv, a to podle jistoty, se kterou se v juristické problematice pohyboval. Uměl také cizí jazyky, a to latinu a němčinu.

Jaké činnosti se v Přesticích věnoval, zůstane pravděpodobně nezodpovězeno. Je možné, že k úřednickým postům se dostal až po svém odchodu z Přestic. Přesné údaje o jeho životě jsou až po příchodu do Mělníka roku 1611. Za dvacet let svého života prošel v tomto městě snad všemi předními funkcemi, které se daly zastávat v jeho době. Vykonával post správce zámeckého panství, poté se stal mělnickým císařským rychtářem a na sklonku života také primasem. Po sobě zanechal řadu hmotných památek, kterými jsou například urbář zámeckého panství, kniha motet s vlastní podobiznou a kopiář své úřední korespondence z prvního hejtmanského období v letech 1611 až 1614. I z tohoto důvodu se dá považovat za nejvýraznější mělnickou osobnost 17. století.

Z prvních let jeho působení v Mělníce se dochoval již zmiňovaný kopiář, který je součástí fondu Archiv města Mělník, uloženém ve Státním okresním archivu v Mělníce. Autorovi v kopiáři šlo především o to, aby byla zpřístupněná dobová hejtmanská korespondence širší veřejnosti. Podle různých stylů písma se dá domnívat, že Prušek nepsal kopiář jako jediný. Jeho spoluautorem byl pravděpodobně nějaký z dalších úředníků, dokonce snad i přímo školený písař.

Tento kopiář vydal Jan Kilián v upravené ediční formě. Z edičních metod zvolil transkripci, rozepsal veškeré Pruškem používané zkratky do hranatých závorek a upravil pravopis. Celá edice obsahuje 268 psaní, která byla nejčastěji adresovaná mělnickým obyvatelům a hejtmánům jiných měst.

(Zdeněk Soukop)

GLÜCKLICH, Julius. *Nová korrespondence Václava Budovce z Budova z let 1580-1616*. Praha 1912¹⁸⁶

Edice z pera Julia Glücklicha, *Nová korrespondence Václava Budovce z Budova z let 1580-1616*,¹⁸⁷ je druhou edicí, která je věnovaná korespondenci tohoto aristokrata. Tou první byla *Korrespondence Václava Budovce z Budova z let 1579 až 1619*,¹⁸⁸ kterou také shledal a k vydání upravil v roce 1908 Julius Glücklich. Edice *Nová korrespondence Václava Budovce z Budova z let 1580-1616* vyšla v roce 1912 a tvoří ji 30 dopisů. Z těchto 30 dopisů psal tento aristokrat pouze 11 a 19 mu jich bylo adresováno. Nejčastějším korespondentem s Václavem Budovcem byla tehdejší hlava francouzských hugenotů, Filip Mornay du Plessis,¹⁸⁹ a Theodor Beza, francouzský teolog a kalvínův nástupce.

Oproti dřívější edici se korespondence skládá pouze ze dvou jazyků, a to z češtiny a latiny, která jasně češtinu převažuje. Němčina tentokrát zastoupená není.

(Zdeněk Soukop)

¹⁸⁶ Život Václava Budovce z Budova je popsán v témže typu dokumentu edice „*Korrespondence Václava Budova z Budova z let 1579-1619*“.

¹⁸⁷ GLÜCKLICH, Julius. *Nová korrespondence Václava Budovce z Budova z let 1580-1616*. Praha, 1912.

¹⁸⁸ GLÜCKLICH, Julius. *Korrespondence Václava Budovce z Budova z let 1579-1619*. Praha, 1908.

¹⁸⁹ GLÜCKLICH, Julius. *Nová korrespondence Václava Budovce z Budova z let 1580-1616*. Praha, 1912. s. 3.

ČERNÝ, Jan. *Novostrašecká kronika Václava Preinheltra z let 1801–1834 a další písmácké texty z přelomu 18. a 19. století v regionu*. Nové Strašecí 2008

Novostrašecká kronika Václava Preinheltra,¹⁹⁰ se pokouší věrohodně zprostředkovat autentický text novostrašeckého písmáka, učitele Václava Preinheltra. Jeho kronika je cenným pramenem pro poznání dějin města i širšího regionu a výmluvným dokladem myšlení a rozhledu maloměstského intelektuála v době, kdy Evropou hýbaly napoleonské války.¹⁹¹

„Preinheltrůva kronika představuje na Rakovnicku jediný dochovaný text, který lze bez výhrad zařadit podle Robkova členění k městským lidovým kronikám.“¹⁹² Tato kronika byla po celou dobu psaná v Novém Strašecím českým jazykem a pokrývá léta 1801 až 1834. Kronika se snaží uchopit myšlenkový obraz učitele z venkova v kontextu zmíněné doby a života malého města.

„Představujeme-li si tradičně venkovského učitele konce 18. století jako chudého muzikanta či vysloužilého vojáka hledajícího obživu, pak Václav Preinhelter znamená výjimku, nikoli však ojedinělou.“¹⁹³ O životě Václava Preinheltra se toho příliš nevědělo, dokud nezačal psát roku 1801 svoji kroniku. V jejím závěru popsal svůj rod. Preinhelter pocházel z rodiny lesních úředníků, kteří na počátku 18. století sloužili na duchcovském panství Valdštejnů. Preinheltrův děd pracoval jako polesný a později přešel na křivoklátské panství Fürstenberků, kteří jej získali od Valdštejnů. Autorův otec byl mydlář, který si vzal dceru radního, a měli spolu devět dětí.¹⁹⁴

Obyvatelé Nového Strašecího, kteří jsou v kronice zmiňováni, patří převážně mezi zdejší elitu, protože ta podle kronikáře určovala veškeré dění v obci. Nejvíce zmínek je o místních občanech, především o purkmistrovi a radním. Naopak o chudině, čeledi, drobných rolnících a řemeslnících se Preinhelter zmiňuje jen sporadicky. „K nim zaujímá, téměř vždy negativní stanovisko a vytváří představu, že jejich činnost byla pro město škodlivá. Kritizuje místní hašteření, podvody a loupeže, chamtivost a nadutost představitelů města, což se dobře odráželo na správě obce. Spory často řešili krajští úředníci, vysílání na místo. Ani ti Preinheltra nezaujali pozitivně, vidí v nich úplatné byrokraty, kteří rozhodují nespravedlivě. Preinheltrův osobní negativismus vůči okolí vrcholí kolem roku 1830, kdy byla proti němu ze

¹⁹⁰ ČERNÝ, Jan. *Novostrašecká kronika Václava Preinheltra z let 1801–1834 a další písmácké texty z přelomu 18. a 19. století v regionu*. Nové Strašecí 2008.

¹⁹¹ Tamtéž. s. 9.

¹⁹² Tamtéž. s. 21.

¹⁹³ Tamtéž. s. 22.

¹⁹⁴ Tamtéž. s. 22.

strany měšťanů podána stížnost, že řádně nevykonává své učitelské povolání. Pod tlakem této kritiky nakonec odchází do penze.“¹⁹⁵

(Zdeněk Soukop)

¹⁹⁵ Tamtéž. s. 24.

Paměti pelhřimovských měšťanů z přelomu 18. a 19 století: Filip Ignác Dremsa & Antonín Štěpán (ed. Lenka Martínková), Pelhřimov 2005

O spisech pelhřimovských měšťanů, Filipa Ignáce Dremsy a Antonína Štěpána, se dá spekulovat, zda jsou to měšťanské kroniky nebo paměti. Polemizovat se dá také nad tím, jaký byl jejich tvůrčí záměr a pro koho psali.

„Filip Ignác Dremsa si zapisoval již od počátku své práce na pamětních záznamech takřka vše. Nacházíme zde skutečné pamětní zápisy a záznamy vzpomínek, ale také zcela důvěrné informace o rodině a o různých nesnázích nebo dokonce problémech v ní, vedle toho pak výpisky z jeho poněkud jednostranné četby, z úředních akt pelhřimovského městského archivu, útržky z kázání pelhřimovských duchovních i misionářů a dále různé rodinné „zaručeně účinné“ recepty na cokoli a další drobnosti včetně místních klepů, pověr a různých báchorek. Dremsovo dílo tedy stojí na pomezí mezi soukromou kronikou a pamětmi.“¹⁹⁶

Filip Ignác Dremsa rozhodně vynaložil takovou snahu, aby zachytil především pro své děti, vnuky a další potomky (často je ve spisu oslovuje „mé milé děti“) své vzpomínky, které si sám pamatoval nebo mu je v dětství a mládí vyprávěl jeho otec Antonín, jemuž mohli řadu informací předat jeho příbuzní. Hodně informací vyčetl sám Dremsa, něco poupravil, zkreslil nebo zkomolil. Jeho spisy nelze tedy brát jako zdroj neznámých informací a vždy je třeba jeho údaje kontrolovat s dalšími dostupnými prameny.¹⁹⁷

„Antonín Štěpán si původně zapisoval pouze náboženské písně. Teprve dodatečně a v několika etapách začal text doplňovat o pamětní zápisky, které se vztahují především k různým osobám pelhřimovského městského prostředí té doby. V jeho případě jde jednoznačně o soukromé paměti a nikoli o kroniku.“¹⁹⁸

Hodnota Štěpánových pamětí spočívá především ve velkém množství prosopografických informací a v osobním objasnění profilů lidí, o kterých se Dremsa v pamětech zmiňuje.

Oba autoři věnovali spoustu zápisů historickým, zeměpisným, technickým událostem, církevním a náboženským událostem, ale také zajímavostem a kuriozitám. Velká část zápisů se věnuje řemeslům, řemeslníkům a samotným cechům. Velkou a významnou část tvoří zápisy o rodině a rodinných záležitostech. Velká pozornost je věnovaná z pera obou autorů

¹⁹⁶ MARTÍNKOVÁ, Lenka. *Paměti pelhřimovských měšťanů z přelomu 18. a 19 století: Filip Ignác Dremsa & Antonín Štěpán*. Pelhřimov 2005, s. 24.

¹⁹⁷ Tamtéž. s. 25-26.

¹⁹⁸ Tamtéž. s. 26.

osudům svého rodného města. „*Nalézáme zde zápisy o městských privilegiích, výročních trzích, významných obecních a městských objektech včetně radnice, o městské radě i radnících, o obecních starších, várečném právu, dějinách města, ale také o regulaci magistrátu nebo prvním divadelním představení.*“¹⁹⁹ Velká kvantita zápisů se věnuje neštěstím. Hlavní roli hrají smrtelné nehody, úrazy a požáry, sebevraždy, povodně, nálet sarančat, neúrodná léta, drahota, zločiny, války a vojenské záležitosti, osvícenské reformy či záznamy o nezvyklém počasí. Autoři neopomenuli také na přirozená úmrtí, ke kterým v Pelhřimově došlo.

(Zdeněk Soukop)

¹⁹⁹ Tamtéž. s. 27.

BRANDL, Vincenc. Sněm držaný léta 1612: Ze zápisů Karla z Žerotína. Brno, 1864

Moravská šlechta v 16. století představovala výkvět národa i vzdělanosti, z níž nade všemi vynikal Karel st. ze Žerotína, který byl považován za velikého vlastence. Jeho láskou byly knihy, které také on sám psal. Velice vynikal jako znamenitý státník, a to díky jeho státnickému věhlasu, jeho lásce k vlasti a k národu, čistotě jazyka, přesnosti řeči a lahodnosti slohu. Považován byl i za vynikajícího hospodáře, vlídného a laskavého pána svých poddaných bez rozdílu náboženství, a také otcem a ochráncem Jednoty bratrské. V mládí studoval na univerzitách v cizině, a tak kromě češtiny mluvil dokonale latinsky, francouzsky, italsky a německy.

V pondělí, dne 13. srpna 1612, započal zemský sněm v Brně, který trval až do 30. srpna v přítomnosti všech čtyř stavů markrabství moravského a rakouského arciknížete Maxmiliána, který zastupoval římského císaře a českého krále Matyáše. Na tomto sněmu potvrdily moravské stavy návrat Moravy do soustátí Koruny české. Plnohodnotné zápisy z tohoto sněmu zdokumentoval Žerotínův tajemník. Samotný Žerotín sepsal vlastní rukou pouze první stranu.

Roku 1864 vydal historik a moravský archivář Vincenc Brandl Žerotínovy zápisy z tohoto sněmu. Jedná se vůbec o první Brandlovo vydání ze spisů, které byly věnovány odkazu Karla staršího ze Žerotína.

(Zdeněk Soukop)

ROEDL, Bohumír. Svědectví z morového času: Kniha svědeckých výpovědí u městského soudu v Žatci z let 1580–1587. Praha 2003

Bohumír Roedl vydal v roce 2003 edici Svědectví z morového času: Kniha svědeckých výpovědí u městského soudu v Žatci z let 1580–1587, která si za cíl klade nahlédnout do světa městské každodennosti v Žatci, a to přes výpovědi svědků u žateckého soudu.

Edice obsahuje 1438 výpovědí od více než tisíce svědků, ve kterých mluví téměř o všem. Vypráví o tom, co pro ně bylo nejdůležitější. Chybí pouze údaje o duchovní elitě města a jejím životě. Pouze namátkově se v edici mluví o náboženských poměrech ve městě, jen strohé informace popisují exportní ekonomické aktivity místních obchodníků, a také chybí zprávy o počasí. Žatečtí obyvatelé v druhé polovině 16. století jakoby znaly jen svět vyjádřený v penězích a nadávky.

Tahle skutečnost je dána dvěma hlavními příčinami. „*První spočívá v tematickém zaměření výpovědí. Majetkové spory a pře na ochranu cti tvořily těžiště případů, k nimž se svědkové vyjadřovali. Druhou je společenské tabu, kterým je řeč, s Foucaultem řečeno diskurs, omezována. Foucault vymezuje tři základní tabu. První je předmětové, kam odedávna patří otázky spojené se sexualitou. Svědkové jsou skutečně v těchto záležitostech až na výjimky velice zdrženliví. Druhým omezením je rituál okolností. Pro některé svědky, zejména venkovské, mohlo být vydání svědectví první zkušeností s městským úřadem.*“²⁰⁰

Editovaný pramen, ve kterém se všechna svědectví nalézají, je papírový kodex čítající 287 folií. Veškerá svědectví jsou psaná tehdejší češtinou a pochází z doby v rozmezí od 4. října 1580 do března 1587. Výpovědi do knihy zapisovalo celkem šest písařů, jejichž písmo lze spolehlivě od sebe odlišit. Ve svědectvích se často objevuje přímá řeč, která ovšem ztrácí na významu bez interpretačních znamének a popisu intonace, protože písaři editované knihy téměř nepoužívali interpunkční znaménka.

(Zdeněk Soukop)

²⁰⁰ ROEDL, Bohumír. Svědectví z morového času: Kniha svědeckých výpovědí u městského soudu v Žatci z let 1580–1587. Praha 2003, s. XV.

OBZINA F. Apologia neb obrana ode mne Karla Staršího z Žerotína ku panu Jiříkovi z Hodic 1606. Vyškov 1939

Moravská šlechta v 16. století představovala výkvět národa i vzdělanosti, z níž nade všemi vynikal Karel st. ze Žerotína, který byl považován za velikého vlastence. Jeho láskou byly knihy, které také on sám psal. Velice vynikal jako znamenitý státník, a to díky jeho státnickému věhlasu, jeho lásce k vlasti a k národu, čistotě jazyka, přesnosti řeči a lahodnosti slohu. Považován byl i za vynikajícího hospodáře, vlídného a laskavého pána svých poddaných bez rozdílu náboženství, a také otcem a ochráncem Jednoty bratrské. V mládí studoval na univerzitách v cizině, a tak kromě češtiny mluvil dokonale latinsky, francouzsky, italsky a německy.

Na Moravě často automaticky neplatilo to, co bylo přijato v Čechách, a to se vztahuje i na církevní poměry, které bývaly tolerantnější do smrti Bedřicha ze Žerotína, moravského hejtmana a strýce Karla staršího, a hlavně nástup Františka z Ditrichštejna na stolec olomouckého arcibiskupa. Katolický živel posílil také Jáchym Haugvic z Biskupic jako nový zemský hejtman na Moravě. Úřady začaly být svěřovány katolíkům, kteří se stali nepřáteli Karla staršího ze Žerotína, protože byl předním šlechtickým představitelem Jednoty bratrské. Karel nakonec byl zažalován ohledně odlišného náboženského smýšlení. To by ovšem nestačilo, a tak byla navrch přihozena ještě velezrada. Karel starší ze Žerotína údajně zneuctil panovníkovu vážnost, vytýkalo se mu, že sloužil ve vojsku francouzského krále, a také si dopisoval s knížaty z Anhaltu a z Falce, kteří byli největší odpůrci císařské politiky v říši. Do toho všeho chtěl prý Karel učinit z falckého kurfiřta českého krále. Nakonec byl Karel starší ze Žerotína obviněn za kacíře a osočovatele všeho, co nařizuje císař, takže mu hrozil trest smrti.

Spor u soudu nakonec Žerotín vyhrál, ale vyhráno neměl, protože byl vystaven všemožnému pokoření, ohrožován na majetku a své cti. Z tohoto důvodu se uchýlil na své statky, což vedlo k tomu, že jeho přátelé mu vyčítali přílišnou pasivitu v ústraní. Nakonec Žerotín z ústraní vystoupil a sepsal Apologii aneb Obranu ode mne Karla staršího ze Žerotína ku panu Jiříkovi z Hodic, který mu vyčetl, že si právě více nevšímá věcí veřejných a neangažuje se ve prospěch vlasti. Žerotín se v Apologii ospravedlňuje, z jakého důvodu se nevěnuje věcem veřejným, kritizuje neřády v zemské správě, špatné vlastnosti Rudolfa II. a osočuje cizince, kteří mají u panovníkova dvora největší vliv.

Apologia neb obrana ode mne Karla Staršího z Žerotína ku panu Jiříkovi z Hodic 1606 byly vytištěné a vydány v knižní podobě roku 1939 v knihtiskárně a nakladatelství již

zesnulého Františka Obziny ve Vyškově na Moravě. František Obzina se narodil v Bystrovanech u Olomouce roku 1871. Tiskařem a sazečem se vyučil v Arcibiskupské knihtiskárně v Olomouci. Roku 1904 přesídlil do Vyškova, kde začal provozovat tiskárnu – První česká knihtiskárna F. Obziny. Nejprve tisknul obchodní a úřední tiskoviny, plakáty, Vyškovské noviny a od roku 1911 také započal s knihtiskem. Od roku 1923 začal s nakladatelskou činností. Čtyři roky na to bohužel František Obzina skonal a na konci druhé světové války byla tiskárna zničena bombou.²⁰¹

(Zdeněk Soukop)

²⁰¹ *František Obzina (1871-1927)*. 1. července 2011. [cit. 2011-07-01]. URL:< http://www.vyskov-mesto.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=18857&id=1067601&p1=3356>.

***Příběhy Jindřicha Hýzrle z Chodů*, (edd. V. Petráčková – J. Vogeltanz – A. Šimečková – L. Petráňová – J. Petrář – J. Vacková), Praha 1979**

Jindřich Michal Hýzrle z Chodů žil v letech 1575–1665. V deseti letech se stal pážetem na dvoře arcivévody Arnošta Rakouského, kde byl vyučován a vychován spolu s dalšími urozenými chlapci.

Od roku 1593 pobýval v Bruselu, kde Arnošt obdržel post místodržitele španělského Nizozemí. Ve stejném roce byl obnoven vojenský tlak na Svatou říši římskou ze strany Turecka, především pak v oblasti tehdejšího Uherska. Pravděpodobně za účelem získání majetku a pozvednutí společenské prestiže rodu se rozhodl Hýzrle pro vojenskou kariéru. V době začátku turecké anexe mu bylo osmnáct let. Konflikt habsburské monarchie s Osmanskou říší trval od roku 1593 do roku 1606. Z doby jeho působení v armádě pochází velká část nejzajímavějších a nejbarvitějších zážitků. Paměti Hýzrle jsou bezesporu rovněž cenným pramenem pro poznání rozličných konfliktů s Turky. První jeho válečnou zkušeností byla účast na Matyášově tažení do Uher v roce 1595 pod velením Petra Voka z Rožmberka a Bedřicha ze Žerotína. V roce 1604 se Hýzrle zúčastnil bitvy a z postu důstojníka podrobně vyličil události při obléhání Ostřihomi Turky. Především podává svědectví o morální rozvrácenost a nestabilitě císařské armády. V průběhu téhož roku se při tajné akci související s potlačením moravského povstání Štěpána Bočkaje Hýzrle setkal s Albrechtem z Valdštejna.

Po skončení války se Hýzrle rozhodl pro poznávací cesty po západní Evropě, jakožto završení svého vzdělání. Součástí cest za poznáním byl i doprovod Čestmíra z Minkovic v roce 1608. Při svých cestách navštívil Itálii, Francii a Anglii. Zápisky ze svých cest západní Evropou vedl v českém jazyce a pořizoval již během cest. Charakteristický je zájem o soudobá světská potěšení jako byly plesy, hostiny, maskarní průvody a pyrotechnická představení. Působil v diplomatických službách na dvoře Rudolfa II. a od roku 1610 jako tajemník pasovského biskupa Leopolda. V roce 1618 byl nucen díky dluhům způsobeným častými cestami prodat statek a opustit Čechy.

Po začátku třicetileté války se Hýzrle soustředil opět na vojenskou kariéru na císařské straně. Ve svých pamětech podává autentické informace o probíhajících bojích, jichž byl přímým účastníkem. Mezi lety 1623 a 1625 se účastnil rekatolizace Prácheňského kraje a v roce 1629 byl povýšen Leopoldem II. do panského stavu Království českého. Zemřel v roce 1665. Své paměti, na základě poznámek pořizovaných během svého života, začal sepisovat ve čtyřiceti letech a nechal je nákladně ilustrovat, což dílu dává mimo literárního významu i význam kulturněhistorický.

(Jaroslav Uhlíř)

***České písně kramářské*, (edd. B. Václavek – R. Smetana), Praha 1949**

Poprvé byly *České písně kramářské* vydány nakladatelstvím Fr. Borový v Praze v říjnu roku 1937 jako vedlejší produkt společných prací editorů Bedřicha Václavka a Roberta Smetany. Druhé vydání z roku 1949 je přetiskem prvního doplněné o několik ilustrací.

Bedřich Václavek, narozen 10. ledna 1897 v Čáslavicích u Třebíče, byl český marxistický estetik, literární teoretik a kritik. Po gymnaziu vystudoval germanistiku a bohemistiku na Filosofické fakultě Karlovy Univerzity v Praze. Po skončení studií krátce působil v Brně jako středoškolský učitel, poté jako knihovník Zemské a univerzitní knihovny v Brně a Studijní knihovny v Olomouci. Zemřel 5. března 1943 v koncentračním táboře v Osvětimi.²⁰²

Robert Smetana, narozen 29. srpna 1904 ve Vídni, byl hudební historik, folklorista, vysokoškolský pedagog a pracovník olomoucké památkové péče. Po ukončení gymnázia strávil rok na přírodovědecké fakultě v Brně. Hudební vědu studoval na filosofické fakultě a absolvoval brněnskou konzervatoř. Mezi lety 1924–1932 pracoval v Hudebním archivu Moravského zemského muzea v Brně. Od roku 1946 působil na Univerzitě Palackého v Olomouci jako pedagog dějin hudby. Zemřel 6. října 1988 v Brně.²⁰³

Podoba kramářských písní byla víceméně ustálená. Jednalo se o jednotlivě vytištěnou píseň, jež se prodávala trhovými zpěváky na trzích nebo písňovými kramáři po vesnicích. Do roku 1850 byly tištěny ve formátu odpovídajícímu velikosti dnešní A6, později se objevuje i velikost dnešní A5. Na titulním listu se nacházel název s vyobrazením. Údaje o tiskaři a místu a roku tisku bývaly nezřídka smyšlené nebo chyběly úplně. Píseň sama byla pak nositelem noviny, či senzace, která se přednášela za doprovodu kolovrátku či tahací harmoniky. K největšímu rozšíření kramářských písní docházelo během 18. a první poloviny 19. století. Většina zachovaných tisků pochází právě z této doby.

Edice se snaží poskytnout co nejširší pohled na kramářské písně jakožto literární směr. Autorům edice nešlo o zachycení tvorby konkrétního období ani o samotnou obsahovou či literární hodnotu publikovaných písní. Texty jsou ponechány ve své původní podobě včetně zkomolených a nedokonalých veršů. Anthologie obsahuje sedmdesát písní, které byly vybrány z takřka 20 000 prostudovaných textů. Soubor není tématicky sjednocen a snaží se

²⁰² http://cs.wikipedia.org/wiki/Bed%C5%99ich_V%C3%A1clavek [28.11.2011]

²⁰³ http://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&action=record_detail&id=783 [28.11.2011]

pokrýt co nejširší spektrum námětů. Od barokních božích trestů a legend o svatých přes milostné písně, války, revoluce a ke katastrofám a politické tematice.

(Jaroslav Uhlíř)

Historia o životu doktora Jana Fausta, (ed. J. Kolár), Praha 1989

Poprvé byla kniha vydána ve Frankfurtu v roce 1587 tiskařem Johannem Spiessem. Jednalo se upravený přetisk původního latinského rukopisu anonymního autora, vycházejícího ze staršího ústního podání. Záměrem vzniklého textu je výchovné působení na čtenáře. Poskytuje odstrašující příklad trestu za pohrdání církevními praktikami a jejich zpochybňování. O knihu byl ve své době obrovský zájem – do konce 16. století se dočkala nejméně 20 vydání. Už v roce 1588 byla přeložena do dánského a anglického jazyka a v roce 1598 do francouzštiny. V českém jazyce bylo dílo vydáno až v roce 1611 Martinem Carchesiem, pocházejícím z Jabloného. Carches byl od roku 1564 zaměstnán v písařském úřadě na Starém Městě pražském, kde nakonec zastával funkci předního písaře. Jeho zřejmě jedinou literární činností bylo překládání původně německých vzdělávacích textů. Překlad původně německého textu o Faustovi je v českém jazyce doplněn o literárněhistorické otázky.

Kniha se věnuje problematice rozdílných cest víry a rozlišných humanistických poznatků z doby renesance. Popisuje život učenice Fausta, jež se upsal d'áblu za možnost poznání tajů života a získání nadpřirozených schopností. Dábel měl Faustovi sloužit čtyřicet let a po uplynutí této doby získal právo na učenecovo tělo i duši.

Historie vychází z ústního vyprávění o německém učenici, mudrci a znalci tajemných nauk jménem Georgius Faustus Sabellicus, který žil přibližně mezi lety 1480 – 1540 na různých místech jižního a středního Německa. Historky a rozprávky o učenecově činnosti se šířily v lidových vrstvách už za jeho života a daly základ vzniku Historie o doktoru Faustovi. Nejedná se o souvislé vyprávění, ale o soubor rozmanitých rozhovorů a dohadů s démonem Mephostophilem doplněným o příhody z Faustova života. Charakter Faustovy osobnosti se postupně utvářel v rámci dílčích čarodějnických historek týkajících se vždy konkrétní oblasti. Dojem pravdivosti faustovského příběhu se autor snažil vytvořit skrze skutečnost, že sebraná vyprávění pochází především z jižního a středního Německa. Stejně tak tuto iluzi podporují zmínky o skutečných historických postavách (Karel V., Martin Luther, Konrád Klinge atd.).

(Jaroslav Uhlíř)

Milan Kopecký, *České humanistické drama*, Odeon, Praha 1986, 380 s.

Edice je souborem dvanácti her z doby předbělohorské. Každá hra je na jiné téma i v trochu jiném žánru, což dokresluje celkovou atmosféru doby. Jde například o velikonoční drama, drama v duchu dožívajícího středověku, biblické drama, satiru i moralistické dialogy.

Na většině dramát se podíleli měšťané ovlivnění renesancí a humanismem. Například hra *O Hélim* s biblickým námětem je napsaná Janem Záhrobským z Těšína, kolem roku 1589. Ten byl profesorem na Karlově univerzitě a také radní písař v Klatovech. Díky tomu měl přístup k německé literatuře, ze které čerpal inspiraci.

Autorem hry o štěstí a chudobě je Mikuláš Konáč z Hodišovska, pražský písař horviničných a krátce dokonce i dvorský místosudí. Poprvé hra vyšla mezi roky 1507-1528, tedy v době raného českého humanismu. Námět si autor vypůjčil od Boccaccia.

Dalším známým autorem z edice je Šimon Lomnický z Budče, učitel a úředník. Z jeho děl se povětšinou zachovala jen torza. V knize je editovaná jeho Komedia aneb Hra kratičká, příklad velikonočního dramatu, vzniklá po roce 1595.

Poslední nám známý autor je Tobiáš Mouřenín z Litomyšle, tvořící mezi roky 1587–1620. Jeho publikovaná hra je zaměřena na vztahy otec-syn, potažmo matka-dcera a soužití na jednom gruntu. Ostatní autoři publikovaných dramát nám jsou anonymní.

(Alena Veselá)

Milan Kopecký (ed.), Antonín Koniáš, Vejtažní naučení, Brno 1995, 186 s.

Antonín Koniáš je znám jako rozporuplná osobnost. Na jedné straně to byl pronásledovatel katolíků, na straně druhé barokní misionář s uměleckým a sociálním cítěním. Koniáš se narodil 13. února 1691 v Praze. Od sedmnácti let byl členem Tovaryšstva Ježíšova. Pod záštitou tohoto řádu působil od roku 1724 jako misionář, a to především ve východních a severovýchodních Čechách. Jako řečník měl při svých výstupech obrovský úspěch. Používal totiž širokou škálu prostředků, k dosažení kýženého účinku. Při kázání o posledním soudu například na kazatelně držel velký kříž a kolem krku měl těžký řetěz, který efektně chrastil. Je ale třeba upřesnit, že jeho způsoby plně odpovídaly barokní době a podobných úspěchů dosahovali i jiní kněží. V kostele bylo běžné používat tzv. homilia či homiletiku, úryvky z Bible s mravoučnou funkcí, prokládaná vlastním kázáním volně na Bibli navazujícím.

Editovaná kniha *Vejtažní naučení* je souhrnem právě takovýchto kostelních vystoupení, která Koniáš sám přednášel. Vzhledem k rozsáhlosti díla ale obsahuje pouze asi desetinu z celku. Původní kniha je napsaná velmi dobrou češtinou, která byla ve své době příkladná. Koniáš při jejím sepisování čerpal z mnoha dalších děl, mezi nimiž samozřejmě dominuje Bible, v tomto případě tzv. Svatováclavská. Následují výklady žalmů sv. Augustina, sv. Jana Zlatoústého a sv. Ambrože. V souvislosti s jezuitským řádem používal i spisy *Summa Theologica* od sv. Tomáše Akvinského, *Paradisus animae* dominikána Alberta Velikého a mnohé další. Editovaný výbor obsahuje čtrnáct oddělení jeho Naučení tykajících se především nejvýznamnějších křesťanských svátků. Koniáš z díla navzdory představě o nesnášenlivém demagogovi vystupuje spíše jako hluboce věřící a pečlivý člověk snažící se dosáhnout pravdy. *Vejtažní naučení* není jedinou knihou, kterou sepsal, další jsou například *Jediná choti Beránková*, *Postila* a sestavoval i kancionály. Koniášovi je také připisována kniha *Klíč kacířské bludy k rozeznání otevírající, k vykořenění zamítající* z roku 1729, která je považovaná za vrchol české barokní tvorby. Právě díky této publikaci a následnému pálení kacířských knih je Koniáš často hodnocen záporně, ačkoliv vysoké číslo jemu připisovaných spálených knih je přinejmenším sporné. Koniáš pronášel svá kázání až do roku 1759. Po ukončení misie se uchýlil do pražského Klementina, kde o rok později, 1760, zemřel na následky nevléčitelné choroby.²⁰⁴

(Alena Veselá)

²⁰⁴ Text je upraven podle kapitoly Slovo o baroku z publikace Milan Kopecký (ed.), Antonín Koniáš, *Vejtažní naučení*, Brno 1995, s 155-170.

Anna Císařová-Kolářová, Jan Blahoslav Čapek (edd.), *Mravy ctnostné, mládeži potřebné*, Kalich, Praha 1940, 192 s.

Jak pravý podnázev, jedná se o „*knihu bratrské mravouky Jiřího Strejce, Adama Šturma a Matouše Konečného*“²⁰⁵. Tato editovaná kniha je tedy souborem tří mravoučných knih Jednotybratrské, které byly sepsány v první čtvrtině 17. stol.

První kniha, nese název „*Mravové, aneb naučení potřebná, jak dítky hned z mláde mravy a obyčeje dobré, ano i začátky pobožnosti znáti, jim zvykati a vyučovati se mají, rytmi českými sepsaná, od J(iřího) S(trejce) Z(ábřezského) 1600.*“²⁰⁶. Obsahuje deset kapitol, ve kterých Strejc radí mladíkům, jak se správně chovat během celého dne, tj. co vše udělat od ranního vstávání, až po ulehání. Jak se starat o své tělo, oděv, jak se chovat ve škole, u stolu, při rozmluvách s ostatními i při hrách a kratochvích. Druhá část knihy je zaměřena na vysvětlení všech deseti božích přikázání a několik potřebných modliteb.

Další editovanou knihou je „*Přídavek Mravů pro šlechtné panny a děvečky, kteréž někdy vzácné paměti Adam Starší Šturm z Hranic dcerkám svým byl sepsal a vydal.*“²⁰⁷. Jde o jednu dlouhou báseň o tom, jak se mají ctnostné dívky chovat a o její shrnutí s názvem „*Summa těchto pořád položených Naučení, Přídavek z Kleychovy Korunky*“²⁰⁸. Shrnutí rovněž uvádí několik modliteb a písní potřebných během celého dne.

Třetí kniha se jmenuje „*Matouš Konečný: Mravy ctnostné mládeži potřebné. Z kazatele domovního r. 1618.*“²⁰⁹. Toto je nejkratší pojednání. Obsahuje v podstatě ty samé rady, jako dvě předchozí, ale neuvádí žádné modlitby.

Podle zásad jednoty měly být děti vychovávány jak po stránce náboženské a mravní, tak v zásadách společenského chování. Velkým význam měla pro tuto výchovu rodina, která ji měla zajišťovat již od narození dítěte. Důležité také bylo, aby se děti nestýkaly s dětmi jiné víry a nemohly se tak od nich „zkazit“.

Tři zmiňovaní autoři mravouk nebyli jedinými členy Jednoty, kteří by podobné knihy psali. První napsal již při samých počátcích Jan Blahoslav, dále například Jan Augusta a Beneš Bavoryňský. Nejvýznamějším pisatelem mravouk z řad jednoty byl Jan Amos Komenský.

²⁰⁵ Anna Císařová-Kolářová, Jan Blahoslav Čapek (edd.), *Mravy ctnostné, mládeži potřebné*, Praha 1940, s. 1.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 5.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 86.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 114.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 131.

Dalo by se říci, že většina mravoučných zásad Jednoty je velice pokroková a přetrvala až do dnešní doby.

(Alena Veselá)

Zdeněk Kalista (ed.): Truhlice písní. *Poezie českých písmáků 17.–18. Století*. Praha 1940, 189 s.

Kniha je vlastně souborem poezie. Je rozdělena na tři části podle autorů, písmáků Lukáše Volného, Jiřího Volného a Františka Jana Vaváka.

Nejstarším je Lukáš Volný, narozený roku 1654. Působil na chlumeckém panství jako ovčák a díky své čtenářské vášni byl stíhán za kacířství, které se mu ale neprokázalo. O mnoho více se o jeho životě neví. Neznáme ani přesné datum smrti, ale zemřel krátce po roce 1732. Jeho hlavním tématem byla duchovní píseň a jemu blízcí ovčáci.

Druhá část edice patří Jiřímu Volnému. Ani o jeho životě mnoho nevíme. Narodil se v 80. letech 17. stol. a zemřel 1756 nebo 1745. Není taktéž známo, v jakém příbuzenském vztahu Lukáš a Jiří byli, zda šlo o syna, či synovce. Jiří však, stejně jako Lukáš, pracoval jako ovčák. Jiřího poezie již není tak nábožensky zanícená, což odpovídá i obecným změnám ve společnosti, ale přesto se v ní náboženské prvky objevují. Témata jsou více rozverná, píše o zchytralé panně i štafetě z Vídně. Básně však nedosahují takové kvality jako Lukášovy.

Posledním z písmáků je František Jan Vavák narozený 1741, zemřel 1816. Roku 1762 se stal rychtářem v Milčicích. Nejčastějším námětem jeho poezie je historická píseň a svatby. Často čerpal z lidové poezie, u které si upravoval texty podle stejného námětu.

Z textů těchto tří autorů je patrné, že vzdělání venkovského lidu bylo nohem vyšší, než se na první pohled zdálo. Vývoj témat a rázu básní navíc zřetelně kopíruje i vývoj ve společnosti, takže je v nich patrná celková dobová atmosféra a její proměny.

(Alena Veselá)

Josef Hrabák (ed.) *Zrcadlo rozděleného království. Z politických satir předbělohorského století v Čechách, ČSA, Praha 1963, 316 s.*

Jedná se o soubor středověkých satir, vzniklých na přelomu 15. a 16. stol. V této době se postupně měnil pohled lidí na svět, ze středověkého, zaměřeného hodně na duchovno, na novověký, zaměřující se více na člověka. Na což satiry samozřejmě reagovaly.

Mnoho uvedených děl tedy, vzniklo aktuálně a reagovalo na současnou politickou situaci, nebo jiné veřejné nešvary. Skladby jsou psané mnoha autory napříč všemi společenskými vrstvami a ve své době byly hodně oblíbené. Na to poukazují nejen dobové kroniky, ale i úřední výnosy „proti zrádným cedulím“, tedy satíře. Jejich šíření bylo velmi přísně trestáno, nejtěžší trest byl dokonce čtvrcení v kole.

Edice obsahuje několik satir proti Ferdinandovi I., Jiřímu z Lobkovic a také proti jezuitům. Velkou část tvoří satiry vzniklé za třicetileté války. Většina autorů je neznámá, ale mezi nám známá jména patří humanista Oldřich Velenský z Mnichova, o němž toho však moc nevíme.

Ze satir je patrné ještě stále přetrvávající náboženské cítění, na které ale je mnohem kritičtější než ve středověku. Autoři si dovolí dělat si legraci například i z opatů a prelátů. Je to zřejmě i z toho důvodu, že většina autorů byla pravděpodobně protestantského vyznání.

Některá satirická díla mají svou německou předlohu. Tak je tomu například v satíře Lázeň španělská, pojednávající o pokoření neporazitelné španělské armády za třicetileté války. Za svůj vzor si vybrala podobou událost v Německu. Naopak do budoucna tyto satiry inspirovaly Karla Havlíčka Borovského.

(Alena Veselá)